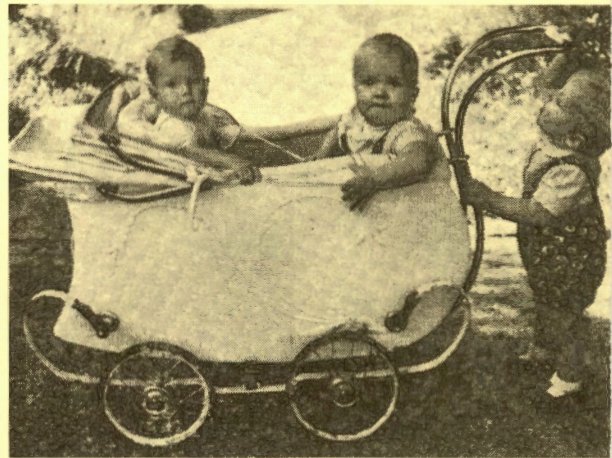
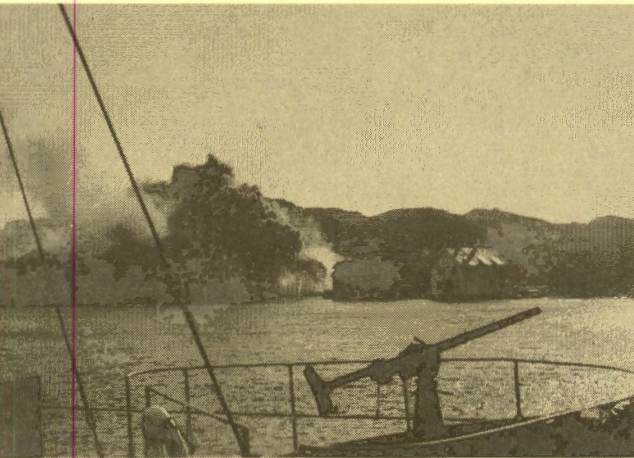

Lars Borgersrud

Overlatt til svenske myndigheter

De norske krigsbarna som ble sendt
til Sverige i 1945

TELAVÅGKONFERANSEN 2002: *BORN OG KRIG*

Lars Borgersrud

OVERLATT TIL
SVENSKE MYNDIGHETER

De norske krigsbarna som
ble sendt til Sverige i 1945

Utgitt av Institutt for Kulturstudier
Universitetet i Oslo i samarbeid med
Nordsjøfartmuseet i Telavåg

TELAVÅGKONFERANSEN 2002:
BORN OG KRIG

© Lars Borgersrud 2002

ISBN: 82-92298-02-9

Publikasjonen selges gjennom
Gnist.Akademika fagbokhandel

gnist.akademika@sio.uio.no

www.gnist.no

telefaks: 22853039

Trykket hos GCS AS 2002

Utgitt i samarbeid med Unipub AS

www.unipub.no

Telavågkonferansen 2002 om BORN OG KRIG

Telavågkonferansen 2002 om BORN OG KRIG, arrangeres av Nordsjøfartmuseet og Sund kommune ved Nordsjøfartmuseet i Telavåg 25. – 26. april 2002, med foredrag og innlegg av Hanne Sophie Greve, dommer ved Den europeiske menneskerettighetsdomstolen i Strasbourg, Toril Skard, spesialrådgiver for Utenriksdepartementet og representant for UNICEF, Lars Borgersrud, forsker ved Universitetet i Oslo, Magne Raundalen, senter for kripspsykologi i Bergen, Hans Wilhelm Steinfeld, journalist i NRK, Venke Aaretun, psykiatrisk sykepleier og leder for Palestinakomiteen og Elizabeth Jareg, psykiater og representant for Redd Barna.

Krigsbarnprosjektet

Krigsbarnprosjektet skal kaste lys over oppvekstvilkårene til de norske krigsbarna i etterkrigstiden. Prosjektet pågår i tre år og startet høsten 2001. Det er finansiert av Sosialdepartementet gjennom Norges Forskningsråd. Prosjektet er lagt under Institutt for kulturstudier, Universitetet i Oslo.

Prosjektet er ledet av professor Anne Eriksen, Institutt for kulturstudier, og består av tre *delprosjekter*: 1. *Livshistorien*, hvor et antall krigsbarn blir intervjuet om sine liv, ved forsker, dr. scient Eva Simonsen, Institutt for spesialpedagogikk og professor Kjersti Ericsson, Institutt for kriminologi. 2. *Levekårshistorien*, som består av en statistisk undersøkelse av levekårene til et stort antall krigsbarn sammenliknet med gjennomsnittsbefolkningen, ved rådgiver, mag. art Dag Ellingsen, Statistisk sentralbyrå. 3. *Realhistorien*, en historisk framstilling med hovedvekt på hvordan sentrale og lokale myndigheter har håndtert krigsbarna gjennom etterkrigstiden, særlig basert på samtidig dokumentasjon, ved forsker, dr. philos Lars Borgersrud, Institutt for kulturstudier.

FORORD

Dette skriftet er publisert i et samarbeid mellom Institutt for kulturstudier, Universitetet i Oslo og Nordsjøfartmuseet i Telavåg, og er lagt fram på Telavågakonferansen om BORN OG KRIG, 25. april 2002. Det behandler en spesiell gruppe av norske krigsbarn som ble adoptert i Sverige etter krigen.

Selv om disse krigsbarnas historie her kan leses som en avsluttet beretning, kan den også ses som en introduksjon til en videre framstilling av oppvekstvilkårene for krigsbarna hvor oppmerksomheten rettes mot myndighetenes behandling av andre grupper av krigsbarn sommeren og høsten 1945. Beretningen behandler noen aspekter ved disse barnas historie, men ikke alle. Leseren må ha for øye at ytterligere materiale kommer senere i prosjektet hvor saken også vil bli satt inn i en bredere sosialpolitisk sammenheng. Kanskje kan ansatser bli videreutviklet og slutninger bli revurdert. Denne publikasjonen kan dessuten føre til nye innspill og opplysninger.

Flertallet av de svenske krigsbarna kjenner trolig fortsatt ikke til den fulle sannheten om sitt egentlige opphav. Deres anonymitet har krav på respekt og vern. Her er derfor deres navn anonymisert i henhold til norske regler og praksis, også når de foreligger i dokumenter som det etter svenske regler fritt kan siteres fra. For å unngå identifisering i ofte små lokalsamfunn er også de som har stått fram i pressen anonymisert på lik linje med dem som ikke har stått fram. Myndighetspersoner er derimot ikke anonymisert. Deres embets- og stillingsutøvelse er selve temaet og får stå sin prøve i det historiske lyset.

Framstillingen baserer seg i hovedsak på opplysninger fra det svenske og norske riksarkivet, det svenske utenriksdepartementets arkiv og noen andre arkiver. Ellers er nyttet opplysninger fra litteratur, brev og samtaler med tjenestemenn og krigsbarn. Kildene blir fortløpende gjort rede for i fotnoter. Bakerst finnes i tillegg en oversikt over kilder, litteratur og en forklaring av forkortelser som er brukt.

For å unngå sammenblanding av norske og svenske institusjoner er svenske betegnelser med svensk skrivemåte brukt der det er naturlig.

Jeg takker for anledningen til å legge fram dette materialet på Nordsjøfartsmuseets konferanse BORN OG KRIG og for det samarbeidet med krigsbarn, forskere og andre som ligger til grunn. De overtar ikke noe ansvar for innholdet, det pålegger i helhet forfatteren og prosjektet.

Oslo

24. april 2002

Lars Borgersrud

Institutt for kulturstudier

Universitetet i Oslo

Innhold

Innledning	1
Funnet i konsentrasjonsleire	2
Et barnehjem i Bremen	5
“The Nazi bastards at Hohenhorst”	9
Barna skal til Norge	12
Ikke selvsagt å få vende hjem	15
Antallet	18
Endring av planene	19
Striden om svensk barne- og flyktningpolitikk	23
Lübeck-detachementet	26
Appell fra den norske sosialminister	29
Transporten fra Bremen til Malmö	33
Fiskeboda ved Katrineholm	35
Adopsjonsprosessen starter	38
Prøveperioden	41
En tragisk start	45
Den første adopsjonsbevillingen	48
Karlskoga Häradsrätt blir ”en aning förbryllad”	50
Stockholms Rådhusrätt ber om en undersøkelse i Norge	52
En familie som engasjerer seg	54
Utrikesdepartementet stopper undersøkelsene	57
Familierettskonvensjonen	60
”Hemvist” i Sverige	62
Nytt utspill fra Utrikesdepartementet	63
En innvending feies til side	66
Vanlig adopsjonspraksis	68
Barna blir svenske statsborgere	73
I strid med loven	77
En mulig forklaring	78
Svensk nei	81
Kjent for norske myndigheter	85
Konklusjon	88
Forkortelser	92
Kildesamlinger	92
Litteratur	93

Innledning

I løpet av de siste årene er det blitt satt fram sterke påstander om hvordan en gruppe på 30 krigsbarn kort tid etter krigens slutt havnet i Sverige, hvor de vokste opp og fortsatt bor.¹ Barna ble sendt til Tyskland under krigen for å bli adoptert der, men ble sommeren 1945 funnet igjen på et barnehjem i Bremen. Det store spørsmålet er hvorfor barna, som var norske statsborgere, ikke ble sendt hjem til Norge, til deres hjemland, men i stedet endte i Sverige, hvor de ble adoptert bort. Det er blitt hevdet at norske myndigheter ikke ønsket dem hjem. Kan dette være sant? Hvis det var slik, skjedde dette av hensyn til barna eller var det andre grunner som bestemte? Vi er vant til å tenke at også svake grupper har rett til beskyttelse mot overgrep og vilkårligheter fra myndigheter. Hadde ikke disse barna noe vern i gjeldende lov og rett? Skulle ikke adopsjoner foregå i former som ivaretok barnas rettigheter, også i forhold til andre land? Det reiser spørsmålet om hvordan disse adopsjonene egentlig foregikk. Ble de gjennomført i tråd med de lover og regler som gjaldt?

Dette er noen av de sentrale spørsmålene som jeg skal søke å besvare her. I tillegg reiser disse spørsmålene videre problemstillinger som er av stor interesse for oss. Hvis det var slik at norske myndigheter uten innsigelser lot denne gruppen av norske statsborgere havne i et fremmed land, fratatt alle rettigheter, hva kan dette fortelle om mer dypere liggende holdninger til svake grupper hos myndigheter og maktpersoner? Hvilket lys kaster dette over oppvekstvilkårene for krigsbarn? Hvilket bilde får vi av rettsvernet for denne og andre svake grupper? Hva slags bilde får vi av de politiske og sosialpolitiske forholdene i Norge med et slikt utsiktspunkt? Slike spørsmål er bakgrunn for å interessere seg for denne spesielle gruppens skjebne.

---

¹ *Dagsavisen* 27.3, 30.3 og 1.4.2000.

Funnet i konsentrasjonsleire

Den 4. september 1945 brakte den liberale Stockholmsavisen *Dagens Nyheter* et intervju med sekretær Erik Petersson i Statens Utlänningskommission, hvor han etterlyste adopsjonsforeldre for 31 utenlandske barn.² Det var i og for seg ikke oppsiktsvekkende, publikum var vant til å lese i avisene om behovet for hjelp til barn sommeren 1945, særlig i *Dagens Nyheter*. Praktisk talt hver dag sto det annonser, med korte tekster som "Norges barn längtar till Sverige! Rädda Barnen vädjar till varje familj att ta sig an en norsk pike eller käck gutt", eller "Välkomna ett norskt barn i ert hem!"³ Også belgiske, nederlandske og tsjekkiske barn var nevnt i annonsene. Leserne måtte forstå at svenske myndigheter gjorde en stor innsats for å redde de ulykkeligste av krigens ofre, de foreldreløse barna, i sikkerhet i Sverige.

Denne gangen var det snakk om utenlandske barn av helt ukjent opprinnelse, fortalte sekretær Petersson, de såkalte "Fiskebodabarna", navnet hadde de fått fordi de var samlet i en forlegging på stedet Fiskeboda utenfor Katrineholm. Utlänningskommissionen hadde fått flere forespørsler om adopsjoner av disse foreldreløse små, svarte han på spørsmål fra *Dagens Nyheter*, og fortsatte:

En del av barnen tros ha fötts i koncentrationsläger – i varje fall blev de anträffade där, utan att man visste vem som var far eller mor till dem – och andra har hittats övergivna på andra ställen. Deras ålder vet man inte bestämt, men där finns 31 småbarn under 4-5 års ålder som kan komma i fråga för adoption. Det är också mycket behjärtansvärt att dessa erhållar ett hem, då de annars är dömda att tillbringa hela sin uppväxttid på ett barnhem av något slag, utan en enda släkting i världen och utan någon närstående att ty sig till.

² *Dagens Nyheter* 4.9.45, overskriften "Fiskebodabarn får adopteras".

³ Annonser i *Dagens Nyheter* 1.8.45 og 2.8.45.

Det er førtjusande och friska barn, säger sekreterare Petersson som just återkommit från en inspektionsresa till förläggningen, och den som vill ta sig av någon av dessa små kan vända sig till mig eller någon annan av tjänstemännen på utlänningskommissionens sociala byrå för att få närmare upplysningar. Innan ett barn lämnas ut kommer vi att begära vissa betyg, som visar att den sökande kan anses lämplig, och vidare fordrar vi en förbindelse att vederbörande åtar sig att svara för barnet under sex månader. Under denna tid kan sedan adoptionsandlingarna hinna ordnas. Det är emellertid önskligt att de som funderar på saken anmälar sig snarast möjligt.

Ett av barnen blev placerat på måndagen – hos några äkta makar som förälskat sig i det på de bilder som varit synliga i pressen. Dessutom är det som sagt flera personer som hört sig för om möjligheterna att få adoptera någon av de föräldralösa.

Oppslag som dette spilte på følelser, som vi må anta Petersson forsøkte å framkalle: Fantet det noen som ville hjelpe et foreldreløst barn fra en konsentrasjonsleir? Kanskje foreldrene hadde hørt til motstandsbevegelsen fra et okkupert land, kanskje var de myrdede jøder? Når Statens Utlänningskommission slo an slike toner kunne man kanskje vente at publikums reaksjonen ble stor. Men vi har ingen grunn til å tro at Petersson regnet med det. Tvert imot, trolig fryktet han at reaksjonen ellers helt ville utebli. Han hadde fått ansvaret for at 30 foreldreløse barn ikke måtte ligge det offentlige til last, adoptivforeldre måtte finnes der ute, i en fart. Resultatet ble omtrent så mange henvendelser som han kunne håpe på, litt i underkant av 30. Etterhvert fikk han alle barna levert ut. Statens Utlänningskommisjon ble på et vis av med sine "Fiskebodabarn" før året var omme, selv om det for noen av dem innebar midlertidige og langt fra velordnede løsninger.⁴

---

⁴ Peterssons bruk av begrepet "Fiskebodabarna" er ikke helt treffende, fordi det også fantes andre barn på barnehjemmet enn de 30 vi omtaler her.

I ettertid kan vi spørre om det også kan ha vært andre grunner til at han valgte en slik bramfri form. Avisene skrev sommeren 1945 mye om Sveriges hjelpevirksomhet til barn, som rett nok var betydelig, men mindre om dette kunne ha noen forbindelse med at landet nå hadde behov for innvandring. Et annet interessant spørsmål er om barnehjelpen kan ha spilt en rolle som ledd i myndighetenes behov for å korrigere det offentlige selvbildet etter krigsårene. Sverige hadde samarbeidet nært med Tyskland og også innrettet mye av sin hjelpevirksomhet den veien, nå gikk hjelpen til barn fra allierte land, tilsynelatende. Det ser imidlertid ikke ut til at Petersson kan ha tenkt i slike baner, hans beveggrunner var mer kortsiktige. I ettertid kan vi heller ikke se at motivene for å framstå med en slik "balanse" i hjelpearbeidet var særlig sterke. Det gikk ikke langt tid etter 1945 før Tyskland igjen ble et hovedland for svensk hjelp, også til barn.

Måten barneannonseringen ble gjennomført på fikk utilsiktede konsekvenser for barna. Den skapte en forestilling om barnas opphav som ble brakt videre av dem selv og som skulle forfølge dem i oppveksten. Hvordan det skjedde skal vi se nærmere på. Petersson var klar over at han ikke fortalte sannheten i disse oppslagene. Tvert imot, han snakket med forsett usant, men han gjorde det i den gode saks navn og i embets medfør. Det framgår av arkivene til Statens Utlänningskommission at han og hans kolleger var klar over at Fiskebodabarna hadde en helt annen bakgrunn enn det som ble fortalt til avisene. De kom ikke fra konsentrasjonsleirene, de var ikke statsløse, de var norske barn. Vi kan forstå at han brukte effekten med konsentrasjonsleirene. Men hvorfor var det så viktig ikke å innrømme at de var norske? Det er vanskeligere å forstå, i dag kan det fortone seg som meningsløst og unødvendig. Men slik var det ikke for Petersson og hans kolleger. De hadde selvfølgelig også barnas vel i sine tanker når de forsøkte å finne måter å markedsføre dem på som spilte opp til ønskede symboler på Sveriges rolle i en ny tid. Å markedsføre dem som symboler på motstandskampen var å se framover, å gi barna ideologiske bånd til seierherrenes side i krigen, snarere enn å la dem forbli symboler på nederlag.

Et barnehjem i Bremen

I vår sammenheng starter historien om Fiskebodabarna i den nordtyske byen Bremen, den 26. juni 1945, altså tre uker etter at krigen var slutt i Europa.⁵ Denne dagen kom den norske repatrieringsoffiseren, kaptein Einar H. Sørensen, på et uvanlig oppdrag til byen, etter ordre fra sine foresatte i "British Army of the Rhine".⁶

Sørensen hadde samme morgen kjørt i all hast fra Lübeck, hvor han var stasjonert. Det var ikke noe nytt for ham å bli utkommandert på kort varsel. Tvert imot, det var mer regel enn unntak. Han var også vant med å løse vanskelige oppdrag. Sørensen var leder av det norske repatrieringskontoret i Lübeck. Han var representant for den norske regjeringen, med oppdrag å få flyktninger i Tyskland hjem, en av flere militære og sivile tjenestemenn som i tiden rett etter den tyske kapitulasjonen i 1945 trålet landet på leting etter fanger. Formelt var han "Norwegian Liaison Officer, 626. Military Government", norsk forbindelsesoffiser for 626. enhet av det allierte okkupasjonsstyret, som hadde det lokale okkupasjonsansvaret.

Repatrieringsoffiserene - R-offiserene - var underlagt britene. Bare britene hadde de fysiske maktmidlene og det organisatoriske apparatet i området som gjorde at søking etter flyktninger og transport av dem var mulig. Fra norske sivile myndigheters side var det Sosialdepartementets flyktningekontor som var ansvarlig, men som følge av at departementets ledelse var under flytting fra London til Oslo, kunne det ennå ikke komme særlige initiativ derfra. Krigstidens kommunikasjonskanaler mellom Tyskland og Norge virket heller ikke lenger, som følge av det tyske sammenbruddet. Derfor var kontakten mellom R-korpset og Sosialdepartementet så dårlig at det var den britiske okkupasjonsmyndigheten som ledet arbeidet.⁷

---

⁵ Olsen, 1998, s. 388-391.

⁶ Einar H. Sørensen, f. 1914, Kristiansand.

⁷ Hjort (g. Heger) til LB 5.1.02.

Vi skal ikke her gå nærmere inn på R-offiserenes arbeid, utover å registrere at det slett ikke var tilfeldig hvilke personer som utførte dette vanskelige arbeidet, som reddet mange liv i krigens slutfase. Sjefen, oberstløytnant Johan K. Christie, var bombeflyver, med mange tokt bak seg. Han hadde vært Tysklandsstudent før krigen, var språkmektig og godt kjent. Det gjaldt også Sørensen og flere av hans kolleger, som var stasjonert i de ulike okkupasjonssonene. I vår sammenheng var de viktigste Wanda Hjort ved Hamburg-kontoret og Sørensens nærmeste underordnede, løytnant Einar A. Edwardsen ved Lübeck-kontoret, politikonstabel fra Oslo. Han kom fra fangeleiren Stutthof, hvor de norske politifangene hadde sittet.

Sørensen var på gamle trakter i Bremen. To og et halvt år tidligere hadde han flyktet fra fangeleiren Marlag und Milag Nord, ved Tarmstedt, like i nærheten. Etter to mislykkede forsøk, klarte han å komme til Rostock og derfra videre med båt til Sverige.⁸ Senere kom han til England, hvor han ble "offiser" for å delta i Christies R-gruppe. Det var altså en ganske erfaren eksfange som 26. juni 1945 spurte seg fram i Bremens utkanter til slottet Hohehorst, med adresse Löhnhorst. Nå var det ikke nazi-statens plagede ofre han skulle redde, men mennesker som hadde vært i den andre enden av rasestatens prioriteringsliste.

På avstand gir Hohehorst inntrykk av å være et storslått fyrsteslott fra 1700-tallet. Men skinnen bedrar. I følge tyske opplysninger om Lebensborn og Hohehorst ble den nyklassisistiske bygningen reist så sent som i 1928-29 som privatbolig for en av Bremens rike spekulanter.⁹ Han bygde seg et topp moderne hus fullt av luksus og prakt. Det var bare så vidt tatt i bruk da verdenskrisen kastet Weimar-republikken ut i depresjon og eierens firma gikk konkurs. Bygningen ble tømt, bare noen få rom ble leid ut, leietaker var lokalavdelingen av nazipartiet NSDAP, som eier-

⁸ Sørensen kom i tysk fangenskap fra en av de såkalte "kvarstad-båtene", som i mars 1942 forsøkte å nå britisk havn fra Sverige. Samtale med Sørensen 8.1.02.

⁹ Schmitz-Köster, 1997, s. 56 ff.

en hadde et nært forhold til. Så, i september 1937, ble bygningen helt overtatt av SS-organisasjonen Lebensborn og etter hvert tatt i bruk som barnehjem. Bygningen egnet seg godt til dette formålet, utstyrt med alle mulige bekvemmeligheter. For Tysklands elite skulle bare det beste være godt nok. Et parkanlegg fullførte rammen rundt velferden inne i bygningen, i stil med det som ellers omga Lebensborn: orden, kvalitet og velstand. Slik ble Tyskland et pionerland for moderne velferd, vel og merke for de "raserene". Virkeligheten for dem som falt utenfor, enten det nå var ved fronten eller i fangeleire var en annen. Kontrasten mellom det staslige Hohehorst og de elendige brakkene Sørensen hadde lært å kjenne var slående. Hittil hadde han bare sett baksiden av nazi-statens "velferd", nå så han den polerte forsiden.

Det har ikke latt seg gjøre å finne ut hvordan Sørensen ble kjent med at det var norske krigsbarn i Bremen. Dokumenter som viser hvem som beordret ham til Hohehorst er ikke funnet.¹⁰ Vi kan imidlertid rekonstruere hva som sannsynligvis må ha skjedd. Når og under hvilke omstendigheter barna ble sendt fra Norge for å bli adoptert i Tyskland vet vi ikke sikkert, men det må ha skjedd i løpet av 1943 -44. Trolig kom de fleste av dem til Bremen høsten 1944. Lebensborn hevdet at de norske mødrene frivillig hadde fraskrevet seg sine barn. Det stemte, men de ante antakelig ingenting om at barna ble sendt til Tyskland. Lebensborns formål med å sende norske krigsbarn til Tyskland var å adoptere dem bort til tyske familier, som ledd i den generelle politikken om å styrke det de beskrev som den tyske "folkerase".

Britiske tropper hadde kommet til Bremen og Löhnhorst 5. mai 1945 og overlatt den sivile forvaltningen og den militære sikkerheten i regionen til amerikanerne 20. mai. Amerikanerne rekvirerte hovedbygningen på Hohehorst for å anlegge et spillekasino. Barna og de ansatte ble derfor midlertidig flyttet til toppetasjen i bygningen.¹¹ Det framgår av et dokument fra R-kontoret at over-

¹⁰ Undersøkelser om dette i amerikanske militære arkiver har hittil vært uten resultater.

¹¹ Schmitz-Köster, 1997, s. 58.

sykepleieren ved Hohehorst 4. juni 1945 utarbeidet en oversikt på engelsk over samtlige barn ved institusjonen.¹² Vi må anta at hun gjorde dette i forbindelse med ankomsten av allierte tropper, da det vel var viktig for henne å gjøre spesielt oppmerksom på at et stort antall av barna på hjemmet var fra allierte land, dermed hadde de krav på beskyttelse. Spørsmålet om hva som skulle gjøres med dem måtte nødvendigvis komme opp. Det er rimelig å anta at Sørensen ble beordret til Hohehorst av sin britiske overordnede i denne forbindelsen. At det var amerikanske tropper som hadde rekvirert Hohehorst, forklarer at Sørensens rapport fra inspeksjonen og senere svar på hva norske myndigheter vil foreta seg ble rettet til en amerikansk enhet.¹³

Kan den amerikanske henvendelsen ha blitt formidlet gjennom norske myndigheter i London eller i Oslo? Det er ikke noe som tyder på det. Kontakten fra norske myndigheter i London og Oslo til Sørensen var dårlig, nesten fraværende. Sosialdepartementet i Oslo hadde ikke kunnskap om hvor krigsbarn kunne befinne seg på kontinentet. Forutsetninger for å være å jour med slike detaljer under kapitulasjonsdagene, da det var en mengde presserende saker å løse hjemme, var ikke de beste. Uansett, hvis det hadde foreligget en slik henvendelse ville vi ha funnet spor av den i arkivene til Sørensens foresatte i Hamburg eller i arkivet til Flyktningskontoret i Oslo. Det er mest sannsynlig at henvendelsen kom direkte fra amerikanerne i Bremen til britene i Lübeck, som la den på skrivebordet til Sørensen. Sørensen fikk vite at bygningen skulle rekvireres, han opplyser selv dette uten å gi ytterligere detaljer. Vi kan dermed anta at både datoene for og motivet for oppbruddet fra Hohehorst er klarlagt.¹⁴

¹² "Summary. Hohehorst 4. June 1945", Fange- og flyktningsdirektoratet, R-kontoret, 49, legg "Capt E.H. Sørensen Norwegian LO Lübeck", SD, RA..

¹³ P.H.O, E2 C2 MIL GOV, 29 US ARMY DIV.

¹⁴ Opplysninger om at det var et UNRRA-team som først fant barna på Hohehorst skriver seg fra 1947, jfr. Lilienthal, 1993, s. 233.

“The Nazi bastards at Hohenhorst”¹⁵

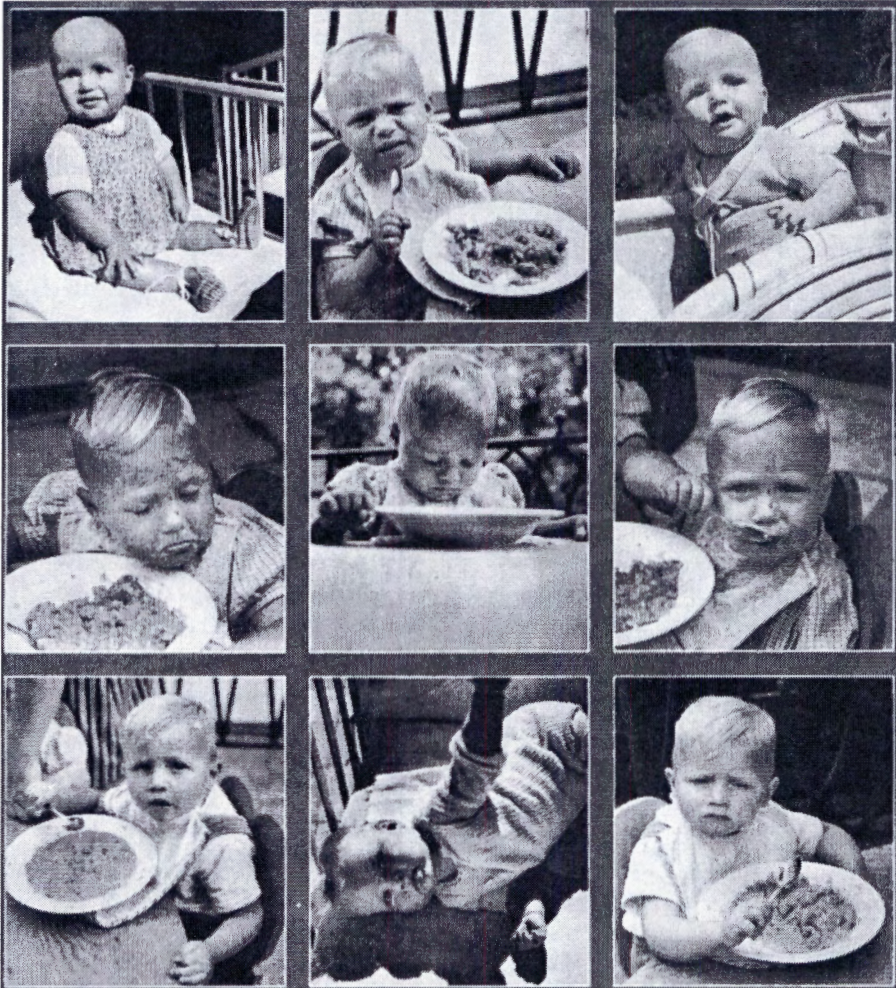
Om amerikanerne i Bremen ønsket den flotte bygningen ryddet for å bruke den til andre formål enn barnehjem, så demonstrerte de også interesse for barna ut fra en litt annen synsvinkel. Bare noen dager før barna ble hentet, kom *LIFE*-fotografen Robert Capa til Hohenhorst. Hans besøk resulterte i en reportasje i *LIFE* 13. august, hvor 15 av hans fotografier av barna ble satt på trykk, sammen med en tekst som skulle beskrive hvem de var.¹⁶ Under tittelen ”Super babies”, kan vi lese at ”Illegitimate children of SS men are housed in a German chateau”. Teksten til de ni første bildene lyder: “The Hohenhorst bastards of Himmlers men are blue-eyed, flaxen-haired and pig-fat. They must eat porridge whether they want to or not.” Oversatt til vanlig norsk: ”Kjøterne til Himmlers menn på Hohenhorst har blå øyne, lysegult hår og er fete som griser. De må spise grøt enten de vil eller ikke.” I en artikkel under bildene het det seg at barna var et resultat av en offisiell regjeringspolitikk med å oppmuntre til uekte fødsler for å holde landets fødselsrate oppe. Soldater som dro i krigen ble oppfordret ”til å gjøre sitt, enten de nå var gift eller ikke”, ble det hevdet, staten lovet å ta hånd om barna:

The Nazi bastards at Hohenhorst, aged 2 to 5, are children of SS men encouraged by Heinrich Himmler to father ”super babies”. Grown pig-fat under care and overstuffing of Nazi nurses, they now pose for the Allies a problem yet to be solved.

Under et bilde av et barn i barnevogn kan vi lese at “for mye grøt og rikelig med sol” har gjort dette barnet ”så fett og sunt at det helt fyller opp sin forvokste barnevogn”. Under et tredje bilde som viser et barn som holder i en barnevogn står det at ”dette to års gamle nazi-barnet, i sin muntre bayerske sparkebukse, har blitt så sterkt at det ikke har noe problemer med å skyve sine lekekamera-terers barnevogn med en hånd”.

¹⁵ Tittelen er hentet fra teksten til Robert Capa: ”Super babies”, *LIFE* 13.8.45. Skrivefeilen i ”Hohenhorst” er vanlig også i svenske dokumenter.

¹⁶ *LIFE* 13.8.45, s. 37-40.

THE HOHENHORST BASTARDS OF HIMMLER'S MEN ARE BLUE-EYED, FLAXEN-HAIRED AND PUG-FAT. THEY MUST EAT PORRIDGE WHETHER THEY WANT TO OR NOT

"SUPER BABIES"

Illegitimate children of SS men
are housed in a German chateau

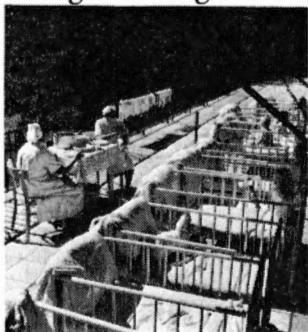
Last fortnight LIFE Photographer Robert Capa visited a German chateau which housed a Nazi establishment known as a *Lebensborn*, or "Well-of-Life," home. At the Hohenhorst *Lebensborn* home, as in many such institutions in Germany, live dozens of illegitimate babies who have no father or mother but the now-defunct Nazi state. They are the products of an official government policy of encouraging illegitimacy to keep up the country's

birth rate. Soldiers going off to war were urged to do their bit, whether married or not. The government promised to care for illegitimate offspring, to honor and respect unwed mothers.

The Nazi bastards at Hohenhorst, aged 4 to 8, are children of 88 men encouraged by Heinrich Himmler to father "super babies." Grown pig-fat under care and overstuffing of Nazi nurses, they now pose for the Allies a problem yet to be solved.

Bildene ser ut til å ha blitt valgt ut for å bekrefte den vanlige myten om at Lebensborn var en organisasjon for å avle "ariske" superbarn. Det framgår ikke hvem som har skrevet teksten, men vi må gjette på at den er blitt til i *LIFE*-redaksjonen for å knytte bildene sammen. Capa må vel ha snakket med noen mens han tok bildene,

men teksten inneholder ingen spor av informasjon som han kunne ha fått i slike samtaler. Det som står er også, som eksemplene viser, sterkt misvisende. Barna var jo verken fra SS eller Tyskland, de var slett ikke "avlet". Nesten ingen av dem smiler, slik barn gjerne gjør på bilder, tvert i mot ser de fete, matleie og utakknemlige ut. Mange er fotografert sammen med halvspiste grøt-tallerkener.

"...this nazi 2-year old..."
"Nazi-barn" på Hohehorst, i
LIFE's versjon 13.8.45. Bil-
dene er tatt av Robert Capa.

Det kan også være grunn til å se på selve montasjen av bildene og sammenlikne de tilhørende bildetekstene. På motstående side av de første ni bildene av sure, utakknemlige ansikter – i teksten omtalt som "pig-fat...bastards" – finner vi en munter reklame på vers, for "Swan" barnesåpe – "to every baby born in the US in 1945!" – hvor smilende, lekende barn koser seg sammen med sine filmstjerneliknende, amerikanske mødre – til teksten "it has the winning way". På motstående side til de neste tre bildene - av nazibarn som har spist "too much porridge" - finner vi en Pippi-liknende amerikansk ungpige, som med et strålende smil reklamerer for et radio og TV-apparat. Ved siden av de siste tre bildene – i henhold til teksten av "this nazi 2-year old" - stirrer 27-måneders gamle amerikanske "Joseph E" mot oss med tillitsfulle øyne, i det han reklamerer for "Clapps instant cereal" - "Did you ever see a healthier-looking youngster?" spør teksten. Her er "the American way of life" systematisk stilt opp mot "Nazi-babies" på en måte som neppe kan være tilfeldig.

"...pig-fat ...bastards..."
 "Nazi-barn" på Hohehorst, i
 LIFE's versjon 13.8.45. Bil-
 dene er tatt av Robert Capa.

Nyheter hvor han framstilte de samme barna som konsentrasjonsleirbarn. De to beskrivelsene – "nazi babies" eller "konsentrasjonsleirbarn" illustrerer hvor lett det var å ta i bruk barn i propaganda- og kulturkampen.

Barna skal til Norge

Sørensen oppdaget at det hadde vært langt fra krigens gru til livet innenfor Hohehorsts vegger. Barnehjemmet "Friesland" i Hohe-

Hvordan virket *LIFE*-oppslaget på publikum? Det formidler et syn på krigsbarna som spesialavlede super-barn, som man burde grøsse av, som tikkende framtidsbomber. Det var ekstreme fordommer med rasistiske undertoner man her autoriserte for et publikum i Europa som var svært sugne på nye impulser etter fem lange år med sensur og ensretting, selvfølgelig særlig fra USA. Reportasjen var for øvrig en av de aller første forsøkene i dette bladet på å formidle det sivile dagliglivet i nazi-samfunnet. *LIFE* var et av de mest ettertraktede sprederne av amerikansk livstil og kultur, med en påkostet teknisk kvalitet som langt overgikk andre blader på samme tid. Opplagene var enorme. Uten at vi kan støtte oss på sikre opplysninger om bladets opplag og utbredelse i Norge i august 1945, må vi anta at det ble lest i vide kretser og at ringvirkningene var betydelige, kanskje særlig blant de viktige meningsdannerne som nå kom tilbake fra krigseksil i den anglo-amerikanske verden.

Det var bare tre uker mellom dette oppslaget i *LIFE* og Peterssens oppslag i *Dagens*

horst var Lebensborns prakt eksempel, hvor barna ble tatt godt vare på og var ved "excellent health", som Sørensen noterte. Men Sørensens oppgave var å sende hjem fanger og andre såkalte "Displaced Persons", voksne flyktninger. Hvis det var barn med, så var de ikke uten pårørende, som her. Han forsto at saken krevde spesiell oppmerksomhet. Dagen etter besøket i Bremen ringte han sin overordnede, oberstløytnant Christie i Frankfurt, og ba om forholdsordre. Christie ga utvetydig ordre på telefonen 27. juni om at barna "skal sendes hjem", men at Oslos tillatelse "må innhentes først".¹⁷ I tråd med denne ordren ringte Sørensen samme dag til Sosialdepartementet, hvor han fikk snakke med byråsjef Dagfinn Juel. Innholdet i denne samtalen fant han så viktig at han repeterte hovedpunktene skriftlig til Juel 28. juni.¹⁸ Brevet er skrevet på engelsk og er også stilet til 29. US Army Division. Vi skal her se nærmere på hva Sørensen skrev og hvorfor han sørget for å informere så grundig om hva han foretok seg.

Barna var sendt til Tyskland av Lebensborn, opplyste Sørensen, men de hadde det bra. Overpleieren arbeidet med adopsjon for dem i Tyskland, hun regnet med at det nok ville la seg gjøre for alle, men først på litt lengre sikt. Sørensen var skeptisk til om det ville bli tid til å organisere dette, bygningen måtte fraflyttes og barnehjemmets framtid var i det hele tatt usikker. Det var derfor viktig at departementet umiddelbart fattet en beslutning om hva som skulle gjøres med barna, fortsatte han. For de som eventuelt kunne bli adoptert antydte han at sjømannspresten i Hamburg, pastor Arne Berge, kunne hjelpe til med å vurdere søknader, men forøvrig – som en hovedløsning - antok Sørensen at barna måtte bli sendt hjem til Norge. Han forsikret at han skulle ta ansvaret for reisearrangementene og tilsyn under reisen. Hvis departementet hadde andre instruksjoner ba han om å bli omgående orientert.

---

¹⁷ Legg "Telefonbeskjeder", Fange- og flyktningsdirektoratet, R-kontoret, 59, SD, RA.

¹⁸ Sørensen til Juel 28.6.45, Fange- og flyktningsdirektoratet, R-kontoret, 49, legg "Capt E.H. Sørensen Norwegian LO Lübeck", SD, RA.

Med brevet sendte han en utskrift av en liste på 53 barn som oversykepleieren hadde utarbeidet 4. juni, av disse var 32 etter hennes oppfatning norske. Listen viser at Sosialdepartementet kjente til hvem de 32 var. Listen ble antakelig satt opp om kvelden 28. juni i Lübeck, etter at Sørensen hadde returnert fra Bremen. Han satte i gang sin assistent, løytnant Edwardsen, med å skrive av navnene, dernest dikterte Sørensen de tilleggsopplysningene han hadde fått av oversykepleieren om barnas fødselsdager, fødested og mødrenes navn og Edwardsen føyet til disse opplysningene bak de ulike navnene i listen. Til slutt merket han dokumentet med "EE".

Etter at løsningen med å sende barna hjem var klarert telefonisk med byråsjef Juel i Oslo, dikterte Sørensen nok en tilbakemelding til 29. US Army Division i Bremen. Her bekreftet han at norske myndigheter hadde godtatt adopsjon av barna til tyske familier, i henhold til gjeldende sivil lov, og ba om at man informerte overpleieren ved Hohehorst om hvilke opplysninger søknader om adopsjon måtte inneholde.¹⁹ At han anså transport hjem til Norge som mest sannsynlig nevnte han ikke, antakelig fordi det ennå var uklart når og hvordan det kunne skje. Kanskje ønsket han også først å vite hvor mange det til slutt ville bli snakk om, uansett innebar det ikke behov for tiltak fra mottakeren av brevet.

Juel reagerte umiddelbart på telefonsamtalen med Sørensen 28. juni, ved allerede dagen etter å gi beskjed til Flyktningekontoret i Oslo om å forberede mottakelsen av barna i Norge. Han ga også beskjed om å sende en formell bemyndigelse til Sørensen om å la adopsjonsforsøket til tyske familier fortsette, men det ser ikke ut til at han hadde noen tro på at det ville lykkes. Telegrammet med beskjeden fra Juel ble tatt imot av Wanda Hjort ved R-kontoret i Hamburg 2. juli, og var strengt tatt bare en bekreftelse på det Sørensen hadde bedt om: Tillatelse til at de barna som etter bemyndigelse ikke lot seg adoptere i Tyskland skulle repatrieres som norske borgere. Juel ba om at melding om avreise måtte gis i

---

¹⁹ Også dette skrivet journalføres i SD 17.7.45.

god tid på forhånd. Hjort fikk beskjed om å orientere Sørensen i Lübeck.²⁰

Ikke selvsagt å få vende hjem

I Norge var det denne sommeren en sterk stemning for at krigsbarn og deres mødre burde sendes ut av landet. Det var en av grunnene til at det var viktig for myndighetene å holde strengt på at det var nødvendig med tillatelse for enhver som ville den motsatte veien. Foruten KZ-fanger og flyktninger, var det kommet flere norske kvinner til Hamburg og Lübeck, noen med og noen uten barn. De var havnet i en ulykkelig situasjon, enten de hadde vært i tysk tjeneste på en eller annen måte, eller bare hadde vært gift med en tysker, som nå var død, eller som krigen hadde skilt dem fra. Norske kvinner som var gift med tyskere, hadde mistet sine statsborgerskap. Centralpasskontoret i Oslo ønsket ikke at de skulle få lov til å vende tilbake til Norge. R-kontoret i Hamburg hadde likevel latt flere få reise hjem. Centralpasskontoret sendte 11. juli en oppstrammer dit for å få til en strengere "utsortering" av flyktninger.²¹ Man ville ikke gi innreisettillatelse til tyske statsborgere het det, i denne sammenhengen betydde det norske kvinner som var blitt gift med tyskere etter 9. april 1940. Det var under ingen omstendighet mulig for slike kvinner å vende tilbake, uttalte viserikspolisjef Olav Svendsen til avisene.²² Det gjaldt også deres barn. For de som hadde giftet seg med tyskere i tiden før 9. april 1940 ville det kun bli gitt innreisettillatelse under forutsetning av at familien ønsket vedkommende – eventuelt med barn – hjem. Argumentet var at det hadde forekommet at familien i Norge hadde avvist slike personer og at de deretter var falt offentligheten i

²⁰ "R", Oslo til Hjort 2.7.45, Fange- og flyktningsdirektoratet, R-kontoret, 49, legg "Capt E.H. Sørensen Norwegian LO Lübeck", SD, RA.

²¹ Telefonisk beskjed via Ditleff(København) og Bøstrup(Hamburg) 11.7.45, Fange- og flyktningsdirektoratet, R-kontoret, 49, samme legg.

²² *Morgenbladet* 10.8.45.

Norge til byrde. Dette ville man for fremtiden unngå, insisterte Centralpasskontoret.

Det var noe annerledes med norske kvinner som ikke var gift i Tyskland, men som hadde vært sykepleiere eller frivillige i tysk Røde Kors, eller bare hatt husposter eller annet arbeid. Noen av disse kvinnene henvendte seg til konsulatet i Hamburg eller R-kontoret for å få hjelp til å komme hjem. De kunne ikke nektes å reise hjem, men stemningen mot dem var hatsk, særlig blant fangene. Wanda Hjort forteller hvordan hun forgjeves forsøkte å hindre at noen tidligere fanger begikk overgrep mot slike kvinner, uten at andre av R-kontorets folk grep inn.²³ Enkelte av disse kvinnene og deres barn klarte, med eller uten R-kontorets hjelp, å komme til København på hjemveien, uten å kunne dokumentere norsk statsborgerskap. Noen klarte også å komme helt hjem. Centralpasskontoret forsøkte da å få slike kvinner og deres barn internert i samleleire på Jylland, for å sende dem tilbake til Tyskland. Det lyktes imidlertid ikke.

R-kontoret i København måtte overfor Centralpasskontoret beklage at kvinnene og deres barn av ”herværende myndigheter ikke blir betraktet som tyske flyktninger, men som personer klare for repatriering i Norge”, med repatrieringsvisa fra allierte myndigheter. R-kontoret anså det lite realistisk å få endret på dette.²⁴ En tilbakesending til Tyskland måtte gjennomføres fra Norge, mente kontoret, ”uønskede personer må overleveres statens flyktningekontor for repatriering til sine respektive hjemsteder i Tyskland”. Men kontoret beroliget samtidig med at det ikke lenger befant seg flere ”tvilsomme repatrieringsobjekter” i landet, og antok at ”gjentagelser av sådanne foreteelser skulde ikke finne sted.”

Enkelte av R-kontorets folk ønsket i strid med Centralpasskontorets strenge regler å finne disse kvinnene for å få dem hjem. Sørensen advarte i begynnelsen av juli sine britiske overordnede

---

²³ Hjort (g. Heger), 1984, s. 212.

²⁴ Wennesland til Stilloff 31.10.45, Fange- og flyktningedirektoratet, R-kontoret i København, 56, SD, RA.

om at flere norske kvinner hadde søkt å stikke seg vekk som hus-
hjelper, skrivere, pleiere og liknende i britiske militære avdelinger,
fordi livet i Norge var vanskelig for dem "på grunn av deres for-
hold til medlemmer av Wehrmacht". Disse personene forsøkte å
unngå å måtte reise til Norge, mente han. Han ba om at det måtte
vises varsomhet når slike personer søkte oppholdstillatelse i Tysk-
land uten gyldig grunn.²⁵

Her kan vi se en hovedlinje i de første månedene etter kapitu-
lasjonen. Mens R-kontorets folk i Tyskland og Danmark i samar-
beid med de allierte okkupasjonsmyndighetene forsøkte å få ulike
grupper av norske og "norske" hjem fra elendigheten i Tyskland,
eller å hjelpe dem på andre måter, sto Centralpasskontoret hjemme
for en restriktiv linje hvor en bokstavnær tolking av byråkratiske
regler smeltet sammen med utøvelsen av straffejustis etter krigen.
Centralpasskontoret kunne vise til viktige opinionsdannere, som
tok til orde for at verken krigsbarnas mødre eller deres barn hadde
noen framtid i Norge. Som vi skal se var dette ikke noe perifert
standpunkt, tvert imot. Da regjeringen nedsatte Krigsbarnutvalget
i begynnelsen av juli 1945 så var hovedmandatet å utrede nettopp
forslaget om å sende hele gruppen på over 8000 barn og deres
mødre ut av landet.

Sett i dette lyset var det slett ikke noen selvfølgelige at barna
fra Hohehorst skulle få komme hjem. Men det var det nå uansett
bestemt at de skulle. Den 23. juli fikk løytnant Edwardsen kjøre-
ordre fra sin britiske foresatte om å hente 34 barn fra Bremen til
Lübeck, med en konvoi av kjøretøyer fra det svenske Röda Korset
for repatriering av barna.²⁶

---

²⁵ Sørensen til 8 Corps MIL GOV 2.7.45, Fange- og flyktningsdirektoratet, R-
kontoret, 49, samme legg.

²⁶ Col. R.A., 626 "R" Det Mil Gov 23.7.45, Fange- og flyktningsdirektoratet, R-
kontoret, 49, samme legg.

Antallet

Så langt var det ingen tvil, kildene viser at barna skulle tilbake til Norge. Kildene viser imidlertid at det var uklart hvor mange de var. Juel skrev at de var 32. I ordren til Sørensen 27. juni omtalte Christie 34, det samme antallet var nevnt i kjøreordren til Edwardsen. Grunnen til disse ulike talopp gavene må være at Sørensen brukte begge. I den opprinnelige listen som overpleieren ved Hohehorst satte opp 4. mai er det oppgitt 32 barn med norske mødre og tyske soldatfedre. I tillegg er det oppført ett barn som var født i Rotterdam, som antakelig hadde nederlandsk mor, ett barn som hadde tyske foreldre, ytterligere ti som hadde tyske mødre som selv arbeidet på barnehjemmet og endelig ni som ble beskrevet som "legitime, tyske barn", hvorav åtte med kjente mødre. Det niende derimot, som er ført opp som den siste på listen av i alt 53 barn, har norsk navn og norsk mor, på tross av at det altså ikke er i den "norske" gruppen. I henhold til opplysningene på listen var barnet satt ut til en familie i Bremen, som hadde fått beskjed om å levere det tilbake til barnehjemmet. Det var altså minimum 33 norske barn ved Hohehorst.

Neste gang vi finner at Sørensen omtaler barna er i et brev til Sosialdepartementet i Oslo 5. august.²⁷ Da var de kommet til Malmö. I brevet omtaler han ganske riktig 33 barn, hvorav ett²⁸ var tatt vare på av en familie som bodde i Löhnhorst, like i nærheten av Hohehorst, ett annet²⁹ var tatt vare på av en familie i selve Bremen, som også ønsket å adoptere det, og endelig ett³⁰ som hadde vært til behandling på sykehus, først i Rotheburg og deretter i Bremen, og ikke var kommet tilbake da transporten gikk til Lübeck. For disse barnas vedkommende skriver Sørensen at han har instruert oversykepleieren ved Hohehorst om å sørge for at

²⁷ Sørensen til SD 5.8.45, Fange- og flyktningedirektoratet, R-kontoret, 49, samme legg.

²⁸ Nr. 14 på den opprinnelige listen.

²⁹ Nr. 53, samme liste.

³⁰ Nr. 32, samme liste.

fosterforeldrene henvender seg til det norske generalkonsulatet i Hamburg for å få adopsjonen i orden, i henhold til norsk lov.³¹ I samme øyemed har han instruert Generalkonsulatet. Det var altså 30 barn som faktisk ble hentet fra Hohehorst i følge dette brevet. Tallet stemmer med de oppgavene som ble rapportert til den svenske Civildforsvarsstyrelsen, som var ansvarlig for transporten fra Lübeck til Malmö 26. juli 1945: 30 norske barn.³² Den svenske legen Torsten Arnéus³³ som var med transporten, skrev også i et "PM" som vi skal komme nærmere tilbake til, at antallet var 30.³⁴

Endring av planene

Sørensens brev til Sosialdepartementet 5. august inneholder en nyhet for oss. Hittil har vi ikke sett noe annet enn at de barna som ikke ble adoptert i Bremen, skulle til Norge. Men i det Sørensen viser til sitt brev av 28. juni med liste over barna fra Hohehorst, skriver han nå at den opprinnelige planen om å la et antall av barna adoptere til tyskere er endret, fordi svensk Røde Kors "through the intermediary of major Hans Arnoldsson – undertook to have these children included in their repatriation scheme for ex concentration camp inmates, and later to arrange for the adoption of these children in Sweden." Det var i denne hensikt, fortsatte han, at de 30 barna ble hentet i Löhnhorst 23. juli og fraktet til Sverige. Sørensen var trolig klar over at det var mer realistisk å få til adop-

³¹ Hun hevdet senere på 1990-tallet til Schmitz-Köster at det bare var to barn som ble igjen.

³² Av 145 sittende passasjerer og 56 liggende barn med fem pleiere som den 26.7.45 ble fraktet med "Kastelholm" fra Lübeck var 30 norske barn. 30 norske barn er også anmerket som ankommet Malmö. Transportplan for "Kastelholm", og "Sammanställning...", Civildforsvarsstyrelsens arkiv, Kanslibyrån, Serie F VII Flyktnin-gärenden, 34 (Lübeckdetachmentet), KRA/S.

³³ Oskar Magnus Torsten Arnéus, f. 1908, 1943 ved Beckomberga sjukhus, 1944 ved Sachska barnesjukhus, 1950 inspektör f. Sinneslövdärden. Medicinalstyrelsen, *Läkarematrikel*.

³⁴ "PM", Arnéus til Statens Utlänningskommission 4.9.45, F3, 3, legg "Handlingar rör. norsk-tyska barn 1945-1946", SUK/SB, SRA.

sjoner i Sverige enn i Tyskland. Det var antakelig grunnen til at han framførte saken muntlig overfor Sosialdepartementet, samt vedla brevet i engelsk språkdrakt til sin overordnede, Christie i Frankfurt. I Sørensens øyne var det allerede gitt tillatelse til adopsjon i utlandet, den måtte også gjelde for Sverige. Han hadde, etter å ha bodd ett år i Stockholm, grunn til å anta at Sverige var minst like bra for barna, om ikke bedre.

Det finnes en annen kilde til denne endringen av planene. Den 6. september, vel en måned senere, skrev den svenske legen Torsten Arnéus følgende:

P.M.

angående norsk-tyska barn överförda till Sverige juli 1945 genom Kungl. Civilförsvarets Lübeck-detachement.

Den 23/7 1945 avhämtade undertecknad, som då tjänstgjorde som läkare vid Kungl. Civilförsvarsstyrelsens Lübeckdetachement, 30 st. barn av norska flickor och tyska soldater i slottet Hohenhorst vid Bremer-Haven.

Förläggningen, der barnen vistades, var ypperlig, personalen verkade ordentlig och bra och barnens allmäntillstånd var gott.

Omhändertagandet av dessa barn skedde på förslag av norska repatrieringsofficeren i Lübeck, kapten Einar Sörensen, och pastor Berge i Hamburg. Som representant för Norge medföljde på expeditionen löjtnant Edwardsen.

Avsikten med barnens transport var att de skulle omhändertagas i Sverige samt att man här skola ordna med svenska adoptivhem för samtliga barn. Man var mycket ivrig att framhålla, att norrmännens önskan var att barnen skulle adopteras av svenskar och om möjligt ej växa upp på barnhem eller dylikt. Att barnen skulle överföras till Norge var ej tal om.

Löjtnant Edwardsen meddelade mig muntligen, att barnen kommo till Tyskland i november 1944 och att mödrarna skulle avsagt sig rätten till barnen. Mödrarnas

namn och adresser liksom också – om jag ej misminner mig – fädernas namn voro antecknade på ett kort, som medföljde barnen.

Stockholm,

Medicinalstyrelsen den 6 september 1945,

Torsten Arnéus.

Arnéus forklarar altså at selve formålet med transporten var å adoptere bort barna i Sverige.³⁵ Hvem som skulle ha bestemt dette, skriver han ikke direkte, men han viser til de tre nordmennene som var involvert, Sørensen, Edwardsen og pastor Arne Berge ved sjømannskirken i Hamburg. Berge var antakeligvis med på transporten fra Hohehorst. Det er usannsynlig at ikke Arnéus har snakket med dem om dette underveis. At det ”ej” var ”tal om” å sende dem til Norge kan rent språklig tolkes på to måter: Enten ble saken aldri diskutert, eller så ble den diskutert med det resultat at det overhode ikke kom på tale å sende dem hjem. Nyansene i tolkingen har imidlertid liten betydning. Sørensen mente at det var gitt tillatelse til adopsjoner som også måtte gjelde for Sverige. Da Arnéus vel seks uker etter transporten skrev at det ”ej” var tale om å overføre barna til Norge, forholdt han seg ikke til ulike alternativer. Det er rimelig å anta at han la til grunn den samme forutsetningen som Sørensen, nemlig at det norske sosialdepartementet hadde gitt tillatelse til å adopsjon i utlandet. Når det første forsøket i Tyskland ikke ga ønsket resultat, forsøkte man igjen, denne gang i Sverige.

Selv om det ikke er uklart hva Arnéus mente, er det likevel uklart hvorfor han skrev dokumentet og hvordan det ble behandlet. Det er formulert som et promemoria og har også overskriften ”PM”. I den interne offentlige forvaltning er et ”PM” en vanlig måte å presentere et saksforhold på, som en mellomting mellom et mer uforpliktende notat og en ferdig utredning. PM-er finner vi overalt i de offentlige arkivene, på alle forberedelsesstadier til of-

---

³⁵ ”P.M. angående norsk-tyska barn överförda till Sverige juli 1945 genom Kungl. Civilförsvarets Lübeck-detachement”, Arnéus 6.9.45, samme legg.

fentlige handlinger, men det følger av karakteren til et slikt dokument at det normalt vil være internt. Et brev er en offentlig handling med plass i en korrespondanse, det føres inn i journaler og registre. Dette PM-et er imidlertid en slags mellomting, selv om det ikke hadde noen adresse ble det sendt som et brev av Arnéus og tatt i mot av Statens Utlänningskommissions Sociala byrån. Men det er ikke påført henvisning til tidligere korrespondanse eller henvendelser. Sociala byrån journalførte dokumentet som et brev 7. september, det kan bety at det har vært overbrakt med bud, som hastesak. Karakteren av brev understrekes ytterligere ved at Arnéus har påført en statsinstitusjon, nemlig "Medicinalstyrelsen, Stockholm" som avsender, men det har ikke vært mulig å finne at det er registrert i noen av Medicinalstyrelsens registre for utgående brev. Det ser heller ikke ut til at Arnéus, på det tidspunktet brevet ble skrevet hadde noen annen tilknytning til Medicinalstyrelsen enn at han var tilsynslege ved Sachska barnesykehus i Stockholm. Men ved å angi Medicinalstyrelsen som avsender fikk brevet preg av å være et utspill fra et tungt myndighetsorgan, mens det reelt bare var en meningsytring.

Det hadde i og for seg vært naturlig å vente at Arnéus hadde skrevet en rapport om transporten til Civilförsvarsstyrelsen, som han hadde vært formelt underlagt, eller til Medicinalstyrelsen, om helsetilstanden til barna. Men noe slikt er ikke funnet. De opplysningene han ga om barnas helsetilstand i PM-et var, som vi skal se, dessuten så unøyaktige at de neppe kan ha vært det vesentlig i brevet. Det han derimot var opptatt av å bekrefte, var at det var nordmennesenes ønske at barna ikke skulle sendes til Norge. Her hadde han imidlertid ikke annet å anføre enn det uklare "man" og "nordmennesenes ønske". Som en antakelse virker det kanskje ikke urimelig. Men fra en juridisk synsvinkel er det vanskelig å forstå at så uklare anførsler fra en svensk lege kunne bekrefte - enn si forplikte - noe som helst om hva norske myndighetsorgan måtte mene, langt mindre bli en del av den juridiske begrunnelsen for at 30 mennesker ble fratatt sine statsborgerskap. Ikke desto mindre var det nettopp slik dokumentet kom til å bli brukt. Om det var inten-

sjonen bak da det ble skrevet, kan vi ikke vite. Det kan se ut som at det ble til i en fart, kanskje etter anmodning fra en person sentralt i Statens Utlänningskommission.

Da Arnéus skrev PM-et var han travelt opptatt med andre hjelpeprosjekter, som i regi av Röda Korset og Rädda Barnen førte flere barn fra det krigsherjede Europa til Sverige. Han var klar over at det ikke var noen selvfølgelige at barna ble ønsket velkommen. Det var mange i Sverige som ikke ønsket å ta inn flere flyktninger, verken voksne eller barn. For å belyse omstendighetene rundt PM-et er det nødvendig å se noe nærmere på den svenske hjelpeaksjonen i juli 1945 og tankene og bakgrunnen for den.

Striden om svensk barne- og flyktningpolitikk

Fiskebodabarnas skjebne i Sverige må ses i forbindelse med en strid om innretningen av svensk barne- og flyktningepolitikk i tiden rundt avslutningen på andre verdenskrig, som igjen hadde bakgrunn i en stor hjelpeinnsats for tyske og østerrikske barn i årene rundt første verdenskrig, da 22 000 barn kom til Sverige. En enda større aktivitet var rettet inn mot finske barn fra 1939 av, og videreført under hele verdenskrigen og fram til 1948, hvor i alt omlag 70 000 finske barn kom til Sverige.³⁶ Av disse ble mellom 6 - 15 000 adoptert i Sverige.³⁷ Hjelpeinnsatsen var hele tiden rettet inn mot land hvor Sverige hadde sterke utenrikspolitiske interesser, og viser at landet hadde ambisjoner om å opptre som stormakt på dette området. Motivene var motsetningsfulle. Historiske og politiske motiv opptrådte sammen med medmenneskelighet og ønsker om å hjelpe. Historien om barnehjelpen på 1920-tallet kan ses som en historie om humanitet og kynisme, skriver en finsk historiker.³⁸

³⁶ Eva Simonsen finner dette antallet bekreftet av Edvardsen, 1977 og Lagnebro, 1994. Notat 7.4.02.

³⁷ Pertti Kavén "Om skilnader mellan krigsbarn som blev kvar och krigsbarn som återvände till Finland", *Medlemsnytt* 4/2001, Riksförbundet Finska Krigsbarn.

³⁸ Janfelt, 1998, s. 15 iflg. Simonsen 7.4.02..

Forbindelsene med Tyskland gjorde at svenske myndigheter i de siste årene av andre verdenskrig var under press for å forsøke å få i gang evakuering av skandinaviske fanger fra Tyskland, både fra dansk og norsk hold og fra de alliertes hjelpeorganisasjon UNRRA.³⁹ Private hjelpeorganisasjoner i Sverige hadde allerede fra 1944 planlagt hjelpeprosjekter i Tyskland. Det var mulig på grunn av handelsforbindelsene med Tyskland under krigstiden, da svensk jernmalm og maskiner spilte en rolle for tysk krigsindustri og på grunn av politisamarbeid og militære kontakter, som etter forholdene hadde vært gode.

Svenske følere om fangeevakuering var avslått av tyske myndigheter i 1944, men etter at den tyske vestoffensiven ved årsskiftet 1944/45 var brutt sammen, ble det nye samtaler mellom lederen av Röda Korset, grev Folke Bernadotte, og sjefen for tysk politi, Heinrich Himmler. Etter at Bernadotte i samtaler i Berlin 19. februar 1945 knyttet spørsmålet om fangeevakuering sammen med mulighetene for separatfred med de vestallierte, åpnet Himmler for aksjonen "De hvite bussene", som fra 12. mars 1945 med dansk assistanse kjørte inn i Tyskland med 95 kjøretøyer og 250 mann, under ledelse av den svenske oberst Gottfred Björk. I løpet av tre uker ble omlag 21 000 norske og danske fanger overført til Danmark og Sverige, før Björk avblåste aksjonen og sendte sine mannskaper hjem i midten av april.

Avblåsningen vakte sterke reaksjoner, ikke minst i UNRRA. Organisasjonen henstilte innstendig til Röda Korset og svenske myndigheter om å revurdere vedtaket og i stedet ta imot ytterligere fanger og flyktninger.⁴⁰ De svenske flyktningemyndighetene stilte seg nokså negative til dette, idet man viste til at Sverige hadde tatt imot 175 000 flyktninger i løpet av krigen. Dessuten måtte man være forberedt på å ta imot et stort antall fra Norge hvis det kom til en alliert invasjon og et påfølgende sluttoppgjør der. Når det gjaldt enslige barn var man negative på grunn av mangel på pleie-

³⁹ United Nations Relief and Rehabilitation Administration.

⁴⁰ Dr. R.L.Coigny, UNRRAs medisinske sjef for DP-er i Europa, og Mr. J.C.L. Andreasen, sjef for UNRRAs DP-arbeid i Østerrike.

personale.⁴¹ Denne holdningen møtte imidlertid motstand fra liberale og sosialdemokratiske miljøer, som nå kom på offensiven med krav om at det offentlige måtte ta ansvar for at Sverige burde ta imot flere flyktninger.

En sentral rolle i denne sammenhengen spilte Alva Myrdal, rektor ved Speciallärarhögskolan i Stockholm, som var sterkt engasjert i flyktningarbeide, barnevern og barns levekår i Sverige. På 1930-tallet var hun blitt særlig kjent fordi hun som en av Sveriges fremste befolkningsekspertter advarte sterkt mot reduserte fødselstall, som hun mente truet samfunnet. For å snu denne utviklingen var det nødvendig å utvikle en familievennlig velferdspolitik, styrke det offentlige ansvaret for all hjelpevirksomhet og avløse den private veldedighet og filantropi med offentlig ansvar, mente hun.⁴²

Nå hadde hun kastet seg ut i arbeidet for flyktningene, særlig for kvinner og barn, gjennom Samarbetskommittén för Demokratisk Uppbyggnadsarbete (SDU)⁴³ og den statlige Svenska Kommittén för Internationell Hjälpverksamhet (SIH)⁴⁴. Begge disse organisasjonene var nøkkelinstrumenter i en sosialdemokratisk kampanje for at det offentlige skulle overta ansvaret for hjelpearbeidet fra private organisasjoner som Röda Korset og Rädda Barnen. Myrdal ønsket disse to organisasjonenes veldedighet erstattet av statlige sosialpolitiske tiltak, etter moderne vitenskapelige prinsipper. Tidlig på sommeren i 1945 tok hun initiativ til en serie kurs i oppbygging av internasjonalt barnevern og ungdomsvern i samarbeid med Rädda Barnen. I et PM 15. mai 1945 til flere organisasjoner sammenfattet hun ulike forslag som

har tillkommit i känslan av att vi har icke endast här plikten att fortsätta en stor humanitär insats, utan att vi också har möjlighet att göra en alldeles unik gärning genom att andligen återställa dessa människor till livsduglighet

⁴¹ PM (udat), Serie F VII Flyktningeärenden, 37, CS/KB,KRA/S.

⁴² Hennes avhandling "Kris i befolkningsfrågan", som hun skrev sammen med mannen Gunnar i 1934, skapte sterk debatt.

⁴³ Lindner, 1988, s. 18.

⁴⁴ Stiftet 1944, se Lindner, 1988, s. 16, flg.

skriver hun. Hun så en nær sammenheng med sitt tidligere arbeide, Sverige trengte flyktingene. I det hun viste til et besøk i en flyktingeleir for kvinner skrev hun inspirert at "kvaliteten hos dessa människor måste vara utmärkt. Det relative fåtal, som kunnat stå ut med farorna och ansträngningarna, betecknar troligen i stort sett en positiv selektion av personer med särskild fysisk och psykisk resistens". I et PM til SDU 27. mai foreslo hun en rekke tiltak for flyktingene, i et annet pekte hun på behovet for en omfattende kuratorvirksomhet for å hjelpe flyktingene "tilbake til samfunnet", med det mente hun i første rekke integrering i det svenske samfunnet.⁴⁵ Myrdal så altså bestrebelsene for å bringe flere flyktinger til Sverige som et ledd i en bevisst og aktiv svensk befolkningspolitikk.

Lübeck-detachementet

Kampanjen ga til slutt resultater. Regjeringen ga etter og vedtok 1. juni å ta i mot ytterligere 10 000 flyktinger.⁴⁶ Av disse skulle høyst 1000 kunne være enslige barn.⁴⁷ Det står uttrykkelig i vedtaket at "vistelsen i Sverige förutsättes bli tillfällig", som ble definert til 1-6 måneders opphold. Reise til hjemlandene forutsettes gjennomført så snart det er mulig. Organisatorisk skulle denne nye aksjonen legges under Civilförsvarsstyrelsen og utføres i samarbeid med Röda Korset fra Lübeck, hvor utskipningene skulle foregå.⁴⁸ Aksjonen fikk navnet "Lübeck-detachementet", som gjennom frivillig rekruttering skulle bygge opp en stab av leger og pleiere, under ledelse av lege og major Hans Arnoldsson, som hadde vært med i oberst Björks aksjon i mars-april og hadde høstet verdifulle erfaringer da. Arnoldsson knyttet til seg Torsten Arnéus som

⁴⁵ Alle i Serie F VII Flyktingeärenden, 37, CS/KB, KRA/S.

⁴⁶ PM fra Civilförsvarsstyrelsen (3034 S.D.), F VII Flyktingeärenden, 37, CS/KB, kfr. Kungl. Maj:t beslut 1.6.45.

⁴⁷ Av PM fra CS 16.6.45, F VII Flyktingeärenden, 37, CS/KB, KRA/S.

⁴⁸ Aksjonen har vært framstilt som en ren Röda Korset-aksjon, men det er ikke korrekt, Lindner, 1988, s. 70.

stabslege. Forberedelsene til prosjektet var omfattende og civilforsvarsavdelingene i hele Sør-Sverige avga utstyr og personell. Den 18. juni var alt ferdig og dagen etter reiste detasjementet fra Malmö til Lübeck, hvor kaserner ble innsisert, samarbeid med de britiske okkupasjonsmyndighetene fastlagt og andre organisatoriske rutiner bestemt.⁴⁹

Grunnen til at man valgte Lübeck var at dette var den eneste uskadde havnen på Østersjøkysten. Dessuten sto nybygde og komfortable lokaler til disposisjon. Der slo badeplutonene opp sine telt, inklusive to komplette bad og avlusningsstasjoner. 1400 sengeplasser ble etablert i påvente av fem skip som ble leid inn for de fem ukene aksjonen skulle pågå. Samarbeidet med engelskmenne- ne var avgjørende. De hadde en stor organisasjon i byen av personell fra Royal Medical Corps samt en vaktstyrke. 14 tyske leger og 1095 pleiere ble knyttet til arbeidet. Den 23. juni kom den første sendingen av konsentrasjonsleirfanger fra Bergen-Belsen, deretter kom omlag 450 hver dag.

De innleide skipene var etter forholdene store og praktiske for formålet, noe som var viktig for at aksjonen skulle bli vellykket. Størrelsen til tross, pågangen var likevel så betydelig at kaos ikke var til å unngå, følgen ble rot med passasjerlistene, som igjen førte til gnisninger med britene. Uønskede personer forsøkte å blande seg med flyktingene og eksfangene. Det var nå gått noen uker siden de militære fiendtlighetene var over og Sverige var et attraktivt mål. Britene gransket listene nøye, det var flere tilfeller av tyskere som forsøkte å unnslippe, til og med tilfeller av at SS-personale fra konsentrasjonsleire forsøkte å komme unna med våpen og tanngull.

Arnoldsson og Arnéus etablerte samarbeid med Sørensen og Edwardsen på det norske R-kontoret i Lübeck, til nytte for begge parter.⁵⁰ Det samme gjaldt med R-kontoret i Hamburg. Svenskene forsto at skulle de kunne reise rundt og gjøre som de ville, var de

⁴⁹ "Referat" 18.6.45, F VII Flyktningeärenden, 37, CS/KB, KRA/S.

⁵⁰ Samtale med Sørensen 7.2.02.

avhengig av et nært forhold til nordmennene, fordi de sto under britisk kommando og dermed kunne bevirke raske avgjørelser. Sørensens og Arnoldsson diskuterte og planla en rekke av Lübeck-detachementets aksjoner sammen, inklusive ekspedisjonen til Hohehorst, som i denne sammenhengen var en nokså liten affære. Vi må regne med at de også har diskutert hva som skulle skje med barna videre, liksom de daglig snakket om hva de skulle gjøre med de norske "tyskertøsene" som ville hjem, men som Centralpasskontoret ikke ville slippe avgårde. Det var også noen svenske kvinner som ville hjem til Sverige med sine barn, etter at deres tyske menn var forsvunnet ved fronten. De fikk reise, noen av dem ble intervjuet i svenske avviser ved ankomsten om hvor vanskelig det var blitt i Tyskland.⁵¹

I en rapport fra Lübeck-detachementet til sjefen for Civilförsvarsstyrelsen 9. juli framgår det at arbeidet gikk utmerket, 4618 var allerede innregistrert, målsettingen på 10 000 ville være nådd innen utgangen av juli, skrev den autorative forfatteren, antakeligvis Arnoldsson selv.⁵² Men det hadde vakt en viss bekymring at UNRRA, ivrig støttet av engelskmennene, reiste spørsmålet om Sverige kunne ta i mot ytterligere 2000 personer. Det ville her dreie seg om syke og svake fanger fra Bergen-Belsen, og det var grunn til å tenke seg om flere ganger, fortsatte han. Selv om disse menneskene kunne plasseres i Sverige, ville de bli vanskelige å fostre og styre. Den stadige striden i konsentrasjonsleiren hadde satt sitt preg på deres psykiske tilstand, deres etiske og moralske begreper sto lavt. "De flesta äro även att betrakta som statslösa och kommer med alla medel att vilja stanna kvar i Sverige. Vi ha ju egentligen inga garantier för att bliva av med dem igjen", avsluttet han, i det han også bemerket at man selvfølgelig var klar over at en slik påplussning ville spare engelskmennene for ekstra innsats. Det ble heller ingen påplussning.

---

⁵¹ *Dagens Nyheter* 3.9.45.

⁵² Till Generaldirektör Natt och Dag, Lübeck 7.9.45, F VII Flyktningeärenden, 37, CS/KB, KRA/S.

Arbeidet varte fram til 25. juli. Da hadde til sammen 9273 evakuerte fra 20 nasjoner, blitt fraktet over til ulike svenske mot-taksstasjoner på kysten, fra Göteborg til Stockholm. Blant de aller siste flyktningene var barna fra Bremen. ”De trettio norska medborgarna voro alla barn av tyska soldater och norska kvinnor. De voro i aldern 1- 4 år”, skrev Arnoldsson i en bok senere samme år.⁵³

Appell fra den norske sosialminister

Den 23. juli 1945, samme dag som barna fra Hohehorst ble fraktet fra Bremen til Lübeck, kom den norske sosialministeren, Sven Oftedal, til Stockholm. I følge avisene var formålet med besøket å konferere med den svenske Norgeshjelpen. I et intervju med *Dagens Nyheter* uttalte han at den norske sosialpolitikken i fremtiden må styres slik at de som har støttet fienden, blant andre 5000 frontkjemper, 7000 ungdommer i unghirden og 40 000 NS-medlemmer, blir integrert etter straff, og ikke ”predestineras till femtekollonnare”.

Ett stort problem är också de 8000 barn som har tyska fäder, många av mödrarna kan inte ta hand om dem, en del är redan på barnhem. I leken bland andra barn blir de illa behandlade, ty barn reagerar nu en gång primitivt och rättvist, men brutalt. Vi måste sätta in alla krafter på att försöka lösa detta problem. En kommitté med bland andra en kvinnlig läkare arbetar redan med detta

opplyste han.⁵⁴ Det var Krigsbarnutvalgets mandat om å utrede deportasjon av krigsbarn, han her siktet til.

Disse formuleringene var temmelig drastiske og kunne nesten oppfattes som anmodning om hjelp. Oppslagene i Stockholmspressen ble kommentert i Oslo-avisene dagen etter, og forklart, i en mer dempet tone, ved at vi ikke bare hadde vært gjennom en

---

⁵³ Arnoldsson, 1945, s. 195.

⁵⁴ *Dagens Nyheter* 24.7.45.

okkupasjon, men ”også forsøkt å unngå en borgerkrig”. Problemet med krigsbarna måtte løses på en ”menneskeverdig måte” skulle han ha sagt, i følge *Morgenbladet*.⁵⁵

I Expressens tekst til dette bildet 21.8.45 står det at disse kvinnes ryggtafler vitner om skam, ydmykelse og skyhet. Egentlig kunne det forestilt hvilke som helst kvinner som sto bøyd over klesvasken.

Antakelig leste Alva Myrdal intervjuet i *Dagens Nyheter*. Samme dag kastet hun nemlig fram en løsning på problemet med de 8000 krigsbarna i et privat brev til Oftedal, trolig levert direkte til ham i Stockholm. Hun skrev at en av de mange kommiteene hun var med i var ”den spesiella komm. för överføring av barn til Sverige”, og la til at når det gjaldt adopsjon i Sverige av tysk-norske småbarn var hun ”båda teoretisk ock praktisk interesserad”. Hun foreslo at man kunne opprette en felles komité eller i det minste bli enige om felles prinsipper for oppfostring, instruksjon og opplæring av adoptivforeldre og lærere. ”Kunde man ena sig om några bestämda riktlinjer, tror jag personligen att det skulle gå att anbringa ett visst antall av dessa barn i Sverige. Finns riktlinjer utarbetade av mentalhygienici i Norge, vore det mycket tacknämlig om Ni, herr Statsråd, skulle vilja vara vänlig att instruera vederbörande att sända dylikt papper till oss, så att vi får planera en aktion. Ännu har denna sak ej diskuterats i den svenska kommitteen, så tills vidare vet jag inte om någon mer än jag är interesserad – dette er en reservation, som jag för säkerhets skull måste göra”, skrev hun.⁵⁶

⁵⁵ *Morgenbladet* 25.7.45.

⁵⁶ Myrdal til Oftedal 24.7.45, 3.sktr, 242, legg ”Diverse”, SD, RA.

Å "planera en aksjon" var en av Myrdals spesialiteter. Den barnekomiteen hun viser til i brevet, hadde som ett av sine mål å gi 8000 norske barn en fire ukers rekonvalesensperiode i svenske hjem på sensommeren og høsten 1945. *Dagens Nyheter*, som dekket dette arbeidet nesten dag for dag, meldte 31. juli at arbeidet har hatt en gledelig framgang. De første kontingentene skulle komme til Sverige i første del av august. De skulle få fire uker på seg før høstsemesteret begynner, sto det. Rädda Barnen håpet å få avgårde ennå en kontingent, interessen var stor. Organisasjonen håpet å kunne plassere ut de 6 000 norske barna i alderen 4-7 år som man ventet i september, sammen med nederlandske barn, avsluttet artikkelen. Annonser i avisene forkynte: "Låt ett norskt barn gästa ert hem en tid! Rädda Barnen Stockholm, mottar tacksamt förefrågningar och anmälan". Da de første 900 barna kom til Sverige 1. august presenterte avisen dem med bilde og omtale.

Det var Civilförsvarsstyrelsen som sto for organisering av transportene og utplasseringene. Det skjedde i samarbeid med Rädda Barnen og den statlige SIH, under ledelse av den energiske Myrdal, nå en raskt stigende stjerne på den politiske himmel. I tilknytning til Per Albin Hanssons omdannelse av krigstidens samlingsregjering til en ren sosialdemokratisk partiregjering, sto hun fram som Sveriges fremste flyktning- og hjelpearbeidsekspert, en ventet statsråd. Når det likevel ikke ble hun, men hennes mann som ble statsråd, ble det hevdet i avisene at hun hadde avslått en statsrådspost til fordel for ham, og at hun i stedet kom til å bli statssekretær.⁵⁷ Det ble hun imidlertid heller ikke, men noen uker senere oppnådde hun en plassering av største betydning på det området der hun nå hadde engasjert seg så energisk. Sosialdepartementet mektige sjef Gustaf Möller, bestemte at saker vedrørende mottakelsen av utenlandske borgere i Sverige skulle forberedes av SIH, i samråd med UD, Medicinalstyrelsen, Civilförsvarsstyrelsen og Utlänningskommissionen. Myrdal brukte umiddelbart denne

---

⁵⁷ I *Dagens Nyheter* 31.7.45 presenteres hun som en av landets mektige "statsrådninner" med mer oppmerksomhet enn den nye handelsministeren Gunnar Myrdal.

posisjonen til å gjøre Sverige til en etter forholdene raus utøver av en humanistisk flyktningepolitikk. Nærmest umiddelbart kunne komiteen presentere en liste med 300 tuberkuløse tsjekkosllovakiske barn, 250 belgiske, ytterligere ”några tusen belgiske barn”, 500 tuberkuløse franske barn samt et ”stort antall” franske barn.⁵⁸

Det var altså ikke bare norske barn. ”Belgiska barn tas gerne mot i svenska hem”, skrev *Dagens Nyheter* 2. september. Under et foto av en liten belgisk pike informerte avisen om at et trettittalls glade såkalte ”Astridbarn” nettopp var kommet til Stockholm med toget fra Malmö. De kom fra Landskrona, der de sammen med andre belgiske barn i alderen 6-16 år har vært noen uker i karantene, ”innan de nu tas hand av sina svenska adoptivföräldrar.” Det var 168 barn i denne første kontingenten, som via Bryssel og København kom til Sverige, hjemlandet til deres ”dyrkade” dronning Astrid. ”Alla barnen har redan fått svenska fosterhem utspridda över hela landet. Många av dem har förlorat både far och mor under kriget”. Den 15. september skulle en ny kontingent på 4-500 barn komme fra Belgia. Hvis transportspørsmålet kunne løses, var det beregnet at bortimot 4000 barn skulle få komme til Sverige, framgikk det. En lege, som også var intervjuet, uttalte at det ikke hadde vært vanskelig å skaffe fosterhjem.

Noen dager senere reiste en svensk hjelpeekspedisjon til Praha, for å opprette barnehjem i Tsjekkoslovakia. Men det var mer. *Dagens Nyheter* kunne informere om at Civilförsvarstyrelsen planla å ta til Sverige 2000 nederlandske barn i alderen åtte til tolv år. Det var Rädda Barnen som hadde fått dette oppdraget av SIH. Det var meningen at barna skulle føres til Sverige i den nærmeste tiden og følges av omlag ti sykepleiere og to leger, iallfall for en periode over vinteren. Etter en karantene på et internat, var meningen at de skulle plasseres i enkeltfamilier, skrev avisen.⁵⁹ Den 12. september meldte avisene at de første 500 hollandske barn hadde kommet til Malmö, den første av fire kontingenter. Barna skulle i likhet med

⁵⁸ ”P.M. rörande emottagandet av barn i Sverige”, 21.9.45, CS, F IX, 2, KRA/S.

⁵⁹ *Dagens Nyheter* 4.9.45.

de belgiske barna tas hånd om av enkeltfamilier, skrev avisene. Til sammen kom omlag 11 000 barn til Sverige denne høsten, for kortere eller lengre perioder, noen for alltid.⁶⁰

Ikke alle disse barna var foreldreløse. Det var heller ikke meningen at mange av dem skulle adopteres i Sverige, iallfall mente ikke Utlänningskommissionen det. Der støttet man prosjektene nettopp fordi det forelå avtaler om at barna skulle sendes hjem igjen. Likevel var det flere som til slutt ble adoptert i Sverige, det framgår av registrene over statsborgersaker i de første årene etter krigen. Barnehjelpsarbeide blant Europas millioner av flyktninger etter krigen, deriblant også innvandring til Sverige, var nå blitt en merkesak for aktivistene i hjelpeorganisasjonene. For Alva Myrdal var det i tillegg i tråd med hennes vitenskapelige anbefalinger og forestillinger om et øket statlig ansvar.

Kanskje hadde Myrdal sett muligheten til å bli fadder for en storstilt barneinnvandring fra Norge til Sverige i 1945. Slik ble det ikke. Da krigstiden kom på avstand og den kalde krigen tyknet til, ble de svenske hjelpeprosjektene innrettet hovedsakelig på tyske barn. Det som i 1945 fortonte seg som en noe nølende nødhjelp kom da til å bli omformet til en drakamp mellom vestmaktene og nøytrale land om flyktninger.⁶¹

Transporten fra Bremen til Malmö

Vi skal nå vende tilbake til barna fra Hohehorst. Selve henting av dem var hurtig unnagjort. Den 23. juli 1945 kom Edwardsen og Arnéus med et pleiersteam i et par av de svenske "Hvite bussene" til Hohehorst og hentet barna. Med på ekspedisjonen var trolig også pastor Arne Berge, sjømannspresten i Hamburg. Det hele foregikk i full fart, noen tid til å forberede barn og pleiere på avskjed ble det ikke. I Lübeck, hvor de var tilbake etter en kjøretur på noen timer, ble barna inkvartert i de forberedte kasernene til

---

⁶⁰ Lindner, 1988, s. 111.

⁶¹ Samme, s. 136.

Lübeck-detachementets pleieavdeling. Den 26. juli ble de tatt ombord i "Kastelholm", som klokken 1500 avgikk til Travemünde og derfra klokken 1640 til Malmö. Ombord var 201 passasjerer, av dem 56 liggende barn – av dem igjen 30 oppført som "norske" - og 145 sittende passasjerer. Bare fem pleiere fulgte med på overfarten, så den må ha vært temmelig krevende, selv om den bare tok et par timer.⁶²

Civilforsvarsstyrelsen hadde forberedt å forlegge barna til ulike institusjoner i Malmö etter alder, kjønn og sykelighet, mens Medicinalstyrelsen hadde ansvar for å gjennomføre helseundersøkelser og vaksinasjoner.⁶³ Det var vanlig rutine. Etterpå skulle barna samles på et barnehjem ved Stora Hammar kirke i Vellinge kommune mellom Falsterbo og Malmö. Både Civilforsvarsstyrelsen og Medicinalstyrelsen betraktet i denne perioden barna som norske og ser ut til å ha lagt til grunn at de skulle vende tilbake til Norge. På en oversikt fra Civilforsvarsstyrelsen over flyktninger som kom til Sverige i perioden 21. juli til 27. juli 1945 står det oppført 30 "norska" til Malmöhus län. Heller ikke Medicinalstyrelsen fant noen grunn til å beskrive dem som noe annet. På en oversikt 27. juli står det at 27 "norska" barn var innkvartert på Nya Borgarskolan i Malmö, mens de ble undersøkt.⁶⁴ Det samme anførte lege A. Jacobsson i sykejournalene på Nya Lungkliniken, han undersøkte dem allerede dagen etter at de kom til Malmö, 27. juli. Da ble fire kontrollert, tre av dem ble sendt til Stora Hammar 3. august, mens det fjerde måtte ha videre behandling. Et femte barn ble først sendt videre 10. august. Så kom et nytt 3. august og ytterligere to 7. august. Den 8. august kom to til som ble der i to dager. Alle omtales som norske i journalen.⁶⁵

⁶² Tablå m.m. 26.7.45, F VII, 34, CS, KRA/S.

⁶³ "Preliminär plan för fördelning av barn från "Kastelholm"", 25.7.45, F VII, 34, CS, KRA/S.

⁶⁴ Legg "Chefläkaren I", 1945-års flyktningsjukvård, Chefläkarens korrespondanse, E I a, I, MS, SRA.

⁶⁵ Patientliggare, D III, 3, Nya Lungkliniken Malmö, MS, SRA.

Etter ankomsten til Stora Hammar ved Malmö. To av barna sammen med pleieren Gunnel Kristiansen og en kollega. (Fotografi fra privat samling)

Hvordan var barnas helsetilstand etter overfarten fra Lübeck? Selv om det er grunn til å være noe skeptisk til den litt upresise attesten dr. Arnéus ga seks uker senere, ser det ikke ut til at det ble påvist noen alvorlige helseproblemer ved den første undersøkelsen i Malmö. Den 22. august 1945 skrev sjefslegen ved flyktningmottaket at barna var kontrollert med tanke på lus, flekktyfus og difteri, uten at noe var funnet.⁶⁶ Skjermbildeundersøkelsen hadde heller ikke gitt noe funn. Men en nese- og halsbetennelse hadde "övergått alla", dessuten hadde alle ved ankomsten fordøyelsesplager, som riktignok snart gikk over. Nese- og halsbetennelsen gikk over i en mellomørebetennelse, som tre av barna fortsatt hadde 23. august da de forlot Stora Hammar. Legen anbefalte en hørselskontroll når ørebetennelsen var over. Alle hadde fått tbc-vaksine.

Fiskeboda ved Katrineholm

Den 23. august ble 29 av barna sendt videre til Katrineholm, hvor de fra 24. ble inkvartert på Fiskeboda barnhem i Gimgöl. Det 30. og siste barnet på listen fra Hohehorst var tatt hånd om av en familie i Malmö, ennå før de var kommet til Stora Hammar. En av pleierskene ved Stora Hammar mente senere at det hadde vært

⁶⁶ "Till lägerläkaren", legg "Chefsläkaren II", 1945-års flyktningesjukvård, Chefsläkarens korrespondanse, E I a, 1, MS, SRA.

planer om flere adopsjoner i Malmö, men at dette ble stoppet, fordi norske myndigheter grep inn for å få barna til Norge.⁶⁷ Dette kan imidlertid ikke dokumenteres. Den familien som hadde hentet barnet, måtte ha hatt kontakter blant Civilförsvarstyrelsens eller Medicinalstyrelsens personale, noen annen forklaring på hvordan de kunne ha kjennskap til barna er vanskelig å finne. Fordi de hadde fått barnet før Utlänningskommissionen overtok ansvaret, ser det heller ikke ut som at kommisjonen regnet denne uvanlige adopsjonsmåten som sitt ansvar. Vi har ikke funnet at kommisjonen beskjefteiget seg med dette tilfellet senere, selv om framgangsmåten måtte framstå som tvilsom. Hva som videre skjedde med dette barnet er uklart.

Tilbake i Lübeck hadde kaptein Sørensen den 5. august skrevet sin andre rapport til byråsjef Juel om barna, hvor han, som vi allerede har referert, forklarte at den opprinnelige planen om å få barna adoptert i Tyskland var endret. Det var nå han informerte om at de skulle adopteres i Sverige med Röda Korset og Arnoldssons hjelp. Dermed vet vi at planene om adopsjonene i Sverige var kjent i det norske Sosialdepartementet, i Generalkonsulatet i Hamburg og i repatrieringskorpsets ledelse i Frankfurt.

Det er klart at en beslutning om at barna skulle bli i Sverige hadde blitt fattet innen de var sendt til Katrineholm og etablert på Fiskeboda. Der fikk barna nemlig med en gang et firesifret registreringsnummer av Statens Utlänningskommission og søknader om oppholdstillatelser og fremmedpass ble fylt ut på deres vegne. Transporten til Katrineholm og innkoplingen av Utlänningskommissionen innebærer at barna ikke lenger var på vei til Norge. Noe hadde skjedd. Dette framgår med all tydelighet av det oppslaget som *Dagens Nyheter* brakte 4. september og som er gjengitt i begynnelsen av denne beretningen.

Da Sørensen 5. august skrev at barna skulle adopteres i Sverige, var de ved Malmö. Den 30. august brakte den liberale Stockholmsavisen *Expressen* i anledning Barnens dag - den 31. august -

---

⁶⁷ Gunnel Kristiansen til Kåre Olsen 18.11.98.

en to-siders reportasje fra Fiskeboda, hvor barna fortsatt ble beskrevet som norske, til og med som "norsk-tyska kärleksbarn", på tross av at overskriften "Buchenwaldbarn på D-gård" gir andre assosiasjoner. Det ville være helt uriktig å hevde at disse barna besto av "dåligt material", skrev journalisten, tvert imot "frapperas man" over den "A-barnsmässiga vitalitet och intelligens som strålar ut från dessa årsgamla pojkar ock flickor". De kommer til å vandre gjennom livet uten noen gang å få vite hvem som er deres far og mor, men ingenting kan føre til at de blir dårlige "medborgare i det land som en gång tar hand om dem", sto det i avisen.

Barnas dag på Fiskeboda barnhem, avbildet i Expressen 30.8.45.

Det kan se ut som at dette var det første oppslaget om barna i svensk presse. I reportasjen dukker også fire av navnene på barna fra Hohehorst opp. Ingen av dem hadde vært i noen konsentrasjonsleir. Det framgår ikke av oppslaget at barna skulle adopteres i Sverige. Det sto heller ikke noe om at interesserte fosterforeldre kunne ta kontakt. Det hadde vært en enestående anledning til å gå ut med et slikt tilbud. Da sekretær i Utlänningskommissionen,

Erik Petersson, gikk ut med tilbudet om adopsjon fire dager senere, ble det foruten i *Dagens Nyheter* også sendt til *Södermanlands Nyheter*, som dekket lokalområdet. Avisen refererte Peterssons adopsjonstilbud på samme måte som *Dagens Nyheter*. Barna var enten født i konsentrasjonsleir eller ”i varje fall” var de funnet der, ble han sitert. Avisen oppfordret interesserte til å henvende seg til ham.

Adopsjonsprosessen starter

Fra Fiskeboda ble barna altså budt ut til adopsjon som konsentrasjonsleirbarn av ukjent opprinnelse. I tråd med dette la Utlänningskommissionen opp til en framgangsmåte for alle som innebar at de tidkrevende rutinene ved adopsjoner ble fraveket. Interesserte som leste oppslagene og som ringte inn, fikk beskjed om å reise til Fiskeboda medbringende legitimasjonsdokumenter og bekreftelser på at de var skikket til å ta seg av et barn. Petersson ønsket slike fra minst to personer, gjerne øvrighetspersoner. Etter at de hadde plukket ut et barn, ble et formelt forbindelsesdokument mellom kommisjonen og familien signert, en ansvarserklæring hvor de forpliktet seg til å ha barnet i seks måneder ble avgitt. I realiteten var det en prøveperiode uten senere forpliktelser, men tanken bak var at den skulle lede til adopsjon. Som vi har vært inne på, fylte kommisjonen ut søknad om fremmedpass og oppholdstillatelse for hvert enkelt barn. Det var i tråd med vanlig framgangsmåte for alle barn som kommisjonen fikk ansvaret for. Det var imidlertid noe ekstraordinært ved måten å fylle dem ut på, som vi skal se nærmere på her.

I søknadene skulle man fylle ut opplysninger om barnets navn, fødselsdato, nasjonalitet, fødested og navn på foreldrene. Slike opplysninger var av stor betydning for barnet, for etter datidens adopsjonslov ville de i ettertid framstå som de eneste opplysninger om barnets opphav som var tilgjengelig for barnet selv. Nå foregikk det slik: En person i kommisjonen fylte ut skjemaene ett for ett. I søknad etter søknad finner vi den samme håndskriften, bare selve underskriften og dateringen var fosterforeldrenes, gjerne

mannens. Når det gjaldt barnets navn og fødselsdato så var de fleste skjemaene fylt ut riktig. Det var verre med fødested, hvor de fleste hadde fått anført "okänd", selv om også mange hadde fått anført et norskklingende bynavn. De springende spørsmålene var om nasjonalitet og foreldrenes navn. Her var nasjonalitet besvart med "okänd", også for dem som hadde en norsk by oppgitt som fødested. Mors og fars navn var besvart med "För sv. mynd. okända".

Det var Statens Utlänningskommission som utstedte fremmedpass, i realiteten fylte kommisjonen ut disse søknadene til seg selv. I det utstedte fremmedpasset kom de samme formuleringene inn, nasjonalitet var besvart med "okänd", far og mors navn med "för svenska myndigheter okända". Siden håndskriften var identisk i søknadene og passene, må de være fylt ut av samme person, mest sannsynlig av sekretær Petersson selv. Disse formuleringene kom til å få varig betydning for hvordan barna senere kom til å oppfatte sine opphav.

Et springende punkt var at barnas fødselsdato måtte følge barnas navn, det kunne ikke finnes på eller være ukjent, så lenge de fleste barna kunne snakke i det minste så mye at man forsto at de hadde et språk og kjente sitt eget navn. Vi vet også at listene med opplysningene fra Hohehorst forelå, i tillegg til et kort på hvert barn, hvor både navn på mor, i noen tilfelle også far, fødested og fødedato var påført. Men kortene forsvant nå. Nøyaktig hvor i systemet de forsvant vet vi ikke, men en referanse til et "läkarekort" foreligger i en rapport til leirlegen i Katrineholm fra ansvarlig lege i Malmö.⁶⁸ Det kan være de samme kortene. En annen bekreftelse på at kortene fulgte med barna til Malmö, ga Arnéus i sitt PM 6. september, men hvor de så tok veien er ikke kjent. Antakelig var det Utlänningskommissionen som nå ønsket å gi barna en ny start og lot de gamle kortene forsvinne inn i ett eller annet arkiv.⁶⁹

⁶⁸ "Till lägerläkaren", legg "Chefläkaren II, 1945-års flyktningsjukvård, Chefläkarens korrespondanse, E I a, 1, MS, SRA.

⁶⁹ Det er ikke usannsynlig at de fortsatt finnes i SUKs store og uoversiktelige arkiv i Riksarkivet i Stockholm.

De familiene som henvendte seg til kommisjonen refererte til Peterssons opplysninger i avisene, men de reagerte svært ulikt på de opplysningene han hadde gått ut med. De fleste var barnløse og ønsket et barn, som en mann fra Stockholm, som skrev til Petersson 5. september og viste til annonsen i gårsdagens avis om at man kunne adoptere et "Fiskebodabarn". En kvinne som bodde i nærheten av Katrineholm, skrev og fortalte at hun ønsket et barn og viste til artikkelen i *Södermanlands Nyheter*. En annen kvinne, fra Nyköping, formelig tryglet om et barn. Men det kom også henvendelser fra personer som kunne tenke seg å adoptere utfra et samfunnsansvar. Den 30. august kom det et brev fra en mann som åpenbart trodde at barna hadde jødisk bakgrunn, han viste til oppslaget i *Expressen*. "Jude eller icke har icke någon betydelse", skrev han, han og hans jødisk kone hadde allerede tre barn. Men noen antydte også usikkerhet vedrørende Peterssons opplysninger. En familie fra Sigtuna skrev at de gjerne kunne ta en pike og lurte på om prøveperioden var bindende. Men de var opptatt av om det var svensk lov som gjaldt for barna, ikke minst om de var lovlig døpt. Petersson svarte at pikene allerede var utplassert, det var også de fleste av guttene. Han kunne ellers berolige med at prøvetiden på seks måneder ikke var bindende for adopsjon, at de fleste barna var døpt og at svensk adopsjonslov gjaldt for dem.

Petersson gjorde det så enkelt som mulig for de som meldte sin interesse, å få sett seg ut et barn og hentet det. De fikk en reisebeskrivelse og et adgangsbevis i posten, så reiste de og hvis de fant et barn som de likte, tok de det med seg, hvis de også hadde fått en anbefaling i orden. I løpet av de tre ukene barna var i Fiskeboda ble mange hentet. Den 15. september 1945 ble de resterende flyttet nok en gang, til Fiskeby vård- och rekonvalescenthem ved Norrköping. Den 21. september instruerte Petersson forstanderen der om at hjemmet ikke måtte utlevere noen barn til fosterforeldre før kommisjonen hadde gitt tillatelse, dessuten at fosterforeldrene måtte undertegne på at de forpliktet seg til å ta ansvaret i seks måneder før de fikk barnet med seg. Dit kom det nye henvendelser fra publikum, som førte til at hjemmet i midten av desember kun-

ne informere kommisjonen om at de siste "norska gossarna" og "norska barnen" var hentet fra Fiskeby.

Barnens dag på Fiskeboda barnhem. Her har Expressen utstyrt bildet med en tekst om at barnet aldri kommer til å kjenne sin mor og far i sin "levetid". Vi vet ikke om det stemte for denne piken, den som skrev teksten visste at hun skulle adopteres, bare ikke hvor.

Prøveperioden

Den lykkelige tilværelsen som Fiskebodabarna var omgitt av i henhold til det *Expressen* skrev om på Barnens dag, var ikke nødvendigvis sann, i all fall kom den for mange av dem ikke til å vare ved. Flere av dem sto overfor store vanskeligheter.

Ett guttebarn døde i juni 1946 på Norrtulls sykehus i Stockholm.⁷⁰ Fostermoren hadde hentet barnet i Fiskeby i romjula. Hvorfor det døde vet vi ikke. Kommisjonen fikk vite om det fordi

---

⁷⁰ "Ansvarsforbindelse" mellom SUK og fostermoren, samt påskrift med referat av telefonsamtalen på oversendelsesbrev, SUK/SB, F 3, 3, SRA.

fostermoren ringte og fortalte om dødsfallet. Da var det ennå to uker til prøveperioden på seks måneder var utløpet. Kommisjonen tok på seg kostnadene ved begravelsen, men undersøkte ikke hva som hadde skjedd med barnet.

En av de yngste pikene, som var født på høsten 1944, ble hentet i Fiskeboda av en fuksjonærfamilie i Stockholm til det som så ut til å bli en trygg tilværelse. De hadde en liten pike fra før og fortalte kommisjonen at de ønsket å adoptere det nye barnet. Så skjedde katastrofen, mannen i familien døde, familiens tilværelse ble snudd på hodet. Kvinnen og de to barna måtte flytte fra sin familieeileilighet, i første omgang til et lite sted i Dalarna, hvor hun ville forsøke å bygge opp en ny tilværelse for seg og de to små. Men nå ble det nye pikebarnet for vanskelig for henne, hun mestret ikke situasjonen. Etter en tid henvendte hun seg til Norrtulls sykehus i Stockholm for å få hjelp. Deretter tok hun kontakt med Petersson, hun klarte ikke lenger ha ansvaret for barnet, sa hun. Det var nå gått et år, barnet var nesten to år gammelt.

Hva som hadde skjedd med pikebarnet vet vi ikke, men det er ikke vanskelig å forestille seg at den utryggheten som det hadde vært utsatt for ikke var egnet til å stimulere en harmonisk utvikling. Det var likevel bare begynnelsen. I stedetfor å handle ut fra barnets behov, var Petersson nå opptatt av å skyve det videre ansvaret fra seg, ved å sende saken over til Statens flyktningsnämnd. Dit skrev han 21. august 1946 et PM om barnet, som han beskrev som "statslös" og at man "icke vet någonting med säkerhet, men troligen ero mödrarna norska s.k. tyskertöser".⁷¹ Etter å ha beskrevet det mislykte adopsjonsforsøket med to setninger, forklarte han at barnet viste tegn på alvorlige "utvecklingsrubbingar", noe han fant bekreftet av sykehuset hvor hun var lagt inn. De hadde funnet ut at "hon er imbicill och att hon lämpligen borde överförats till en anstalt för bildbara sinneslösa". Det var en hard dom på et spinkelt grunnlag. Livet for den lille piken ble nå en runddans mellom institusjoner ulike steder i landet, til slutt kom hun ved Röda Korsets

---

⁷¹ Petersson til Flyktningsnämnden 21.8.46, samme sted.

formidling til et barnehjem i Småland.⁷² Derfra flyttet hun i midten av november 1947 til en familie i Östergötland, som adopterte henne, men først tre år senere. Peterssons merknad om at hun var "statslös" fulgte henne, ennå i en søknad om oppholdstillatelse i 1956 ble hun omtalt som det.⁷³ Først i 1958 fikk hun svensk statsborgerskap, da var hun 14 år gammel, og hadde altså bodd i Sverige 13 av disse årene.

Utlänningskommissionen var ikke særlig grundig når den fordelte barna til fosterforeldrene. Ett av de barna som fikk unngjelde for dette, hadde blitt presentert i *Expressens* oppslag fra Fiskeboda på Barnens dag. Det var en pike, født tidlig i 1944. Et barnløst ektepar hadde festet seg ved henne, mannen hadde en ansvarsfull stilling i Malmö. Kommisjonen opprettet en "ansvarsforbindelse" med dem etter å ha vurdert dem som godt skikket, så fikk de piken med seg. I søknaden om fremmedpass som mannen underskrev på hennes vegne, ble hun beskrevet som av "okänd" nasjonalitet, like så var morens og farens navn "okända för sv. mynd".⁷⁴ Men i vurderingen av paret, internt i kommisjonen, ble pikebarnet beskrevet som et "norsk-tyskt barn".⁷⁵

Så gikk det over et år innen kommisjonen fikk melding fra en sekretær i Statens flyktningenämnd vedrørende piken. De hadde igjen blitt kontaktet av barnavården i Stockholm, hvor hun var blitt innlevert. Nå var hun plassert på Nybodahemmet barnehem i Stockholm. Det var ikke barnets problemer som var årsaken til henvendelsen, men spørsmålet om hvem som skulle dekke utgifterne til oppholdet, barnavården ville at kommisjonen skulle betale. Av en telefonsamtale med fosterfaren framgikk at piken hadde "svårt humör och at hans hustru härigenom blivit överansträngd". Men de skulle ta piken tilbake, forklarte han, "när det blivit "normalt" igjen, vilket han beräknade skulle ta en tid av en á to

⁷² Rapport fra fjärdingsmannen til landsfiskalen (udat), SUK/KB, F 1B:2912.

⁷³ Søknad om oppholdstillatelse 24.2.56, SUK/KB, F 1B, 2912.

⁷⁴ Søknad om fremmedpass 21.1.46, SUK/SB, F 3, 3, SRA.

⁷⁵ "Redogörelse angående föreslaget adoptivhem" 15.12.45, samme sted.

månader”.⁷⁶ Slik ble det aldri, hun ble på barnehjemmet til hun var tre og et halvt år.

Så, i oktober 1947, kom hun til en familie i Jönköping län, hvor det ser ut til at hun fikk det godt. Etter kort tid døde fostermoren, men mannen ønsket ikke å gi fra seg fosterdatteren. Han skjøttet sitt arbeid og ofret lite oppmerksomhet på Utlänningskommisjonenens skjemavelde. Kommisjonen måtte flere ganger henvende seg til mannen for at nye søknader om fremmedpass og oppholdstillatelser ble fulgt opp etterhvert som de gamle utløp, senest i 1958.⁷⁷ Da innkalte fjärdingsmannen familiefaren til avhør, for å finne ut hvordan dette hang sammen. Han forklarte at hun var blitt døpt i 1950, nå gikk hun i 7. klasse og skulle konfirmeres. Han hadde ikke forstått at det var nødvendig med alle disse søknadene fortsatt, forklarte han. Orden på sakene ble det først i 1961, da hun selv søkte om statsborgerskap.⁷⁸ Da var hun blitt nesten voksen. I søkeprosessen skulle en rekke bilag inn ved behandlingen, også fra en folkehøyskole, hvor hun var elev. Av opplysninger som landsfiskalen innhentet for länsstyrelsen, forstår vi at hun ikke hadde det godt på skolen. Særlig ble hun plaget av husmoren. I en telefonsamtale til landsfiskalen beskyldte husmoren henne for å være sløv i skolearbeidet og for å naske småting fra skolen.

Faglæreren tok piken i forsvar. Selv om hun kunne være enig i at hun av og til virket fraværende, syntes hun oppriktig synd på henne, hun virket aldri glad. Det var noe som trykket henne og hun måtte liksom anstrenge seg for å følge med. Ryktet om nasking avviste hun, det dreide seg om vanlige ungdomsforglemmelser.

Hva var det som plaget den 17 årige ungdommen som nå sto foran starten på voksenlivet? Vi vet ikke. Men vi vet fra hennes statsborgersøknad at hun visste at hun ikke var som andre. Denne annerledesheten hadde ikke med mishandling eller diskriminering

⁷⁶ R. Haglund til Rinman 2.6.47, samme sted.

⁷⁷ "Kontrollskrivelse", SUK til landsfiskalen 19.2.58, samme sted.

⁷⁸ "Naturalisationsansökan" 23.9.61, samme sted.

å gjøre, men med den fundamentale usikkerheten som Utlän-
ningskommissionen hadde ført inn i hennes liv ved å gjøre henne
til ”okänd”. Det var noe som ikke stemte, hun var ikke som sine
venninner. Hun var ”statslös”, født på ”okänd ort”, hun måtte selv
føre det inn i søknaden. Hva kunne det gjøre med en ungdom på
begynnelsen av det velfriserte svenske 1960-tallet? Usikkerheten lå
ikke i den vanskelige sannheten, men i den hvite løggen som omga
hennes liv. Først i 1962 ble hun svensk statsborger. Det er ikke
helt klart om hun noen gang var adoptert i lovens forstand.

En tragisk start

Om denne piken fikk en vanskelig oppvekst og delte en mislykket
”prøveperiode” med mange av de andre Fiskebodabarna, så ble
hennes skjebne likevel akseptabel i sammenlikning med en annen
av *Expressens* hjerteknuser fra fotoreportasjen på Barnens dag,
guttebarnet som ble kalt opp etter en tysk by, hvor han var funnet.
Hans liv ble en katastrofe. Han var nummer 31 i sekretær Peters-
son utlysning 4. september. 31 var én flere enn det skulle ha vært,
når vi inkluderer den lille gutten som ble gitt ut i Malmö. Gutten
hørte slett ikke til barna fra Hohehorst. Han var heller ikke fra
noen konsentrasjonsleir, men var funnet på gaten. Hvorfor Peters-
son annonserte ham i denne gruppen vet vi ikke, men fordi han
ble behandlet som en av dem skal vi se på hvordan hans start ble i
Sverige.

Den lille gutten var gitt til en redaktørfamilie, etter at de had-
de inngått den vanlige avtalen om prøveperiode på seks måneder.
Redaktøren bekymret seg for hvordan adopsjonen skulle foregå,
når man ikke visste hvem som var lovlig formynder. Den lokale
barnavården rådet han til å undersøke hvem som etter loven hadde
myndighetsansvar for gutten, og i midten av november 1945 skrev
han til Petersson for å få klarhet i dette.⁷⁹ Petersson svarte i et brev
et par dager etter at det ikke var grunn til bekymring, han var sik-

⁷⁹ Brev til Petersson 12.11.45, samme sted.

ker på at domstolen ville bestemme det som var nødvendig, også eventuelt når det gjaldt formynderskap. Adopsjonsøknaden ville bli behandlet på vanlig vis og eventuelt ville også formynderens samtykke bli innhentet. Han kunne berolige med at hvis det ble behov for det kunne Arnéus bli innstevnet som vitne.⁸⁰ ”Till sist vill jag framhålla, att det bland annat på grund av de upplysningar jag erhållit från doktor Arnéus med till visshet gränsande sannolikhet i detta fall icke kommer att kunna förebringas någon utredning angående barnets naturliga föräldrar eller dess nationalitet”, avsluttet han.

Barnas dag på Fiskeboda. ”En gosse satt och gråt...” skrev Expressen om denne gutten. Han fikk ingen god start i Sverige.

Men det beroliget ikke redaktøren, som dessuten nå også hadde fått andre vanskeligheter. Den 25. mars 1946 skrev han til Petersson at de ”icke utan smärta” ikke lenger ønsket å beholde gutten.⁸¹ De passet kort og godt ikke sammen, mente han. Riktignok var gutten kjærlig, men også tydlig nervøs og sjokkskadet. De

⁸⁰ Brev fra Petersson 14.11.45, samme sted.

⁸¹ Brev til Petersson 25.3.46, samme sted.

hadde konsultert leger, som anbefalte sykehus, selv et aldri så godt og rolig hjemmemiljø vil ikke være nok for ham i fremtiden, var redaktøren og hans kone kommet til. Redaktøren beklaget at hverken han eller kona var kvalifisert for dette, de kunne ikke noe om slike vanskeligheter, barnløse som de var, selv var de begge enebarn. Nå visste de ikke hva de skulle gjøre. De siste to ukene hadde gutten på "rent ofog" fire ganger tisset på seg ute under lek, og verken "förmänning eller smisk" kunne endre på det. Han mente de hadde behandlet ham konsekvent på aller beste måte, han hadde til og med fått gå på ski ute i "den härliga norrlandsluften", men på tross av at han allerede har glemt alt tysk og nå snakket utelukkende svensk, utviklet han seg ikke normalt. Han hadde en slags apatisk tilstand, en sløvhets på grensen til "ohildbar". Hans lydighet er som "kryperi"... "hans falska drag är ett annat minus"... "ja och nei svarar han som det faller honom in"... "man blir väldigt fort trött på honom". De klarte ikke dette lenger, han måtte få sinnssykebehandling av kvalifisert personell og absolutt ikke utleveres til andre som han ble til dem. Nå ønsket de en rask beskjed om hvordan de skulle få sendt ham avgårde, avsluttet redaktøren.

Et par måneder etter bekreftet redaktøren overfor kommisjonen at gutten var sendt vekk.⁸² I oktober 1946 var han tilbake i Fiskeby vård- og rekonvalescenthem. Vi kunne nå anta at kommisjonen anså denne guttens skjebne som såpass spesiell at man tok hensyn til hans vanskeligheter, i det minste at redaktørens advarsel om ikke å sende gutten ut igjen umiddelbart ble vurdert. Det ser imidlertid ikke ut til å ha skjedd. Tvertimot, da det kort tid etterpå dukket opp en ny mulighet, ble den utnyttet i stor fart. I mellomtiden hadde barnehjemmet i Fiskeby oppdaget at kommisjonen hadde skrevet ut et fremmedpass til gutten med redaktørens etternavn, i strid med reglene. Man henvendte seg til kommisjonen med spørsmål om hvordan dette kunne ha blitt gjort når det aldri var kommet til adopsjon. Kommisjonen svarte ikke på

---

⁸² Brev til Petersson 17.5.46, samme sted.

kritikken. I stedet skrev man ut et fremmedpass pålydende hans kallenavn, registrert som statsløs, uten angivelse av nasjonalitet.⁸³ Gutten trengte passet fordi man hadde funnet en ny familie, denne gang i Västmanland.

Den nye familien var sterkt anbefalt av den lokale barnavårdsnämnden, de hadde allerede et annet adoptivbarn. Familiefaren hadde en høy stilling ved en stor industribedrift, så høy at forstanderinnen ved Fiskeboda selv fant det riktig å reise ut med gutten, istedenfor å insistere på at barnet måtte hentes, som man vanligvis gjorde. Hvordan det senere gikk med gutten vet vi ikke. I hans sak, som i enkelte av de øvrige sakene, kan det se ut til at kommisjonen snarere var opptatt av å få dem ut av sitt ansvarsområde, enn av å ivareta deres ve og vel.

Den første adopsjonsbevillingen

I løpet av februar og mars 1946 utløp den seks måneders lange prøveperioden. Fosterforeldrene var nå i de fleste tilfellene blitt knyttet til barnet og ønsket å adoptere det. Men det framgår av flere av sakene at de var usikre på om de opplysningene de hadde fått fra kommisjonen virkelig stemte, bakgrunnen var selvfølgelig at de var bekymret for om de senere kunne miste barnet igjen. I en sak skrev en fosterfar, en funksjonær i Västmanland, til kommisjonen og etterlyste hva som videre skulle skje med det pikebarnet de hadde fått.⁸⁴ De hadde hatt piken i seks måneder som avtalt. Han viste til at det sto i fremmedpasset hennes at foreldrene var ukjente for svenske myndigheter, men likevel ønsket han å vite om noen hadde søkt etter henne. Hvis ingen hadde gjort det ville familien gjerne adoptere henne, men de ville ha garanti for at hvis foreldrene senere skulle søke etter henne, så skulle hennes adresse ikke utleveres. Kommisjonen bekreftet at foreldrene var ukjente, ingen henvendelse vedrørende piken var kommet, det var

---

⁸³ PM av Axel Thour 25.2.47, samme sted.

⁸⁴ Til SUK 21.5.46, samme sted.

heller ikke sannsynlig at noen slik henvendelse ville komme.⁸⁵ Noen garanti om det kunne de imidlertid ikke gi, heller ikke mot at hennes adresse ville bli utlevert, men i såfall vil familien først bli orientert.

Om de ble beroliget vet vi ikke. Men kommisjonen skrev ut et forslag til adopsjonssøknad for dem, som skulle innsendes til domstolen sammen med et brev fra kommisjonen som støttet adopsjonen, samt en søknad om svensk statsborgerskap, som de deretter skulle sende inn til länsstyrelsen.⁸⁶ Kommisjonen hadde lagt alt til rette for adopsjonene, så langt det lot seg gjøre på forhånd, men noen garantier for at ulike domstoler tolket loven likt hadde man selvfølgelig ikke. Annerledes var det med søknadene om statsborgerskap, de kunne bare gis ved beslutning av det som ble kalt Kungl. Maj:t, det vil si Kongen i statsråd. Norsk og svensk adopsjonspraksis var altså forskjellig. Mens det i Norge var fylkesmannen som ga adopsjonsbevilling, var det i Sverige de lokale domstolene.

En av de første sakene kom opp for Rådhusrätten i Södertälje 15. april 1946. Dette skjedde etter at fosterforeldrene til en Fiskebodagutt søkte om adopsjon 25. februar, omlag seks måneder etter at de hadde overtatt ham.⁸⁷ De oppga selv at guttens mor var norsk og at faren var tysk soldat, når han var født og at han var født i Oslo. Adopsjonen ble støttet av barnavården og barnavårdsnämnden i Södertälje, utkastet til søknaden var skrevet av Statens Utlänningskommission. Det framgår ikke av domboken om det forelå noe tilsagn fra formynder eller om det i det hele tatt hadde vært oppnevnt noen formynder. Noe mer trengte øyensynlig ikke retten, adopsjon ble innvilget 15. april. Mens denne saken pågikk i Södertälje var en liknende sak til behandling ved vårtinget i Södertörns domsaga Häradsrätt i Stockholm.⁸⁸ Kommisjonen

---

⁸⁵ T.E. Rosqvist 17.5.46, samme sted.

⁸⁶ R. Haglund 30.10.46, samme sted.

⁸⁷ "Utdrag av dombok" 15.4.46, samme sted.

⁸⁸ "Utdrag av dombok" 23.4.46, samme sted.

hadde som tidligere utarbeidet utkastet for søknaden, men med den forskjell at formynderskapet var ordnet ved at den lokale herredsdommeren var oppnevnt av retten, tre uker tidligere. Her var det en barnløs landarbeiderfamilie i en av Stockholms sørlige forsteder som søkte om adopsjon for en ”norsk” gutt som de hadde fått i Fiskeby 31. oktober 1945. Barnavården anbefalte adopsjonen, det samme gjorde barnavårdsnämnden, og – selvfølgelig – Utänningskommissionen, som kunne bekrefte guttens navn, alder og nasjonalitet, foreldrene derimot var ukjente, men ”möglichen” var moren norsk og faren tysk soldat.⁸⁹ I dette tilfellet godkjente retten adopsjonen, uten ytterligere spørsmål eller vurderinger.

Karlskoga Häradsrätt blir ”en aning förbryllad”

Her godtok altså retten kommisjonens opplegg for adopsjon. Men eksempel på det motsatte fikk kommisjonen også tidlig kjennskap til. Den 15. mai 1946 behandlet vårtinget i Karlskogas tingslag en adopsjonssak etter innstilling fra barnavården i Karlskoga.⁹⁰ Et barnløst ektepar som fra før hadde adoptert en finsk pike, søkte om å adoptere en av Fiskebodabarna. Barnet hadde de fått 23. september i Fiskeby. Ekteparet oppga i sin søknad at ”svenska myndigheter sakna kännedom om barnets nationalitet och egentliga föräldrar. Barnet innehar främlingspass.” Det var kommisjonens formuleringer ekteparet hadde satt på papiret. Ved søknaden lå en anbefaling fra barnavården, som gjentok de samme formuleringene om barnets opphav. De hadde inspisert fosterhjemmet som de fant ”välbärgat och mycket ordentligt”, fosterfaren var bokføringsjef. Kunnskapen om guttens fremmede nasjonalitet hadde ingen betydning for parets innstilling til gutten, opplyste de. Barnavårdsnämnden anbefalte også adopsjon, med henvisning til at foreldrene var ukjente. Barnets fremmedpass ble lagt fram for domstolen, av det framgikk at fars og mors navn var ”för svenska

⁸⁹ M. Perslow 11.4.46, samme sted.

⁹⁰ ”Utdrag av dombok” 15.5.46, samme sted.

myndigheter okända”, at nasjonaliteten var ”okänd”, men også – paradoksalt nok - at fødested var i Trondheim.

Häradsrätten hadde ingen innvendinger til adoptivforeldrene, men stilte likevel større krav til saksbehandling enn kommisjonen hadde regnet med. Derfor bestemte rettens administrator, Bengt Sandström, å utsette saken. Utsettelsen begrunnet han med at barnet ikke hadde noen formynder, som kunne tillate adopsjon. Derneft viste han til

huruvida de i främlingspasset förefintliga uppgifterna rörande ifrågavarande barns födelsetid, födelseort, föräldrars tillnamn och nationalitet innebefatta allt var kommissionen har sig bekant i berörda avseenden eller huruvida kommissionen kan lämna någon uppgift att möjliggöra för häradsrätten att lämna tillfälle dels åt vederbörande barnavårdsmyndighet i barnets hemland att avgiva yttrande i ärendet dels ock åt föräldrarna eller en av dem att lämna sitt samtycke till adoptionen.

Noen dager etter sendte Sandström en utskrift av protokollen til Utlänningskommisjonen, og ba Petersson om å svare innen 11. juni, for på det tidspunktet aktet han å oppnevne en formynder som kunne gi sitt samtykke.⁹¹ Da kunne saken avgjøres påfølgende dag, føyde han til. Doktor Arnéus' PM av 6. september 1945, som han åpenbart var informert om, ønsket han ikke å ta med i protokollen, opplyste han, fordi han ”har blivitt en aning förbryllad över slutuppgifterna i densamma.” Det var trolig henvisningen til hva de norske offiserene i Lübeck skulle ha sagt om adopsjon i Sverige han her hadde i tankene. Etter hans mening kunne slike annenhånds henvisninger neppe ha juridisk status i svensk rett, slik kommisjonen syntes å legge til grunn. Han spillte altså ballen tilbake.

---

⁹¹ Sandström til Petersson 23.5.46, samme sted.

Stockholms Rådhusrätt ber om en undersøkelse i Norge

Ansvar for barn kunne overføres, men ingen barn kunne stå utenfor ansvar. Hvem som skulle få ansvaret hang derfor sammen med hvem som hadde ansvaret på forhånd, slik var logikken. Her hadde Statens Utlänningskommission et problem, fordi den insisterte på at den ikke selv hadde dette ansvaret, vilket i og for seg var rimelig fordi kommisjonen internt var innforstått med at barna var norske. Det var bare utad kommisjonen beskrev dem som statsløse. Framgangsmåten for adopsjon av et norsk barn var, som vi skal se, beskrevet i en konvensjon mellom Norge, Sverige og øvrige nordiske land fra 1931. Det betydde at man på en aller annen måte måtte forholde seg til et norsk ansvar for barnet. Det ønsket ikke kommisjonen. Spørsmålet var om retten kunne se bort fra konvensjonen ved i stedet å oppnevne formynder. Retten gjorde, som vi har sett, i noen tilfelle først det, for deretter å be om formynderskapets tilatelse til adopsjon.

Et slikt tilfelle inntraff da fosterforeldrene for en pike høsten 1946 søkte om adopsjon ved Stockholms Rådhusrätt.⁹² I henhold til fremmedpasset fra Utlänningskommissionen som ble lagt fram for retten, var pikens nasjonalitet "okänd" og foreldrenes navn var "för sv. mynd. okända". I kommisjonens dossier på piken var hun oppført som "statslös".⁹³ I saken hadde Utlänningskommissionen lagt ved en bekreftelse fra doktor Arnéus som var spesielt satt opp for anledningen, hvor han helt hadde utelatt de setningene fra sitt PM av 6. september 1946, om at Sørensen og Edwardsen anbefalte adopsjoner i Sverige, de samme setningene som dommer Sandström i Karlskoga hadde blitt "en aning förbryllad" over. Nå skrev Arnéus istedet at norske og engelske offiserer hadde anmodet svenskene om å redde barna unna kaoset som da rådde i Tyskland. I tillegg kom han med en overraskende opplysning om at noen av

⁹² Förmyndarkammaren til Brunskog 15.8.46, samme sted.

⁹³ SUK, Centraldossier, nr. er anonymisert, SUK/SB, SRA.

barna hadde med seg ett engelsk identitetskort, med opplysninger på engelsk om navn, nummer og fødselsdato.⁹⁴

Stockholms Rådhusrätt satte lite pris på disse nye opplysningene da adopsjonssaken kom til behandling i august 1946. Saken ble utsatt, i stedet ble den oppnevnte formynderen, Birgitte Brunskog fra kommisjonen, anmodet av rettens assessor Lundberg om å kontakte Arnéus, for å få klarhet i saken. Men Arnéus kunne ikke gi noen ytterligere opplysninger som kunne dokumentere de påstandene han hadde satt på papiret, selv om han forsøkte å utdype dem.⁹⁵ Han foreslo at man burde henvende seg til den tyske over-sykepleieren ved Hohehorst, til kaptein Sørensen og til pastor Arne Berge.⁹⁶ Brunskog forsøkte deretter å komme i kontakt med Berge, først ved å henvende hun seg til den norske legasjonen i Stockholm, deretter skrev hun et inngående brev til ham, hvor hun forklarte at hun skrev på vegne av to av barna:

Vår önskan är att kunna bereda barnen en tryggad tillvaro i Sverige hos sina nya föräldrar. Det er icke meningen att skapa svårigheter för de norska mödrarna, genom att riva upp gamla händelser, nu då de måhända skapat sig en ny framtid. De önska kanske förbli okända. Jag har dock ansett, att jag för barnens egen skull, icke borde lämna någon väg oprövd, då det gäller att skaffa fram upplysningar, som de själva kunna ha glädje av att veta i en framtid.⁹⁷

Særlig understreket hun at det var viktig å få vite om foreldrene hadde etterlyst sine barn på noe vis, om de hadde fraskrevet seg dem og hvorfor de var sendt til Tyskland. Hun avsluttet brevet med å opplyse at Stockholms Rådhusrätt ikke kom til å begjære etterforskning i saken hos tyske eller allierte myndigheter i Tysk-

⁹⁴ "Intyg" 26.8.46, SUK/SB, F 3, 3, SRA.

⁹⁵ Haglund 7.9.46, samme sted.

⁹⁶ "Stockholm den 17 september 1946", samme sted.

⁹⁷ Brunskog til Berge 7.10.46, samme sted.

land. Det siste var en bemerkelsesverdig opplysning. Med brevet, som hun adresserte til Den norske sjømannsmisjonen i Bergen, sendte hun en kopi av Arnéus' PM av 6. september 1945 og hans "intyg" til Stockholms Rådhusrätt i den aktuelle saken. I et eget oversendelsesbrev, som også er adressert til Sjømannsmisjonen undertegnet hun seg for Statens Utlänningskommission, Stockholm, og bekreftet dermed at brevet var offisielt, ikke privat. Noe svar fra Berge er ikke funnet. Ikke noe tyder heller på at han svarte.

Denne henvendelsen kom kommisjonen i senere brev og dokumenter til å referere til som en grundig undersøkelse av saken i Norge. Fosterforeldrene til den lille piken presset på, naturlig nok og 5. desember tok rådhusrätten saken opp igjen, og godkjente adopsjonen, på tross av at det ikke forelå noen svar på de opplysninger man hadde bedt om. Dermed var ansvaret overført til adoptivforeldrene, som omgående lot barnet bli døpt med et nytt fornavn i tillegg til hennes tidligere, deretter søkte adoptivforeldrene Kungl. Maj:t om svensk statsborgerskap, hvilket ble innvilget tidlig i 1948. Da først, under forberedelsen av statsborgersaken, kom den virkelige sannheten om pikens bakgrunn fram. Men da var det reelle og formelle ansvaret hos adoptivforeldrene, dermed var det uten betydning å erkjenne at hun var norsk.⁹⁸

En familie som engasjerer seg

De ulike utslagene av adopsjonssakene ved domstolene måtte tvinge fram en mer enhetlig behandling. Det skjedde også, vi skal her se hvordan, gjennom å følge skjebnen til en gutt som var født i 1943.

Gutten ble først utlevert til en fosterfamilie i Norrköping, som kommisjonen ikke hadde gjort særlig grundige undersøkelser om. Den 29. januar 1946, etter bare noen uker, kom fostermoren tilbake til barnehjemmet i Fiskeby og leverte gutten, han hadde eksem, som det ville ta år å lege, påsto hun. Hun hevdet at det var barnavården som hadde sagt til henne at hvis gutten hadde eksem

---

⁹⁸ JD, konseljakt, dato og nr. er anonymisert, SRA.

måtte hun levere han tilbake. Etter videre undersøkelser fra barnehjemmets side viste det seg at det lå en annen forklaring bak denne litt merkelige begrunnelsen.⁹⁹ Det som hadde skjedd var at en lokal lege hadde intervenert og bedt familien om å levere gutten tilbake. Legen hadde kommet inn i bildet fordi han hadde behandlet hele familien for skabb, gutten var også smittet, det var det som var "eksem". Legen fant forholdene i hjemmet lite tilfredsstillende, ektefellene var dessuten uenige seg i mellom: "Hon var tydeligen icke någon lämplig fostermor. Det var mannen som önskat ta ett fosterbarn." Slik saken sto, kunne barnehjemmet ikke gjøre noe annet enn å ta i mot gutten.

Den 1. mai 1946 ble gutten hentet av en ny fosterfamilie, til deres hjemsted i en kommune i Östergötland. Denne gang ser det ut til at han hadde vært heldig, han var kommet til en familie som engasjerte seg for hans interesser. De komplikasjonene som nå oppsto hadde helt andre årsaker. Etter seks måneders ansvarsperiode søkte familien Linköping domsaga Häradsrätt om adopsjon, slik de var anbefalt av Utlänningskommissionen om å gjøre.¹⁰⁰ De trodde at adopsjonssøknaden ville gå lett gjennom, siden kommisjonen hadde forberedt den. Stor var familiens overraskelse da Häradsrätten 25. oktober 1946 skrev at man avventet opplysninger fra Utrikesdepartementet i Stockholm. Fosterfaren reiste omgående til domstolen i Linköping for å finne ut hva som foregikk. I en samtale med en av saksbehandlerne fikk han vite at innen adopsjonsbevilling kunne gis, måtte det foreligge et samtykke fra guttens foreldre. Dommeren hadde nemlig festet seg ved opplysningen i et dokument som viste til et "kort" som fulgte barnet, hvor foreldrene skulle være angitt.¹⁰¹ Dette var nye opplysninger og fosterfaren skrev til Utlänningskommissionen med en inntrengende bønn om hjelp:

⁹⁹ Beckman til Petersson 30.1.46, SUK/SB, F 3, 3, SRA.

¹⁰⁰ "Att. Sekreterare Erik Petersson eller Notarie Bror Rydén" 21.11.46, samme sted.

¹⁰¹ "Utdrag av dombok" 11.10.46, samme sted.

Jag och min hustru vet ej hur det skall gå om gossen tages ifrån oss. Om ej häradsrätten beviljar vår ansökan återstår väl ingenting annat för vår lille skyddsling än att han får komma tillbaka igen till Fiskeby barnhem eftersom de norska myndigheterna avsagt sig rätten till barnen. Är detta bättre för barnets framtid?¹⁰² Hur har det gått med de övriga barnen, som utplacerats i svenska fosterhem och vars adoption handlagts vid andra häradsrätter än Linköpings?

Vid den tidpunkt vi hämtade gossen vid Fiskeby hade de övriga små barnen redan erhållit adoptivföräldrar, endast (...) var kvar.¹⁰³ Han var blek och mager, hans hy var alldeles vit och såg sannerligen inte så vacker ut. Nu är han kry och duktig på alla sätt och vid undersökning av tvenne läkare ha vi fått det utlåtandet att han är ett A-barn.

Nå ønsket ekteparet at kommisjonen i god tid før domstolens neste sammentrede måtte bekrefte ”omöjligheten av att erholle föräldrarnas medgivande till adoptionen” enten med et eget dokument eller direkte for dommeren. Ekteparet presset på. Men etter en samtale med dem 5. desember 1946 innførte dommeren absolutt taushetsplikt for alle ved domstolen. Da retten ble satt igjen dagen etter, ble saken igjen utsatt, ”domaren skall än ytterligere tänka på saken, fastän han haft över 3 månader för detta”, rapporterte fosterfaren fortvilt til Utlänningskommissionen, han viste til en ”konfidensiell” kilde, en av domsmennene i Linköping. Han anmodet innstendig kommisjonen om å sende en representant til neste domsmøte, 19. desember.¹⁰⁴ Familien oppfattet altså det hele som om de var i ferd med å bli fratatt gutten. Hva var det som foregikk bak kulissene?

---

¹⁰² Understreket av fosterfaren selv.

¹⁰³ Anonymisert av LB.

¹⁰⁴ ”Att. Haglund” 9.12.46, SUK/SB, F 3, 3, SRA.

Utrikesdepartementet stopper undersøkelsene

Vi skal forsøke å følge behandlingen slik den kan ha sett ut fra domstolens side. Situasjonen da saken kom opp ved Linköping domsaga Häradsrätt var altså at flere adopsjonssaker for Fiskebodabarna pågikk parallellt ved ulike domstoler. Etter at søknaden var sendt inn, hadde domstolen som ledd i saksforberedelsene oversendt alle aktene til Utlänningskommissionen, for å få opplysninger om hvordan gutten var kommet til Sverige, hans bakgrunn, foreldre, nasjonalitet og statsborgerskap.¹⁰⁵ Forøvrig var denne som de andre sakene forberedt av Utlänningskommission gjennom utkast til søknad og gjennom den offisielle opplysning om guttens opphav som ble lagt fram for domstolen, ført inn i hans fremmedpass av kommisjonen selv.¹⁰⁶ Der sto det at hans fødested var ukjent, hans foreldre var ”för svenska myndigheter okända”, hans nasjonalitet var ”okänd”. Det var kommunens barnavårdsnämnd, ikke kommisjonen, som opplyste at moren var norsk og faren tysk. Forøvrig anbefalte de fosterfamiliens hjem som ”mycket gott”. Noen formynder ser det ikke ut til var oppnevnt, iallfall framgår det ikke av sakens papirer. Utlänningskommissionen la ved hele PMet fra doktor Arnéus fra 6. september 1945 og opplyste at kortene han omtalte med opplysninger om navn og adresser ”icke kunnat återfinnats”.

Häradsrätten hadde festet seg ved den åpenbare forskjellen på sakens realiteter og det som formelt framgikk av fremmedpasset. Domstolen var selvfølgelig klar over at ethvert barn som var født i Norge av en norsk mor var norsk statsborger, slik var det også i Sverige. Man var like selvfølgelig innforstått med at adopsjon mellom Norge og Sverige var regulert ved klare avtaler fra før krigen, og skulle man fravike dem var det en sak for Utrikesdepartementets rättsavdelning, ikke for en lokal domstol. I tråd med dette ble saken oversendt til UD 11. oktober 1946. Etter at saken var

---

¹⁰⁵ Resolution 12.9.46, ”utdrag av dombok” 11.10.46, R 34 S/Norge, Adoption, 2, UD/S.

¹⁰⁶ ”Utdrag av dombok” 11.10.46, samme sted.

tatt imot der, henvendte Rättsavdelningen seg telefonisk tilbake til Häradsrättens administrator Sven-Otto Boquist, i den tro at han faktisk hadde fått opplysninger fra kommisjonen om guttens mor og fødested.¹⁰⁷ Det ga anledning til et irritert dementi tilbake: ”Kommissionen synes vara den enda myndighet, som möjligen skulle kunna framskaffa uppifter om (...) moders namn och hemortskommun i Norge” svarte han.¹⁰⁸

Saken hastet. På kort tid ble en betenkning utarbeidet av assisterende leder av Rättsavdelningen Hugo Wistrand, en mann med allsidig erfaring fra UD's tjeneste siden 1918, han hadde hatt ulike stillinger i New York, Berlin, London og Paris og hadde en juridikum fra Paris i 1922.¹⁰⁹ Wistrand startet med å vise til Häradsrättens spørsmål om ikke den svenske adopsjonsloven og den nordiske avtalen om adopsjoner forutsetter at ”yttrande måtte införeskaffas och tillhåndahållas Häradsrätten”.¹¹⁰ Her var det snakk om et barn født utenom ekteskap av en norsk mor og en tysk far, at foreldrenes navn var ukjente og likeså barnets fødested, samt at moren ”skulle ha avsagt sig rätten till barnet”, slo han fast. Dermed var det slik, fortsatte han, at barnet etter den norske statsborgerloven av 8. august 1924 var norsk statsborger. Adopsjon var regulert ved den nordiske familierettskonvensjonen av 1931. I henhold til disse bestemmelsene ble en adopsjonsbevilling ved svensk domstol gjeldende også i Norge, slo han fast, og fortsatte:

Med hänsyn till de särskilda omständigheter, varunder barnet förts först till Tyskland och sedan till Sverige, torde det få anses tveksamt, om barnet kan sägas äga hemvist i Norge. Redan på den grund lärör det därför vara

¹⁰⁷ CC til Boquist 28.10.46, samme sted.

¹⁰⁸ Boquist til Kungl. Utrikesdepartementets rättsavdelning 30.10.46, samme sted.

¹⁰⁹ Tor Hugo Wilhelm Wistrand, f. 1895, legasjonråd, fra 1948 ass. avd.sj. i Rättsavdelningen, sen. utrikesråd, ambassadør, en rekke utmerkelse, *Svensk Juristmatrikel*, Sthlm. 1964.

¹¹⁰ UD (Wistrand) til Linköping domsaga Häradsrätt 4.11.46, R 34 S/Norge, Adopsjon, 2, UD/S.

tvivelaktigt, om inhämtande av yttrande från vederbörande barnavårdsmyndighet i Norge i förevarande fall är påkallat. Enär oppgift om moderns navn og hemvist i Norge ikke kunnat vinnas, föreligger i alla fall ett faktisk hinder mot införskaffande av ett sådant yttrande.

Wistrand hevder her at det var unødvendig å henvende seg til Norge av to grunner: for det første fordi det var "tveksamt" om barnet hadde "hemvist" – var bosatt - i Norge, for det andre at man "ikke kunnat vinnas" opplysninger i Norge om moren og hjemstedet. Til det første kan man bemerke at grunnen til at barnet ikke var "hemvist" i Norge jo var at det var ført til Sverige av svenske myndigheter. Forøvrig argumenterer han i ring: Man får ikke opplysninger fordi man ikke ber om opplysninger. Lest i helhet er det vanskelig å unngå mistanken om at Wistrands anliggende i realiteten var å lage en begrunnelse for hvorfor man ikke skulle henvende seg til norske myndigheter, som jo hadde vært den enkleste ting av verden: kun et brev til Sosialdepartementet i Oslo.

I Linköping domsaga Häradsrätt mottok man utredningen med lite begeistring, adopsjonsbevillingen ble igjen utsatt. Etter ytterligere en utsetting innvilget så retten endelig adopsjonen.¹¹¹ I vedtaket blir det stikk i strid med Utlänningskommissionens oppfatning slått fast at gutten var norsk statsborger, men at man likevel ikke fant at den nordiske konvensjonen fra 1931 hindret adopsjonen. Her la man seg på Wistrands oppfatning om at man ikke hadde kjennskap til hvilken myndighet i Norge som svarte til barnavårdsnämnden i Sverige. Man visste altså ikke hvor man skulle henvende seg lokalt i Norge. Det var både sant og usant, korrekt var det ikke. Det korrekte var at Utrikesdepartementet ikke ønsket å kontakte de relevante norske myndighetsorganene for å bringe dette på det rene.

¹¹¹ "Utdrag av dombok" 19.12.46", SUK/SB, F 3, 3, SRA.

Familierettskonvensjonen

Etter bevillingen i Linköping domsaga Hæradsrätt, kom sakene i øvrige domstoler til beslutning i rekke og rad, flere av dem etter å ha vært sendt inn til behandling i Rättsavdelningen. Wistrands utredning ble sendt ut til de ulike domstolene og ble lagt til grunn i de sakene som sto igjen. Vi skal her se på noen sider av den lovtolkningen han gjorde seg til talsmann for, den nordiske familierettskonvensjonen, dens forarbeider, lovene og den adopsjonspraksisen som gjaldt mellom Norge og Sverige.

Adopsjoner mellom Norge og Sverige har forekommet i nokså liten grad i nyere tid. Adopsjoner mellom Finland og Sverige og Danmark og Sverige har vært mer vanlige. De reglene som var gjeldende ved adopsjoner mellom nordiske land etter andre verdenskrig, var regulert i en privatrettslig konvensjon om ekteskap, adopsjon og formynderskap m.m. undertegnet i Stockholm 31. mars 1929, som i Sverige ble gjeldende ved forordning 31. desember 1931¹¹² og i Norge ved lov 19. juni 1931¹¹³. En grunnregel i konvensjonen var at det krevdes medvirkning fra offentlige myndigheter ved adopsjoner, et prinsipp som lå til grunn i lovgivingen på dette området i alle nordiske land.¹¹⁴ Mens lovgivingen i enkelte andre land bare tok sikte på å kontrollere at visse forutsetninger var tilstede, gjaldt i de nordiske land at myndighetene på et fritt grunnlag skulle foreta en fullstendig vurdering av om adopsjonen var til barnets beste. Konvensjonen avgjorde både i hvilket land adopsjonstillatelsen skulle avgjøres og hvilken framgangsmåte som skulle gjelde. Hovedregelen, uttrykt i konvensjonens artikkel 11, var at en som ønsker å adoptere et barn må søke tillatelse i det land

---

¹¹² "Kungl. Maj:ts förordning om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap, Stockholm 31 december 1931", *Svensk Författningssamling* 1931, Nr. 429.

¹¹³ "Lov til gjennomførelse av konvensjon av 6 februar 1931 mellom Norge, Danmark, Finland, Island og Sverige angående visse international-privatretslige forhold", *Norsk Lovtidende* (I) 1931, Nr. 22.

¹¹⁴ Konvensjonsteksten og statsråd Arne Sundes foredrag med bilag er tatt inn i Ot. prp. nr. 34, 1931, Stortingsforhandlinger, proposisjoner og meddelelser.

hvor søker bor, og i artikkel 12, at avgjørelsen av søknaden skal følge dette landets lover. Anvendt på den situasjonen som er beskrevet her betydde det at adopsjonene av krigsbarna til svenske fosterforeldre skulle behandles i Sverige og følge svensk lov. Den sentrale bestemmelsen som har størst betydning for krigsbarna er fastlagt i artikkel 12, andre ledd, den lyder:

Har den som skal adopteres ikke fylt 18 år, og er han bosatt i den stat hvor han har statsborgerrett, må ansøkingen dog ikke innvilges i en annen stat, uten at vedkommende barnetilsynsmyndighet i statsborgerlandet har hatt adgang til å uttale sig.

I de svenske kommentarene til konvensjonen som er tatt inn den offentlige utgivelsen, er det gitt særlig oppmerksomhet til dette forholdet, med henvisning til den svenske adopsjonslovens § 9 som gjelder all adopsjon som reguleres av loven:¹¹⁵

Såsom en säkerhetsåtgärd emot förhastade steg uppställer adoptionslagen i § 9 den regeln, att om barnet ej fyllt aderton år, yttrande skall inhämtas icke blott från barnavårdsnämnden å den ort, där adoptanten är kyrkobokförd, utan även, i fråga om barn utom äktenskap, från den barnavårdsnämnd, som har att utöva tillsyn över barnet, och eljest från barnavårdsnämnden i den församling, där föräldrarna eller den av dem, som har vårdnaden om barnet, är kyrkobokförd.

I tilfellene med barn utenfor ekteskap blir altså framgangsmåten direkte beskrevet: man har å innhente uttalelse ikke bare fra den barnetilsynsmyndighet som etter loven skal ha ("har att utöva") ansvaret for barnet, men også den som faktisk har hatt et slikt ansvar.

Sett med utgangspunkt i dagens oppfatning av norske lover og bestemmelser var hovedregelen i den norske adopsjonsloven mel-

---

¹¹⁵ "Förslag til konvention mellan Sverige, Danmark, Finland och Norge innehållande internationellt privaträttsliga bestämmelser om äktenskap, adoption och förmynderskap m.m.", SOU 1929: 12, s. 86.

lom 1917 og 1981 enkel og utvetydig: "Norske statsborgere må ikke adoptere eller adopteres i fremmed stat, med mindre Kongen har bestemt at så kan skje."¹¹⁶ Samtykke var således et materielt vilkår for at adopsjonen kunne anses gyldig i Norge.¹¹⁷ Det gjaldt forholdet til alle stater. Men, når det gjelder spesielt forholdet til Sverige, så krevde ikke den nordiske familierettskonvensjonen fra og med 1932 samtykke av departementet eller annen sentral adopsjonsmyndighet, men det var et krav at søknader ikke kunne innvilges før vergerådene – fra 1954 barnevernsnemndene - hadde uttalt seg.

"Hemvist" i Sverige

I de svenske kommentarene er det bemerket at kravet om å innhente uttalelse er ytterligere forsterket etter særlige finske ønsker, med en understrekning av at søknaden for et barn under 18 år som "har hemvist i hemlandet ej må bifallas i annan stat, utan att vederbörande barnavårmyndighet i hemlandet haft tillfälle att avgiva yttrande."¹¹⁸ I de norske kommentarene står det at det etter svenske og finske ønsker skal innhentes uttalelse "fra vedkommende barnetilsynsmyndighet i den stat, hvor den som søkes adoptert har statsborgerrett og bopel, såfremt han er under 18 år".¹¹⁹

I Wistrands betenkning i den saken vi allerede har referert ble det gjort gjeldende at det var tvilsomt om det kunne hevdes at barnet hadde bopel i Norge. Barna var fraktet ut av Norge til Tyskland og derfra til Sverige. Hvor hadde de da bopel? Verken norsk eller svensk adopsjonslov hadde noe klart svar på et slikt tilfelle, følgelig heller ikke konvensjonen eller dens svenske eller norske kommentartekst.

For å vurdere dette spørsmålet må vi forholde oss til intensjonen i konvensjonen, nemlig å skape en entydig adopsjonspraksis

¹¹⁶ Adopsjonsloven av 2.4.17, § 29, andre ledd.

¹¹⁷ Hognestad/Steenberg, 2000, s. 67 flg. og s. 304 flg.

¹¹⁸ SOU 1929: 12, s. 86.

¹¹⁹ Ot. prp. 34, 1931, s. 7.

over de nordiske landegrensene på basis av lovlige og juridisk definerede forhold. Ut fra slike prinsipper må barna anses å ha bopel i Norge, inntil deres tilværelse igjen var normalisert ved varig opphold i et annet land. Det vil være i strid med en norsk oppfatning at barna kan ha oppnådd bopel i Tyskland og deretter i Sverige kun fordi de ble forflyttet dit av henholdsvis tyske og svenske myndigheter. En norsk tolking av loven skiller klart mellom bopel og opphold.¹²⁰ Å føre barnet inn i et annet land og holde det der så lenge at det kunne falle inn under definisjonen av "varig opphold", må åpenbart være i strid med intensjonen. Det tilleggsproblemet i resonnementet, at de var ført ut av landet uten tillatelse fra mødrene, norske myndigheter, heller ikke fra det nazifiserte Sosialdepartementet, drøftes ikke av Wistrand. Hvis han stilltiende aksepterte handlingen som lovlig synes han å legge til grunn at en juridisk rettighet – bopel - kunne anerkjennes på tross av at den var ervervet gjennom en ulovlig handling.¹²¹

Wistrand drøftet heller ikke hvorvidt det kan hevdes at den eneste grunn til at barna hadde bopel i Sverige, var at deres hjemreise til Norge var blitt avbrutt på svensk initiativ. Han kan ikke vise til noen formell eller lovlig myndighetsavgjørelse om dette, verken i Norge eller i Sverige, utover de opplysningene Sørensen og senere Arnéus kom med. Ingen av disse hadde imidlertid avgjort saken, de bare viste til at saken var avgjort.

Utrikesdepartementets Rättsavdelning ble tvunget til å innse at resonnementet til Wistrand var mangelfullt. Domstolene ønsket en klarere belæring.

Nytt utspill fra Utrikesdepartementet

Häradsrätten i Jönåker, Rönö och Hölebo tingslag i Nyköping hadde 21. oktober 1946 til behandling en adopsjonssøknad for et av Fiskebodabarna og besluttet å henvende seg til Utrikesdeparte-

¹²⁰ Hognestad/Steenberg, 2000, s. 307 flg, særlig 309.

¹²¹ En annen mulighet er at han anerkjenner at Lebensborn hadde rett til å bestemme dette som lovlig okkupasjonsmyndighet.

mentet. Den 27. november 1946 ble et brev med utskrift av domboken i saken oversendt Rättsavdelningen, med opplysninger om guttens fødselsdato og navn. Retten ønsket å vite om en adopsjon ble gjeldende i Norge. Man ønsket dessuten at departementet skulle henvendte seg til barnetilsynsmyndigheten i den aktuelle kommunen i Norge for å få en uttalelse om adopsjonen.¹²²

Men det hadde Wistrand ikke til hensikt å gjøre. Den 7. desember skrev han tilbake i form av en nyutbygd versjon av den utredningen han fire uker tidligere hadde sendt til Linköping Häradsrätt.¹²³ Utredningene var stort sett identiske, med unntak av en ny henvisningen til at det etter hans syn var tvilsomt om man kunne anse at barnet hadde bopel i Norge. For å tilbakevise en ventet innvending fra retten, hadde han føyet til at "Mantalsskrivning i Sverige torde icke vara en oundgåelig förutsättning för att barnet skall anses hava sitt hemvist här i riket", uten å forklare nærmere hvorfor han anførte akkurat denne formuleringen, eller å begrunne den nærmere. Han gjorde derimot en henvisning til et annet kapittel av konvensjonen enn det som vedrørte adopsjon.¹²⁴ Deretter konkluderte han at "Redan på den grund lærer det därför vara tvivelaktigt, om inhämtande av yttrande från vederbörande barnavårdsmyndighet i Norge i förevarande fall är påkallat".

Det forelå imidlertid allerede en betenkning om begrepet "hemvist" i Utrikesdepartementets rättsavdelning, som drøftet om innskriving i kirkebøker og mantal medførte at et barn var "hemvist" i Sverige. Utredningen hadde motsatt konklusjon.¹²⁵

¹²² Visell til UD's rättsavdelning 27.11.46, R 34 S Norge, Adoption 2, UD/S.

¹²³ Wistrand til domhavanden i Nyköping domsaga 7.12.46, R 34 S Norge, Adoption 2, UD/S.

¹²⁴ Wistrand skriver "Se härom lagberedningen..I". Men kapittel I omhandler ekteskap, det er kapittel II som omhandler adopsjon, SOU 1929:12. Kapittel II inneholder ingen drøfting av forholdet mellom bopel og innskriving i mantal.

¹²⁵ "P.M. angående finska krigsbarns adoption i Sverige m.m.", legg "Handlingar ang. äktenskap, adoption och förmyndarskap", Birger Ekebergs papper vol 1, Justitiedepartementet, Huvedarkivet Ö 2, SRA.

Den var utarbeidet av byråsjef Magnus Hallenborg, i desember 1943.¹²⁶ Utgangspunktet for den var en adopsjonssak fra 1941, hvor et svensk ektepar søkte om å adoptere den finske gutten "Mauri", som hadde finsk mor. Faren var ukjent, antakelig var han soldat, tysk eller finsk. Barnet var blitt innskrevet i kirkeboken i Finska församlingen i Stockholm. En henvendelse fra Stockholms rådhusrätt om en uttalelse gikk til moren i Finland, i tråd med kravet i den nordiske familierettskonvensjonen, også til "Föreningen Hem åt hemlösa barn" i Helsinki. Moren ga sitt samtykke, men foreningen avsto, gutten burde adopteres i Finland, mente de. Retten ga likevel bevilling, etter å ha lagt størst vekt på barnets interesser.

Det var ingen enkel avgjørelse. Selv om det på dette tidspunkt bare hadde vært noen få adopsjoner av finske barn, viste Hallenborg til at det hittil hadde vært 40 000 såkalte finska krigsbarn i Sverige, av dem var 12 000 fortsatt i landet hos svenske fosterforeldre, tusenvis av dem var knyttet til barna og ønsket adopsjon.¹²⁷ Problemet var at en kompakt finsk opinionen mente at landets barnetall ikke måtte minskes gjennom adopsjon i fremmede land. Av hensyn til denne motviljen hadde svenske myndigheter, i samråd med finnene, utformet et sirkulære som instruerte domstolene om å henvende seg til UD's rettsavdelning i hvert enkelt tilfelle.¹²⁸

Situasjonen inneholdt en ukjent faktor, skrev Hallenborg videre, nemlig at mange fosterforeldre uten retningslinjer fra myndighetene kunne la dem registrere i kirkebøker og mantal. Dette skjedde spontant i en viss utstrekning. Skulle man da betrakte dem som "hemvist" i Sverige og dermed se bort fra konvensjonens regler? På den ene siden var "Den svenska domstolen ju icke skyldig att följa den finska barnavårdsmyndighetens yttrande", mente han.

¹²⁶ Carl Albert Magnus Hallenborg, f. 1894, byråsjef for Rättsavdelningens 1. byrå 1937-43, *Svensk Juristmatrikel*, Sthlm. 1964.

¹²⁷ Med "finske krigsbarn" forstås i Sverige finske barn som var sendt til landet for en periode under krigen. Barn utenfor ekteskap utgjorde bare en del av disse og trolig var få av dem egentlige soldatbarn.

¹²⁸ Kungl. Maj:ts cirkulär 18.7.42 (nr. 664).

Men på den andre siden kunne da finske myndigheter, ikke uten rett, hevde at et stort antall finske barn ble adoptert i Sverige, uten at noen finske myndigheter ville få anledning til å uttale seg. Det var åpenbart i strid med intensjonen bak den internordiske konvensjonen fra 1931.

Hallenborg fant dette tungtveiende og konkluderte med at innskriving i mantall derfor ikke kunne ligge til grunn for å hevde at krigsbarn hadde "hemvist" i landet. Han utdypet dette videre ved å hevde at det også var i strid med intensjonen i konvensjonen, som brukte begrepet "stadigvarande bosättning", det vil si at oppholdet ikke var av tilfeldig karakter, dessuten måtte selve hensikten med oppholdet også ha betydning. Samlet oppsummerte han at når det gjaldt danske, finske eller norske statsborgere som har tatt opphold i Sverige, mantalsskriving "ej är allena avgörande". Han anbefalte som konklusjon at alle adopsjonssaker, også av danske, norske og islandske barn, måtte bli behandlet av de sentrale myndighetene. Det var også denne framgangsmåten som ble praksis for nordiske adopsjoner til Sverige i årene som kom.

Mens Wistrand altså konkluderte med at mantalsskriving ikke var en nødvendighet ("oundgängelig förutsättning") for å ha "hemvist" - bosted - i Sverige, var Hallenborgs konklusjon at det ikke var tilstrekkelig. Det var Hallenborgs syn som var lagt til grunn for sirkulære og bestemmelser som regulerte praksis.

En innvending feies til side

Ikke desto mindre var det Wistrands konklusjon som ble lagt til grunn i saksbehandlingen av adopsjonssøknadene for Fiskebodabarna: Barna hadde "hemvist" i Sverige, noen henvendelse til Norge var ikke nødvendig. Det hjalp ikke at flere domstoler henvendte seg til Utrikesdepartementet for å få gjort henvendelser til Norge.

En slik henvendelse våren 1947 kom fra Bråbygden och Finspånga läns Häradsrätt, hvor en fosterfamilie søkte om adopsjon for en pike fra Fiskeboda. Selv om den lille piken i henhold til Utlänningskommissionens opplysninger var av ukjent opprinnelse

og hadde ukjente foreldre, kunne barnavården opplyse at hennes mor var norsk og faren tysk. Da saken kom opp 2. april 1947 bestemte retten å utsette saken i påvente av at Utrikesdepartementets rättsavdeling måtte undersøke om barnet kunne være norsk statsborger, og om, i så fall å be om en uttalelse fra den aktuelle barne-tilsynsmyndigheten i Norge.¹²⁹ Noen dager senere ble utdrag av dombok med følgebrev oversendt Utrikesdepartementet.¹³⁰ Men retten fikk ingen undersøkelse i Norge. De fikk bare en kopi av den utredningen som Wistrand hadde skrevet 7. desember til retten i Nyköping, hvor den eneste forandringen var at en kontordame i avdelingen hadde erstattet det forrige barnets personalia med det nyes.

Det samme gjentok seg i forbindelse med en sak i Norrköping noen måneder senere. Her var det en vedlikeholdsarbeider og hans kone som ønsket å adoptere en av guttene fra Fiskeboda som ingen ville ha. Han var fortsatt rent faktisk i Fiskeby da 1945 var omme, selv om han figurerte på lister over de som var gitt bort. Forklaringen var at han i sin tid var blitt lovet bort til en møbelhandler fra Stockholm som hadde besøkt barnehjemmet rett før jul. De hadde insistert på "betenkningstid" og siden hadde ingen hørt noe.¹³¹ I Utlänningskommissionens persondossier var gutten oppført som "statsløs – tysk", i fremmedpasset som ukjent. Da fosterforeldrene søkte om adopsjon i 1947 skrev kommisjonen i sin anbefaling at "för svenska myndigheter icke något känt utöver vad av för barnet utfärdigat främlingspass framgår." Det var nokså motsigelsesfylt opplysninger som Rådhusrätten i Norrköping måtte ta stilling til. Den 23. juni 1947 vedtok den derfor å be Utrikesdepartementet om å utrede om adopsjonen ville bli gjeldende i Tyskland, før man realitetsbehandlet saken.¹³² Det var for så vidt å ta kommisjonens opplysninger på alvor.

¹²⁹ "Utdrag av dombok" 2.4.47, R 34 S Norge, Adoption 2, UD/S.

¹³⁰ Granger til UD's rättsavdeling 17.4.47, R 34 S Norge, Adoption 2, UD/S.

¹³¹ Beckmann til Petersson 21.12.45, Vol F 3, 3, SUK, SRA.

¹³² Wieslander til UD's rättsavdeling 23.6.47, R 34 S Norge, Adoption 2, UD/S.

Denne gang var det utrikesråden, Gösta Engzell, som satte sin signatur under svaret, i hovedsak identisk med Wistrands tidligere notat. Antakelsen om at gutten var tysk og at det derfor var av betydning å bringe på det rene om en adopsjon i Sverige var gjeldende i Tyskland, feide Engzell til side med at det ikke var noen grunn til å ta hensyn til dette. Gutten var norsk, slo han nå overraskende fast.¹³³ Når det gjaldt ønsket om en henvendelse til Norge for å få en uttalelse fra barnetilsynsmyndigheten slik konvensjonen krevde, skrev han at det var uaktuelt, fordi det var opplyst "från norsk sida" at det ikke var sannsynlig at man kunne finne igjen mødrenes navn og adresser. Hvor Engzell hadde dette fra, vet vi ikke. Det er ikke funnet noen korrespondanse med norske myndigheter som kan gi dekning for en slik opplysning. Det er sannsynligvis det samme PM-et fra Arnéus, som også var lagt fram for retten, han hadde i tankene. Men det kunne ikke Rådhusrätten vite, der tok man svaret til etterretning og ga adopsjonsbevilling 23. juli 1947.

Vanlig adopsjonspraksis

Hva var grunnen til uviljen mot å ta kontakt med norske barnetilsynsmyndigheter? Var den bare tilstede i disse spesielle Fiskebodasakene, eller preget den også andre, "vanlige" adopsjoner mellom Norge og Sverige? Kan vi si noe om dette ut fra praksis i andre saker i samme tid?

I henhold til den nordiske familierettskonvensjonen fra 1931 skulle altså adopsjoner i et annet land først finne sted etter at den som hadde ansvaret for barnet i hjemlandet hadde uttalt seg. I praksis betydde det at når de svenske fosterforeldrene søkte den svenske domstolen om adopsjonsbevilling, måtte retten innhente opplysninger i Norge, enten direkte, hvis de kjente adressaten, eller hvis de ikke kjente adressaten, først sende saken til det svenske Utrikesdepartementet, som igjen sendte den til det norske Utenriksdepartementet via sin legasjon i Oslo. Derfra gikk så henvendelsen

---

¹³³ Engzell til Rådhusrätten i Norrköping 10.7.47, R 34 S Norge, Adoption 2, UD/S.

ut til den som hadde ansvaret for barnet, enten det nå var foreldre, verge eller vergeråd og deretter i retur samme vei. På alle punkter underveis ville henvendelsen skape dokumenter.

Som allerede nevnt, viser kildene at det har vært få adopsjoner mellom Norge og Sverige i det aktuelle tidsrommet. I Utrikesdepartementet finner vi at bare 51 har blitt registrert gjennom Rättsavdelningen i tiden 1922-50. Imidlertid ser det ut til at det mangler saker på siste del av 1930-tallet. Av de 30 Fiskebodabarna, var bare fire registrert. Det totale antallet adopsjoner må derfor ha vært tilsvarende større.¹³⁴ Under krigen var det tre saker og det ser ut til at svenske myndigheter fulgte konvensjonen i behandlingen av disse.

I en sak fra 1944 ser vi hvordan dette fungerte. En svensk kvinne i Jämtland søkte i begynnelsen av 1944 om adopsjon av et barn en norsk slektning av henne i Trondheim hadde fått i januar 1942. Faren var en tysk soldat. Av et skriv fra Lebensborn i Oslo framgår at barnets mor hadde overdratt barnet til slektningen i Jämtland i september 1943, som hadde barnet hos seg da hun søkte om adopsjon.¹³⁵ Lebensborn hevdet det formelle ansvaret for barnet fordi moren hadde oppgitt at faren var tysk soldat og fordi denne hadde erkjent farskapet. I det norske Justisdepartementet noterte man at saken måtte behandles etter den nordiske konvensjonen av 1931 og avgjøres ved svensk domstol.¹³⁶ Det var helt etter reglene. I det svenske Utrikesdepartementet noterte man også at saken skulle behandles i svensk domstol. Saken gikk via det svenske generalkonsulatet i Oslo til Lebensborn, som erklærte at det ikke forelå noe til hinder for adopsjonen.¹³⁷ Først etter at denne uttalelsen forelå ble bevilling gitt ved svensk domstol. Sett ut fra den norske London-regjeringens synspunkt var det diskutabelt om dette var et lovlig vedtak, all den tid okkupasjonsstyret ble ansett som

¹³⁴ Sakene 1-20 (1922-42) i "Adoption 1", sakene 21-51 (1942-51) i "Adoption 2", R 34 S Norge, UD/S.

¹³⁵ Tietgen til JDs 3. Sivilkontor 10.2.44, R 34 S Norge, "Adoption 1", UD/S.

¹³⁶ Påskrift "Jnr. 1063/44.C Sendes Det Svenske Generalkonsulatet", Justisdepartementet. Avskrift, samme sted.

¹³⁷ Sak 15, samme sted.

ulovlig og følgelig også dets handlinger.¹³⁸ Dette synet delte imidlertid ikke den svenske regjeringen. Det ser heller ikke ut til at noen overprøving av adopsjonen ble foreslått fra norsk side etter krigen.

Når det gjaldt saksgangen i det vi her har kalt de vanlige adopsjons sakene, altså saker utenom Fiskebodabarna, innebar ikke krigsslutt noe kontinuitetsbrudd. Vi kan vise det ved å se på fire saker. Den første var fra begynnelsen av 1946, da et ektepar i en by i Västernorrland henvendte seg til rådhusrätten med søknad om bevilling for adopsjon av en norsk gutt fra Trondheim, som var født i juli 1945. Rådhusrätten henvendte seg 26. februar 1946 til Rättsavdelningen ”för inhämtande av föreskrivet yttrande” i Trondheim. I den forbindelse ba man om opplysning om navnet på den myndigheten i Trondheim som svarte til den svenske ”barnavårdsnämnd”.¹³⁹ Nå var det ikke måte på hvor hjelpsom Engzell var. Han opplyste at det var vergerådet i Trondheim som var rette myndighet å vende seg til.¹⁴⁰ Vergerådet ble tilskrevet og ga sin uttalelse. Deretter fulgte adopsjonsbevillingen på vanlig vis. I en annen sak var det to fosterforeldre i Dalarna som henvendte seg til Folkare tingslags Häradsrätt i august 1946, med søknad om adopsjon av deres fosterbarn, en gutt som var født i 1941 på et sted på Helgelandskysten i Norge. Han hadde bodd hos dem siden november 1945. Foreldrene til gutten var ugifte, faren var sjømann og moren var hushjelp, noe ekteskap mellom dem var ikke aktuelt.¹⁴¹ Retten besluttet å innhente uttalelse om søknaden hos det lokale vergerådet i Norge, og anmodet Utrikesdepartementets rättsavdelning om å bistå med dette.¹⁴² Dette skjedde også.

I en tredje sak var det en pike som var født i en by i Østfold i mai 1941, av gifte foreldre. Et ektepar i en by i Skåne søkte om å adoptere piken, og Rådhusrätten ba Utrikesdepartementets rätts-

¹³⁸ Regjeringen vedtok 17.8.45 en anordning om at administrative vedtak fra krigstiden kunne omgjøres innen et år (restitusjonsanordningen).

¹³⁹ Eric Söderlind til UD's rättsavdelning 26.2.46, samme sted.

¹⁴⁰ Engzell til Rådhusrätten 7.3.46, samme sted.

¹⁴¹ Utdrag av dombok 26.8.46, samme sted.

¹⁴² Holger Nordqvist til UD's rättsavdelning 19.9.46, samme sted.

avdelning om å bistå med henvendelser til den aktuelle byen, for å få samtykke fra vergeråd og fra de biologiske foreldrene. I første omgang forelå bare foreldrenes samtykke, i påvente av en uttalelse fra vergerådet bestemte retten derfor å utsette saken.¹⁴³ Saken ble tatt opp i en verbalnote fra den svenske legasjonen i Oslo og den 25. oktober 1946 kunne det norske Utenriksdepartementet melde til det svenske at vergerådet i byen hadde uttalt til Fylkesmannen i Østfold "at man intet har å bemerke til" den påtenkte adopsjonen.¹⁴⁴ Først da denne forelå ble adopsjonsbevilling gitt av den lokale domstolen.

En fjerde og siste sak som også skal refereres dreide seg om en adopsjonssøknad i 1946, fra en svensk statsborger i en av Stockholms østre forsteder, som ønsket å adoptere sin hustrus barn av tidligere ekteskap. Det var en pike som var født på høsten i 1939. Saken ble som de andre sendt via Utrikesdepartementets rättsavdelning til legasjonen i Oslo, som fremmet saken overfor det norske Utenriksdepartementet i en verbalnote 30. juli 1946. Senere ble den igjen tatt opp i en note 5. oktober. Det svaret som det norske Justisdepartementet 30. oktober 1946 utarbeidet, belyser at den praksis man hadde med slike henvendelser var innarbeidet og ordinær.¹⁴⁵ Den beskrives slik:

Med tilvisning til tidligere noteveksling, senest av 5. oktober 1946, vedrørende spørsmålet om adopsjon i Sverige av norsk statsborger (...) har Det Kgl. Utenriksdepartementet den ære å meddele Den Kgl. Svenske Legasjon at saken har vært forelagt (...) vergeråd, som i påtegningskriv av 13. september 1946 til Østfold Fylkesmann uttalte følgende: "Vergerådet besluttet enstemmig å anbefale søknaden fra svenske statsborger (...) om å adoptere sin hustrus barn av første ekteskap, (...) Hverken Østfold Fylke eller Justis- og Politidepartementet har hatt noe å bemerke hertil.

Utenriksdepartementet må forholde seg til foranstående.

¹⁴³ Bo Lindstén til UD's rättsavdelning (innk.) 10.8.46, samme sted.

¹⁴⁴ UD J.nr. 12357/46 III 25.10.46.

¹⁴⁵ JD til UD 30.10.46, R 34 S Norge, "Adopsjon 1", UD/S.

Svaret ble videresendt fra legasjonen i Oslo til den lokale rådhusrätten 4. november, hvor det dannet grunnlaget for et vedtak om adopsjonsbevilling for den syv år gamle jenta.

De sakene vi har sett på her, viser at generell praksis ved adopsjoner direkte fra Norge til Sverige 1944-46 nettopp var at de svenske domstolene henvendte seg til Utrikesdepartementets rättsavdelning, som deretter tok kontakt med aktuelle norske myndigheter, helt i tråd med den betenkning som Hallenborg hadde avgitt i 1943. Henvendelsene til Norge i de fire sakene vi har referert, foregikk samtidig og parallelt med Fiskebodasakene, hvor man altså bestemte seg for ikke å rette henvendelser. Kun ett unntak fra dette er funnet, som kort skal refereres.

En kjøpmannsfamilie i en annen av Stockholms østre forsteder ønsket å adoptere sitt fosterbarn, som de hadde hentet på Fiskeboda i september 1945. Det var en gutt, som var født i Oslo i 1943. Mens den offisielle søknadsgangen fulgte det vanlige mønsteret som vi her har beskrevet, henvendte fosterforeldrene seg i tillegg til en privat advokat i Stockholm, for å forsøke å framskaffe morens skriftlige samtykke. Advokaten skrev direkte til den svenske legasjonen i Oslo, ba om at man måtte henvende seg til kvinnen og forelegge henne en ferdig formulert tekst hvor hun fraskrev seg barnet.¹⁴⁶ Hun ble innkalt til legasjonen i april 1946, men svarte ikke på henvendelsen. Legasjonen ga seg ikke, men kontaktet i stedet kvinnens mor, som opplyste at datteren var innlagt på et sanatorium. Legasjonen ba moren om å bevirke at datteren undertegnet formularet, samt at en lege eller en annen "troverdig" person kunne bekrefte signaturen. Dette var vanskelig å få til. Det ser ut som at datteren var uvillig, fødselen var holdt hemmelig for de som kjente henne på dette sanatoriet, fortalte moren. Det endte likevel med at moren fikk datterens underskrift på formularet, riktignok etter at datteren hadde slått en medisinflaske ut over skje-

---

¹⁴⁶ Harry Kummel til "Svenska Generalkonsulatet, Oslo" 10.4.46, R 34 An N, Beskickningen i Oslo, UD/S.

maet.¹⁴⁷ Grunnen til at fosterfamilien gjorde denne private henvendelsen kan være at de ikke hadde tillit til lovligheten i Wistrands opplegg. Man kan selvfølgelig også diskutere hvor lovlig en underskrift oppnådd under slike omstendigheter egentlig var. Henvendelsen viser at det lot seg gjøre for fosterforeldre å framskaffe barnemorens navn og fødested, men ikke hvordan.

Vi har også sett at man i Utrikesdepartementet var orientert om at det var de norske vergerådene som svarte til de svenske barnavårdsnämndene. Utrikesdepartementet hadde ingen muligheter for å fastslå om man på norsk hold kunne finne fram til de rette vergerådene, de rette mødrene og deres adresser, uten å gjøre forespørsler til sentrale myndigheter i Norge i de aktuelle sakene, det vil si til Sosialdepartementet. Det var her Lebensborns velordnede arkiv over mer enn 8000 krigsbarn var oppbevart, et arkiv som i de fleste tilfellene ville kunne identifisere mor og barn, og i mange tilfeller også faren.

Barna blir svenske statsborgere

Etter at Fiskebodabarna var adopterte var myndigheten over dem overført til svenske adoptivforeldre. Det var da ikke lenger noe problem om barna var ”okända för svenska myndigheter”, statsløse, tysk-norske, tyske eller norske, fordi adoptivforeldrene suverent avgjorde deres videre skjebne. De søkte nå svensk statsborgerskap for sine norske barn. Vi skal se på hvordan det foregikk.

Den 7. mars 1947 behandlet Södra Roslags Häradsrätt en uvanlig adopsjonssøknad, fra et ektepar som var bosatt i Stockholms skjærgård, egentlig var det to søknader, på en gutt og en pike. Søkeren var sjåfør, hans kone var hjemmевærende. Gutten hadde de hentet i Fiskeboda 12. september 1945. Han var litt over tre år gammel. Opplysninger om disse barna hadde de fått gjennom sekretær Erik Peterssons utspill i *Dagens Nyheter*. De hadde diskutert saken med sine nærmeste naboer, sjåførens bror og hans kone, som også reiste med til Fiskeboda og hentet et barn denne dagen. Det

---

¹⁴⁷ L. Hennings til H. Kummels Advokatbyrå, Stockholm, 23.5.46, samme sted.

var en pike som var litt under to år gammel. Et halvt år etter døde brorens kone og sjåføren og hans kone bestemte seg for å adoptere begge barna, ettersom de hadde vært mye sammen som nabobarn siden de kom til fosterhjemmene. Det barna fikk vite om sin fortid, framgikk av deres fremmedpass, hvor det sto sirlig innført at opplysninger om deres biologiske foreldre var ”okända för svenska myndigheter” og at de var av ”okänd” nasjonalitet. Piken var født i Oslo, sto det, mens guttens fødested ikke var oppgitt. Nøyaktig de samme opplysningene var oppgitt i søknadene til passene, som var fyllt ut med samme håndskrift. Men på det legekortet som Utlänningskommissionen oppbevarte dypt i sine arkiver, sto det anført på begge barna: ”norsk”.¹⁴⁸

Kommisjonen presset på for å få adoptivforeldrene til å søke statsborgerskap for barna, som dengang bare kunne imøtekommes ved vedtak av ”Kungl. Maj:t”. Da ikke noe skjedde, minnet kommisjonen i april 1948 om at dette snart måtte komme i orden, i det de viste til tidligere samtaler med sekretær Petersson.¹⁴⁹ Foreldrenes sendte deretter inn søknad til Justitiedepartementet, som forberedte saken med materialet fra Utlänningskommissionen og politiet. I bilagene fra kommisjonen omtales barnas nasjonalitet som ukjent, på tross av at det medgis at den ene er født i Oslo og at mødrene ”troligen” er norske.¹⁵⁰ Offisielt kom de begge fra Tyskland. Saken gikk sin gang, barna ble ”svenske”. Barna var heldige, de kom til foreldre som tok seg av dem som sine egne og ga dem trygge oppvekstforhold. Det var likevel noe som ikke stemte.

Hva dét var, fikk pike et nyss om da hun begynte på folkeskolen.¹⁵¹ Under det første oppropet i klassen kom lærerinnen til å si at hun var adoptert, hun løp hjem og spurte hva ”adoptert” var for noe. Moren fortalte da det hun visste, basert på Peterssons opplys-

¹⁴⁸ Legekort, SUK/SB, Vol F 3, 3, SRA.

¹⁴⁹ Haglund 28.4.48, samme sted.

¹⁵⁰ Kungl. Maj: t, Konseljakt 1/9-50, nr. 20, JD/S, SRA.

¹⁵¹ De videre opplysningene om pikens oppvekst er basert på intervju 4.1.2002, med kommentarer 14.1.02.

ninger i *Dagens Nyheter* og det som var fortalt dem på Fiskeboda. Hun trodde at de hadde vært i en konsentrasjonsleir sammen med moren, som så hadde dødd eller kommet bort i kaoset på slutten av krigen. Det var en spennende historie som et barn lett kunne leve seg inn i. Under oppveksten spant hun videre på fortellingen, fortalte den videre til sine venner og forsøkte å forestille seg hva som kunne ha skjedd med moren i konsentrasjonsleiren. Hun knyttet hele sin identitet til dette bildet av moren. Da hun ble eldre tok den grusomme skjebnen i leirene klarere og klarere form. Så, i en alder av 19 år så hun et TV-program fra Auschwitz, nå brøt hun helt sammen, gråt i flere dager og var lenge syk.

Men livet gikk videre, hun kom seg på beina igjen, flyttet hjemmefra og begynte å forme sitt eget voksenliv. Litt etter litt skjøv hun de vonde minnene i bakgrunnen. Så, i 1975, kom de tilbake, etter at hun hadde gjort et mislykket forsøk på å bli med i et TV-program som søkte etter barns opphav. Hun skrev til Röda Korset, men fikk ikke noe svar. Etter nye nerveproblemer skrev hun til Riksarkivet. Hun ventet, uten å få svar, til slutt resignerte hun og trodde det var umulig å finne ut noe mer. Så gikk det mange år før hun igjen gjorde et nytt forsøk. Et brev til Fylkesmannen i Oslo i 1996 ble besvart med at dokumentene om henne var gått tapt i en brann på 1950-tallet.¹⁵²

Som siste mulighet skrev hun til Frelsesarmeen. Etter bare tre uker fikk hun brev tilbake med opplysninger om hvem som var hennes foreldre. Det ble et sjokk. Nå først, i 1996, forsto hun den virkelige sammenhengen. Hun hadde ikke hatt en mamma i konsentrasjonsleir, som offer for nazistenes holocaust, eller en pappa som hadde gått under i motstandskampen. Tvert imot, det var bittert å måtte innrømme at hun hadde levd på en løgn så lenge, at hun hadde fått andre til å tro på den samme løgnen. Brått hadde hun en ny virkelighet å forholde seg til. ”Ja sådant har mitt liv blitt. Det ända tråkiga är att jag har haft en känsla att jag skulle var

---

¹⁵² Fylkesmannen til Frelsesarmeen 7.5.96, Sosial- og familieavdelingen Snr 96/04580 MJ.

tacksam... Jag har hela livet fått höra att vi kom med vita bussarna från koncentrationsläger...”¹⁵³ Men det nye var ikke bare vondt, Frelsesarmeen fant en bror av henne i Oslo, en annen dukket senere opp i Rostock. Og hun som hadde vokst opp som et "Petersson-offer", fikk nå endelig sitt eget perspektiv på livet. Selv om sannheten var vanskelig, ble den opptakten til en meningsfylt kamp for sannhet. Hun ble med i Norges Krigsbarnsforbund, hvor hun sto fram i forbundets medlemsblad. Hun ble intervjuet i aviser og i svensk radio og TV og vendte seg til riksarkivet i Stockholm og Oslo hvor hun søkte etter dokumenter.¹⁵⁴ Ved sin interesse for hva som hadde skjedd med henne selv ble hun en kilde til opplysninger om Fiskebodabarna.

Denne piken og hennes "bror" i adopsjon framsto altså som "okända" også under statsborgersakene. Det var imidlertid ikke tilfelle med de fleste andre av Fiskebodabarna. De framsto som norske i Justitiedepartementets forberedelser av sakene og i dokumentene fra selve statsborgerakten. Det framgår allerede av de offentlige registrene fra Justisdepartementet som fortløpende refererte vedtakene i de ukentlige Kungl. Maj:t, majoriteten av sakene i 1947-50, dessuten også av innholdet i de foredragene som ligger til grunn i Justisdepartementets arkiv. I navnelistene over personer som har fått statsborgerskap står Fiskebodabarna oppført med sine nye navn, men "från Norge". I det "medborgarebevis" som ble datert på den dato som vedtaket ble gjort framstår barna i Kungl. Maj:ts øyne slik: NN og hans hustru ON, søker for deres "adoptivson den norska statsborgaren" PM, om svensk statsborgerskap. Formuleringen går igjen i praktisk talt alle sakene. Vi kan altså her se et klart mønster: De barna som kom til Sverige 26. juli 1945 som norske statsborgere, ble etter at de var overtatt av Statens Utlänningskommission og satt ut til adopsjon etter 1. september, forvandlet til statsløse barn med "okänd" nasjonalitet og

---

¹⁵³ *Røtter* nr. 2/1997, s. 15.

¹⁵⁴ *Hemmets Veckotidning* 12.10.98, *Agderposten* 2.6.98, *Hemmets Journal* 10.7.97, *Aftonbladet* 25.5.97, *Østlendingen* 20.5.97, *Verdens Gang* 18.3.97, *Allingsås Tidning* 16.9.96.

”okända” foreldre. Men etter at de var adoptert av sine svenske foreldre, ble de nok en gang forvandlet til norske statsborgere. Som det ble de endelig forvandlet til svenske statsborgere av Kungl. Maj:t etter 1946.

I strid med loven

Som vi har sett var hovedregelen i den norske adopsjonsloven at norske statsborgere ikke kunne adopteres til utlandet, uten sentrale eller lokale myndigheters samtykke. For adopsjon i Sverige gjaldt den nordiske familierettskonvensjonen, som ikke krevde samtykke av departementet eller annen sentral adopsjonsmyndighet. Søknader kunne imidlertid ikke innvilges før de norske, kommunale vergerådene – fra 1954 barnevernsnemndene - hadde uttalt seg. Hvis slike uttalelser ikke forelå var adopsjonen ugyldig.

Det er Statens ungdoms- og adopsjonskontors oppfatning at ingen norsk myndighet har gitt tillatelse til eller fått anledning til å uttale seg i noen av adopsjonene av Fiskebodabarna.¹⁵⁵ Dette er basert på undersøkelser i det elektronisk baserte adopsjonsregisteret som går tilbake til 1917 og de manuelle adopsjonsprotokollene, som er ført ubrutt fra 1917. Hvis slikt samtykke eller godkjenning var gitt, skulle det etter den praksis Justisdepartementet fulgte, ha vært anmerket i de manuelle adopsjonsprotokollene, hvilket ikke har skjedd. Det ser i det hele tatt ikke ut til at det ligger dokumenter i relevante arkiver i Norge i noen av de sakene som er gjennomgått her.

Vi må derfor konkludere med at adopsjonene ble utført i strid med konvensjonen og derfor i strid med så vel svensk som norsk lov. Vi har videre sett at de svenske domstolene som behandlet søknadene om adopsjoner, forsøkte å få Utrikesdepartementets rättsavdelning til å følge lovens krav, slik praksis var etablert i liknende saker med finske barn fra 1943. Det var Utrikesdepartementet som avviste dette, med ulike begrunnelser: Dels ved å hev-

---

¹⁵⁵ Steenberg til LB 6.3.02, SUAK 02/00130.

de at barna var ukjente, dels at det var umulig å skaffe opplysninger om dem i Norge, dels fordi man ikke visste hvilket myndighetsorgan man skulle kontakte i Norge og dels ved å hevde at barna ikke hadde bopel i Norge. Det ser ut til at den egentlige årsaken var at departementet ikke ønsket å ta kontakt. Men vi har også sett at departementet ikke hadde noe i mot å be om uttalelser fra vergerådene i Norge i andre, ordinære adopsjonssaker, i de samme årene. Motviljen gjaldt altså bare disse spesielle sakene. Det kan være vanskelig å forstå hvorfor denne motviljen var så sterk. Rent logisk skulle vi vente at henvendelser til vergerådene i disse sakene nok så problemfritt ville bli møtt med positive svar til beste for barna. Hva kan da være grunnen til at det ble lagt så mye arbeid i å forhindre henvendelser i disse relativt få sakene?

En mulig forklaring

Forklaringen kan ligge på et annet plan. For å forstå den må vi vende tilbake til Alva Myrdals brev til Sven Oftedal 24. juli 1945, samme dag som hun trolig leste intervjuet med Oftedal i *Dagens Nyheter*.¹⁵⁶ Vi så at hun der skrev at hun var interessert i adopsjonen i Sverige av ”tysk-norska småbarn” og foreslo at det burde opprettes en norsk-svensk komité for å ta hånd om oppfostring og adopsjon av dem i Sverige. Hun tolket med andre ord Oftedal slik at det var snakk om svært mange barn. Noen slik komité ble aldri nedsatt, barna ble i stedet overlatt Utlänningskommissionen, som gjennom sitt ordinære apparat besørget adopsjonene. Det var Oftedals dramatiske uttalelser som hadde gjort slik inntrykk på henne. Det samme inntrykket forsterket *Expressen* på lederplass 26. juli. Over nesten en side, med tittelen ”Föraktade föräldrars barn”, viste man til Oftedals uttalelser og advarte: ”Norrmännen står här inför ett ohyggligt problem”, fastslo avisen, ”en fråga som denna får inte lösas efter riktlinjer som i grund och botten liknar nazismens vanvettiga rasteorier”. Riktignok måtte avisen medgi at barna juridisk var norske statsborgere, men rent moralsk hørte de sam-

¹⁵⁶ Myrdal til Oftedal 24.7.45, SD, 3. s.ktr., 242, legg ”Diverse”, RA.

men med Tyskland, med sine mødre, fortsatte lederskribenten. "Vad skall nu ske med dessa barn? Norrmännen kan själva ännu inte ge svar på frågan." Så dröftet skribenten ulike muligheter. Adopsjoner i Norge så han på som rene unntak, særlig fordi gode nordmenn fryktet for at barna ville framvise "tyske" karakterdrag. Dessuten var det norske samfunnet for lite til at krigsbarna kunne bli anonyme. For sin egen og Norges del burde barna derfor fjernes fra Norge, foreslo han. Tyskland var en mulighet, men et enda bedre forslag var "att skicka dem till trans-oceana immigrationsländer, att sprida dem i familjer där, och sålunda uppfostra dem i en värld fjärran från Europa, inte i grupper utan helt avskilda från varandra för alltid." Et annet alternativ var å plasere dem i land som Sverige: "Det har talats om att placera en del av dem i neutrala europeiska länder". Men det synes lederskribenten ikke var gjennomtenkt. I stedet burde man sende dem lengre bort, "till kolonisationsländer, att göra dem till syd-amerikaner, australiensare eller något dylikt". Det synes helt klart at lederskribenten i *Expressen* har oppfattet Oftedal på samme måte som Myrdal, det var virkelig snakk om massedeportasjoner av krigsbarn fra Norge.

Expressen markerte en viss avstand til stemningen i Norge. Denne tegningen av E. Lindahl som ikke trenger noen kommentarer ble brukt til å illustrere en leserinnlegg 2.9.45, hvor innsenderen ga uttrykk for en tro på at de fleste krigsbarna var resultat av kjærlighetsforhold.

Ellers ser vi at lederskribenten var velinformert, ganske sikkert fordi han var blitt orientert av Oftedal selv. Krigsbarnutvalget var kort tid før nedsatt i Norge, hovedmandatet var nettopp å utrede forslag om masseutsending av krigsbarn. Argumentene for og mot som avisen ramser opp var under vurdering av Norges ledende sosialpolitikere og eksperter. *Expressen* synes riktignok at det var en bedre ide å sende dem til Australia enn til Sverige. I lys av slike planer kan overføringen av de 30 Fiskebodabarna framstå som et forspill til mer omfattende tiltak som var på trappene mellom Norge og Sverige. Er det i et slikt lys vi må forklare de tilsynelatende unødvendige lovbruddene mot Fiskebodabarna? Kan den virkelige sammenhengen være at svenske myndigheter så bort fra formalitetene i forhold til familierettskonvensjonen for disse 30, fordi snart ville 1000 følge etter? Er det rimelig å tro at svenske og norske myndigheter var opptatt av brudd på familierettskonvensjonen av 1931, hvis man sto foran grunnlovsbrudd mot "tusenvi"?

Det er ikke vanlig kost i norsk sosialpolitikk at man på alvor diskuterer å ta statsborgerskapet fra tusenvi av mennesker og deretter deportere dem til utlandet. Det har aldri tidligere skjedd at man har vurdert dette i et slikt omfang. Et så uhyrlig forslag kan være vanskelig å forstå. Vi står her ved et kapittel av norsk sosialpolitikk som nesten ikke er berørt av forskning og i litteratur. Som politisk virkemiddel har riktignok deportasjon en lang forhistorie for stormakter som Russland, Storbritannia og Frankrike, ikke minst gjaldt det i Hitler-tysklands korte historie. Deportasjon som virkemiddel har vært krigs- og krisehåndtering. Sommeren og høsten 1945 var en turbulent og usikker tid, både for statsmyndigheter og for så vidt hele det politiske liv i Norge. Etter bare 40 år som selvstendig stat, befant Norge seg fortsatt i en nasjonsoppbyggingsfase, der grensene for hvem som skulle regnes som norske, ennå ikke var helt faste. Spørsmålet hang sammen med folkeopinionen, som krevde at de nazifiserte myndighetsorganene måtte utrenskes og rekonstrueres, med de uklare maktforholdene, hvor de hjemvendte myndighetene fra London skulle underlegges de bri-

tiske okkupasjonsorganene, for deretter gradvis selv å overta kontrollen. Samtidig framsto forholdene i stormaktspolitikken ved krigsavslutningen også som uavklarte. Det nye statssystemet skulle stabiliseres, ulike makteliter med ambisjoner trengte nye trusselbilder og tapergrupper å spille på. Sett med våre øyne var det en turbulent tid, som avfødte enkelte ekstraordinære prosjekter som ettertidens makthavere i ettertid helst hadde sett i glemmeboken.

Svensk nei

Med dette som bakgrunn skal vi til slutt se på hvilken skjebne forslaget om masseadopsjoner av krigsbarn fra Norge fikk. Den 4. januar 1946 skrev rådgiver i Handelsdepartementet, ingeniør Lorentz Conradi¹⁵⁷ i et personlig brev til Oftedal at han noen dager tidligere hadde hatt en samtale med den svenske handelsminister Gunnar Myrdal om "tyskerungene". Myrdal hadde betrodd ham at det ikke ville være noen vansker med å "plassere 1000 av dem i Sverige og bad deg eller en annen av dere som steller med saken, å skrive til hans kone, Alva." En slik ordning ville også få gunstig virkning for de barna som ble igjen i landet, mente Conradi. "I pressen har det jo vært skrevet om en lignende ordning tidligere, og jeg vet ikke om dere allerede er gått i gang. Hvis ikke, kan dette kanskje være til noen hjelp."¹⁵⁸ Bakgrunnen for samtalen var at Conradi hadde truffet Myrdal på en konferanse på den svenske LO-skolen i Brunnsvik i romjulen 1945, hvor ledende sosialdemokrater fra LO og stat i de nordiske landene hadde diskutert økonomisk plan- og reformarbeide, lønnspolitikk, industrielt demokrati samt nordisk handels- og valutapolitikk og nordisk arbeidsmarked.¹⁵⁹ Myrdal var en av innleiderne, Conradi representerte det norske handelsdepartementet på konferansen. Oftedal

¹⁵⁷ Lorentz Angell Conradi, f. 1915, konsulent i Handelsdepartementet 1945-46.

¹⁵⁸ Conradi til Oftedal 4.1.46, utlånt av M. Conradi.

¹⁵⁹ Nordisk møte for fagforeningsfolk og sosialøkonomer i Brunnsvik 27.-31.12.45.

skrev umiddelbart til Alva Myrdal og refererte til samtalen i Brunnsvik:¹⁶⁰

Deres mann uttalte da at han anså at det ikke var noen vanskelighet å plassere omkring tusen av disse barna i Sverige, og han hadde bedt om at jeg eller en annen av dem som steller med saken, skulle henvende seg til Dem. Som det kanskje vil være Dem kjent har jeg tidligere drøftet disse spørsmål blant annet med medlemmer av den svenske regjering, senest under sosialministermøtet i København i høst. Jeg drøftet den gang saken med statsråd Erlander, og jeg husker tydelig at han ble synlig lettet da jeg endte med å si at slik som jeg forsto situasjonen lå an, ville jeg ikke gå videre med saken. Han var åpenbart engstelig for hvorledes man skulle gripe spørsmålet an og komme til en positiv løsning slik at vi eventuelt kunne få en del av barna adoptert i Sverige. Etter denne samtalen har jeg latt spørsmålet om masseadopsjoner av barna, ligge. På den annen side er jeg kjent med at der er skjedd en del enkeltadopsjoner, uten at dette dog har fått noe større omfang. Ellers ser det ut til at spørsmålet etter hvert løser seg en del opp for oss. Det er så rart med det, livet greier å tilpasse seg selv om det kan se noe broget ut til å begynne med.

For tiden er det derfor ikke noen egentlig akutte vanskeligheter på dette feltet. Vi har en del åndssvake barn som vi har noen vanskeligheter med å få plassert, men de egner seg jo ikke for eksport.

Naturligvis ville det være en lette for oss om en del av barna kunne adopteres til Sverige, men etter de forsøk jeg har gjort tidligere vil jeg ikke nå komme med noe positivt tiltak fra norsk side. Reises spørsmålet fra svensk side, og det legges frem et konkret forslag er vi saktens takknemlige for det, men jeg tror ikke det er riktig å gå på fra vår side.

Ellers er jeg Dem svært takknemlig for Deres interesse for spørsmålet og lykkes det Dem å finne frem til ordninger

---

¹⁶⁰ Oftedal til Myrdal 8.1.46, Statsrådets kopibok 1946 I, SD, RA. Også: Enskilda arkiven, Gunnar och Alva Myrdal, brev, Arbetarrörelsens arkiv, Stockholm.

som gjør det mulig å sende en del av barna til Sverige ville det naturligvis glede oss.

I en påskrift på Alva Myrdals brev fra 24. juli 1945 skrev Oftedal deretter at saken skulle stilles i bero inntil videre, etter konferanse både med deptets sjef, Erlander og inspektør Hagelin, ”da svenskene ikke er særlig innstilt på å ta de barna det her gjelder”.

Saken ble altså nå lukket, men hva hadde foregått? Vi må anta at Oftedal så på sitt utkjør i Sverige 24. og 25. juli 1945 som et første forsøk på å berede grunnen for en massedeportasjon til Sverige. Tematikken var åpenbart allerede da så følsom at forslaget ikke kunne diskuteres i noe offentlig organ i Sverige, eller åpent mellom regjeringene. Den 11. august kom igjen en norsk statsråd i Stockholm, denne gang var det Kirsten Hansteen, med ansvar for flyktningearbeid og repatriering, Skandinavias eneste kvinnelige statsråd.¹⁶¹ I avisene sto det at hun var på gjennomreise i Stockholm, ”där hun tagit tillfället i act att studera flyktningeorganistionerna”.¹⁶² *Dagens Nyheter* fotograferte henne sammen med Alva Myrdal, mens de inntok lunch på en av byens restauranter. Hva de snakket om vet vi ikke. Det er rimelig å anta at hun sondererte reaksjonene på Oftedals utkjør to uker tidligere. Det er vanskelig å tro at de kan ha unngått temaet, etter Oftedals dramatiske appell, det var dessuten sentralt i begges arbeidsfelt. Det var den eneste kontakten mellom sentrale norske og svenske sosialpolitiske aktører etter Oftedals besøk i Stockholm og før sosialministerkonferansen i København 10. – 12. september.

Som vi har sett av Oftedals brev til Myrdal, ble temaet igjen reist av ham i København. Konferansen var innkalt av den danske sosialministeren Hans Hedtoft, for å opprette en konvensjon om et felles nordisk arbeidsmarked, hans hjertesak, som også ble vedtatt på konferansen. Oftedal skrev at man i Norge støttet et slik tiltak, men at ”særlige problemer” som krigen og okkupasjonen hadde skapt og som ”ikke er tilstede i alle nordiske land” hadde krevet

¹⁶¹ Kirsten Hansteen, f. 1903, konsultativ statsråd (NKP) i Einar Gerhardsens samlingsregjering juni-nov. 1945.

¹⁶² *Dagens Nyheter* 12.8.45.

hans oppmerksomhet.¹⁶³ Fra Norge var, foruten Oftedal selv, ekspedisjonssjef Alf Frydenberg og byråsjef Berger Ulsaker tilstede. Oftedal skrev senere, som vi har sett, at han forsøkte å reise spørsmålet om krigsbarna overfor statsråd Tage Erlander på konferansen, men at denne reagerte negativt. Erlander hadde vært konsultativ statsråd i samlingsregjeringen, nå var han eklelesiastikminister.¹⁶⁴ Vi må anta at Erlander allerede var orientert om at det svenske publikums respons etter Peterssons utkjør om Fiskebodabarna var nokså laber. Det kan forklare det Oftedal oppfattet som en ubehagelig snuoperasjon. Et inntrykk av hvordan Oftedal så på Erlanders reaksjon får vi i et brev han skrev to dager senere, hvor han kommenterte et forslag om å sende også NS-medlemmer ut av landet:¹⁶⁵

Sverige vegrer seg med nebb og klør mot å bli reservoar for vårt politiske bunnfall. Vi må nok ordne denne saken selv. Jeg sitter med helt ferske inntrykk av Sveriges stilling til spørsmålet, da det ble drøftet under sosialministermøtet i København for få dager siden.

Krigsbarnproblemet ble holdt varmt i avisene i begge land, men sto i skyggen av spørsmålet om "tyskertøsene" og landssvikoppjøret, som i lang tid skapte store avisoverskrifter. *Expressen* holdt en kritisk linje til stemningen i Norge. Den 9. august skrev Franz Arneheim en stor reportasje fra Oslo, hvor han skildret et hatsk publikum og hvor lege Johan Scharffenberg ble framstilt som en humanist, med sitt forslag om å ekspedere de "tyskertøsene" som "frivillig" ønsket det til Tyskland, sammen med sine barn. Den 21. august skrev Lisa Matthias et tankevekkende angrep på slike forslag under tittelen "Häxsabbaten i vår upplysta tid", som 2. september ble støttet av et leserinnlegg. Men det kom også ampre motinnlegg.

¹⁶³ Oftedal til Hedtoft 10.8.45, Statsrådets kopibok II 1945, 14.9.45, SD, RA.

¹⁶⁴ Hans departement omfattet kirke-, utdannings- og kultursaker, *Sveriges Statskalender*, 1945, 121-128.

¹⁶⁵ Oftedal til Lønø 14.9.45, Statsrådets kopibok II 1945, SD, RA.

Expressen presenterte dette bildet 26.7.45 som illustrasjon til lederkommentaren til Ofstedals uttalelser om krigsbarna i Stockholm. I teksten sto det at det bare var én mening om "tyskertøserna", "men vad skall man göra med deras barn?" Expressen brukte bildet om igjen 9.8.45, og da lød teksten at det var eiendommelig at tyske soldater øvde tiltrekning på "vissa kategorier" norske kvinner. Soldatene på bildet skulle illustrere det.

Kjent for norske myndigheter

Vi har sett at de svenske myndighetene ikke ønsket å kontakte norske myndigheter om Fiskebodabarna. Men hva gjorde de norske myndighetene og hva visste de om de pågående adopsjonene i Sverige?

I arkivet etter Sosialdepartementets 3. sosialkontor finnes bevisene på at departementets ledelse var orientert.¹⁶⁶ Vi har tidligere sett hvordan Juel ble holdt orientert, takket være Sørensens nøyak-

¹⁶⁶ Påfølgende dokumenter i legg "Barna som kom til Sverige", 3. s.ktr, 241, SD, RA.

tige innberetninger til departementet muntlig og skriftlig. En avskrift av byråsjef Juels brev til Flyktningekontoret om å forberede mottakelsen av de 32 ”tyskerbarna” av 29. juni 1945 er påstemplet journalnummer i 3. sosialkontor 1. juli 1945. En avskrift av Sørensens brev til Juel av 28. juni med rapport fra det første besøket på Hohehorst, inklusive den opprinnelige listen med 32 navn er påstemplet med journalnummer i kontoret, den 17. juli 1945. Disse tre dokumentene ble oversendt Krigsbarnutvalget ”til underretning”, har ekspedisjonssjef Alf Frydenberg anmerket. Her ligger også en avskrift av Sørensens brev av 5. august, påført bilagsnummer, men uten journalført stempel. Men Arnéus' brev av 6. september 1945 foreligger i avskrift, påstemplet journalnummer 20. oktober 1945. Endelig foreligger i bekreftet avskrift et brev til den svenske Socialstyrelsen fra Statens Utlänningskommission, datert 1. oktober 1947, hvor det heter at¹⁶⁷

De i Dr. Arnéus omnämnda korten, där mödrarnas namn och adresser skulle finnas antecknande, ha icke kunnat återfinnas av utlänningskommissionens sociala byrå, som reklamerade dem hos Cicivilförsvarsstyrelsen med negativt resultat. Förfrågningar gjordes också av utlänningskommissionen hos olika institutioner i Norge och Sverige samt hos de personer, som haft att göra med transporten från Hohenhorst, men några uppgifter beträffande de 30 barnens föräldrar ha icke stått att få.

Som vedlegg til dette brevet ligger navnelisten påført de opprinnelige norske navnene. Både brevet og listen var påstemplet journalnummer i 3. sosialkontor, den 20. oktober 1947. Det ser altså ut til at dokumenter vedrørende barna i Sverige ble oversendt til Krigsbarnutvalget, i den perioden utvalget var i arbeide, fra 9. juli – 3. november 1945.

Andre dokumenter bekrefter dette. De foreligger i tilknytning til en annen sak som Sosialdepartementet involverte seg i på høsten

---

¹⁶⁷ Haglund til Soc. styr. 1.10.47, samme sted.

1945, sterkt beslektet med den saken som er tema i denne studien. Det dreide seg om et forsøk på å sende krigsbarn til Australia. Byrettsdommer Inge Debes, som var formann i Krigsbarnutvalget og en av Norges mest sentrale aktører innen sosialsektoren, fikk nemlig i samme periode kontakt med en australsk, parlamentarisk innvandringsdelegasjon, som var på rundreise til europeiske land og besøkte Norge i 22. – og 23. november 1945.¹⁶⁸ Delegasjonen var opptatt av å øke innvandringen til Australia av nordmenn i arbeidsfør alder. Det var stikk i strid med norske arbeidsmarkedsmyndigheters interesser, fordi behovet etter arbeidskraft var stort og udekket i gjenoppbyggingsarbeidet etter krigen. Norsk UD hadde derfor ikke noe ønske om å møte australierne, ut over den diplomatiske høflighet som forholdet til britiske interesser tilsa, langt mindre å ha unødvendige og tidkrevende diskusjoner om utvandring med dem.

Men det hadde Debes og andre sentrale personer i Sosialdepartementet, som nærmest overtok mottakelsen av australierne og tok dem med på omvisning i byen, hvor de blant annet ble vist Holmenkollen og barnehjemmet Godthåp i Bærum, hvor mange krigsbarn var oppbevart. Formålet med denne oppmerksomheten var å presentere delegasjonen med et storstilt forslag om masseutsending av tusenvis av norske krigsbarn til Australia. Forslagene ble lagt fram av Oftedal, Frydenberg og Debes i møter disse to dagene. Australierne tok høflig i mot, men svarte ikke annet enn at saken skulle bli vurdert. Australske myndigheter fulgte imidlertid ikke opp med tilbakespill. Derfor ble forslagene heller aldri politisk behandlet i Norge.

Det som imidlertid interesserer oss her, var at Debes for å begrunne forslaget for australierne hadde satt opp et notat om krigsbarna på engelsk. Dette dokumentet ble sitert i helhet i den australske sluttrapporten fra møtene med nordmennene. Og her skriver Debes rett ut at ”some of these children have been adopted

---

¹⁶⁸ Borge/Borgersrud, 1999, s. 75-80.

in Sweden".¹⁶⁹ I følge referatene fra samtale med australierne 22. november uttalte ekspedisjonssjef Frydenberg at den norske regjeringen hadde "søkt kontakt med andre regjeringer for å finne den beste løsning av problemet". Dagen etter uttalte Debes at "enkelte "tyskerbarn" er allerede blitt adoptert i Sverige".¹⁷⁰ Kunnskaper om at de 30 barna var overlatt svenske myndigheter var altså kommet til både 3. sosialkontor og til Flyktningekontoret i Sosialdepartementet, foruten til Utenriksdepartementet.

Vi har et ytterligere bevis på at saken med Fiskebodabarna var kjent ikke bare i Utenriksdepartementet 1945-46, men også i Forsvarsdepartementet. Departementet foreslo nemlig for Utenriksdepartementet at Arnoldsson skulle bli dekorert med Haakon VII's Krigskors for transporten av krigsbarna fra Hohehorst til Sverige. Det ble riktignok ikke noe av, fordi han allerede hadde fått denne utmerkelsen for sin innsats med hjemsendelsen av fangene fra konsentrasjonsleirene.¹⁷¹

Konklusjon

Vi skal nå vende tilbake til de spørsmålene som ble stilt innledningsvis. Hvorfor ble ikke barna sendt videre til Norge? Ønsket ikke norske myndigheter å få dem hjem? Hvorfor ble de ikke adoptert slik lover og regler tilsa?

Noen konklusjoner er klare. Sentrale norske myndigheter var kjent med at barna havnet i Sverige uten å gjøre noe for å få dem sendt videre til Norge. De var også kjent med at de ble adoptert i Sverige. På tross av denne kunnskapen foretok de seg ikke noe for å sikre at adopsjonene foregikk i lovlige former, ved at mødre ble spurt eller at de organer som etter norsk lov var satt til å ivareta

---

¹⁶⁹ "Report of the Commonwealth Immigration Advisory Committee", series A 434/1, item 45/5/564, part 1, Australian Archives.

¹⁷⁰ "Utvandring fra Norge" (prinsippsak), UD 79.5/8 og 79.10/15, UD, RA.

¹⁷¹ Arnoldsson fikk Haakon VII's Frihetskors ved kgl. res. 16.11.45, og ble foreslått igjen av FD til UD 29.4.46 fordi han bl.a. "tok initiativet til at 32 norske "tyskerbarn" ble overført fra Bremen til Sverige". UD, 10380, 20.23 Krigsdekorasjoner.

slike barns juridiske rettigheter – vergerådene og Fylkesmannen – ble spurt. Det var i strid med gjeldende norsk og svensk adopsjonslov og nordisk rett. Svenske domstoler forsøkte å stoppe disse rettsovergrepene, men de ble overstyrt av sentrale svenske myndigheter, i særdeleshet av det svenske utrikesdepartementet. Svenske myndigheter skjulte bevisst barnas bakgrunn for fosterforeldrene og løy til dels aktivt om den overfor opinionen.

Hvorfor skjedde dette med krigsbarna, mens andre norske barn som ble adoptert i Sverige i samme periode ble behandlet annerledes, i tråd med lover og regler? Noen helt klar forklaring på det kan ikke gis. Vi har imidlertid tilgjengelige kilder som gjør det mulig å gi en sannsynlig sammenheng.

Forslaget om å sende et stort antall krigsbarn til Sverige må forstås ut fra en stemning i Norge om at krigsbarna burde deporteres, og i Sverige, at langt flere flyktninger burde tas i mot. Det kom trolig fordi svenskene foreslo at barna like så godt kunne adopteres i Sverige som i Tyskland, hvor det norske sosialdepartementet allerede hadde tillatt adopsjon for barna fra Hohehorst. Forslag om masseadopsjoner i Sverige direkte fra Norge ble antakelig presentert uformelt, på høyt politisk plan av Oftedal, i forbindelse med hans besøk i Stockholm i slutten av juli 1945. Et så omfattende tiltak krevde støtte i svensk opinion. Oftedal lanserte derfor slike tanker i svenske aviser under besøket.

På tross av at det lyktes å få opinionsdannere som Alva Myrdal interessert, ble det i september 1945, under en nordisk sosialministerkonferanse i København i september 1945, klart at svenskene stilte seg negative. Deretter ble forslaget begravd i stillhet, etter at et siste forsøk på gjenoppliving fant sted i romjula under en nordisk sosialdemokratisk konferanse på den svenske LO-skolen.

I mellomtiden hadde Utlänningskommissionen arbeidet med opplegget for adopsjonene av de 30 barna som allerede var kommet. En løgn om at de var av ukjent opprinnelse ble ført inn i deres dokumenter. Sporene tilbake til Norge ble forsøkt visket ut. Kommisjonen var ikke nøye med formalitetene og adopsjonene ble dårlig forberedt for mange av barna. Trolig var holdningene til

dette i Utlänningskommissionen påvirket av vissheten om kommende masseadopsjoner, som forutsatte en rekke ekstraordinære tiltak, som oppretting av en egen norsk-svensk adopsjonskomité, spesielt regelverk og unntak fra familierettskonvensjonen fra 1931, som jo kun behandlet individuelle adopsjoner.

Når det gjaldt de 30 barna var det viktigste for kommisjonen å få adopsjonene unna, til det trengtes en populær historie for å gjøre deres utsikter best mulige. Om de i tillegg kan ha tenkt at barna dermed også slapp unna mobbing og trakassering er mer tvilsomt, men vi må anta at dette faktisk også var en effekt.

Dette kan forklare hva som skjedde inntil det ble klart at det likevel ikke ville komme tusenvis av barn fra Norge. Da adopsjonene av Fiskebodabarna ble behandlet i domstolene var dette forlengst avklart. Det var ikke lenger noen grunn til å kortslutte behandlingsmåten. Likevel ble protestene fra domstolene avvist av Utrikesdepartementet og adopsjonene ble sluttført i strid med lover og regler. Det er vanskelig å finne noen rasjonell forklaring på dette. Kanskje var en tradisjonell treghet i embetsverket grunnen. Vi kan heller ikke se bort fra at det har gjort seg gjeldende et ønske om å hindre at lovbruddene ble offentlig kjent gjennom en enkeltsak.

Ikke noe av dette skjedde for å skade barna. Trolig fikk de en vel så bra eller bedre oppvekst i sitt nye fedreland. De økonomiske forholdene var dessuten bedre i Sverige enn i Norge, hvilket vi må vente også kom barna til gode. Dette kunne ha vært en grunn til at norske myndigheter ikke tok initiativ til hjemsending av disse barna fra 1947, da en slik hjemsending av krigsbarn ble forsøkt fra Tyskland. Det blir imidlertid bare spekulasjoner. Ikke noe tyder på at man en gang vurderte spørsmålet.

Fiskebodabarna mistet en viktig del av sin identitet. Det koster i et samfunn hvor meningen med livet i stadig større grad identifiseres med individuelt særpreg og individuelle røtter. Men det var ikke spesielt for dem. Det å miste fortiden deler de med alle som ble adoptert på denne tiden. Det var slik loven var. Minnene om de biologiske foreldrene skulle fjernes. Når barna ble adoptert i Sverige var det meningen at de skulle bli fullstendig svenske. Fore-

stillingen om flerkulturelle mennesker med tilknytning til flere nasjonaliteter, doble statsborgerskap og kanskje også flere foreldre hører til i en annen tid.

Det spesielle for Fiskebodabarna var at de ble gjenstand for historieforfalsking i regi av den svenske stat, som sikret at de ble adoptert på uriktige premisser og fratatt sine norske statsborgerskap. Statens Utlänningskommission var ansvarlig for forberedelsene til dette og Utrikesdepartementet sikret at domstolene gjennomførte det. Norske myndigheter visste hva som foregikk, men lot det skje. De vurderte aldri om det var til gagn for barna eller til skade for dem. Det ser ikke ut til at verken norske eller svenske myndigheter har tatt noe initiativ for å gjenopprette uretten.¹⁷²

---

¹⁷² *Dagsavisen* skrev 1.4.00 at disse krigsbarna ville kunne få sine norske pass tilbake, men det er ikke klart hva dette innebærer.

Forkortelser

som er brukt i tekst og noter

Norske:

Justisdepartementet (JD)
Utenriksdepartementet (UD)
Forsvarsdepartementet (FD)
Riksarkivet (RA)
Sosialdepartementet (SD), 3. Sosialkontor (3. s.ktr),
Repatrieringskontoret (R-kontoret)
Statens ungdoms- og adopsjonskontor (SUAK)

Svenske:

Justitiedepartementet (JD/S)
Utrikesdepartementet (UD/S)
Sveriges Riksarkiv (SRA)
Krigsarkivet i Stockholm (under Riksarkivet) (KRA/S)
Civilförsvarsstyrelsen (CS)
- Kanslibyrån (KB)
Socialstyrelsen (SS)
Statens Utlänningskommission (SUK)
- Sociala byrån (SB)
Medicinalstyrelsen (MS)
Samarbeidskommittén för Demokratisk Uppbyggnadsarbete (SDU)
Svenska Kommittén för Internationell Hjälpverksamhet (SIH),

Kildesamlinger

som er referert i tekst og noter

Norske:

Riksarkivet:
Sosialdepartementet:
- Statsrådets kopibok I og II 1945, I 1946
- 3. Sosialkontor B, journaler og kopibøker 1945, serie krigsbarn 241, 242
- Fange- og flyktningedirektoratet, R-kontoret, 49, 56, 59

Utenriksdepartementet:

- Utvandring fra Norge, UD 79.5/8 og 79.10/15,
- Krigsdekorasjoner UD 10380, 20.23.

M. Conradis arkiv

Svenske:

Arbetsbevegelsens arkiv:

Enskilda arkiven, Gunnar och Alva Myrdal, brev

Riksarkivet:

Socialstyrelsens arkiv:

- Statens Utlänningskommission

Sociala byrån F 3, 3, Centraldossier (div. anonymisert)

- Medicinalstyrelsens arkiv

Chefsläkarens korrespondanse, E I a, I, Pasientliggare D III

Justitiedepartementet:

Konseljakter (div. anonymisert)

Hovedarkivet Ö 2, Birger Ekebergs papper

Krigsarkivet:

- Civilforsvarsstyrelsens arkiv, Kanslibyrån, Serie F VII, 34, 37

Utrikesdepartementet:

R 34 S/Norge Adoption 1 og 2, R 34 An N, Beskickningen i Oslo

Litteratur

som er referert i tekst og noter

Bøker, avhandlinger, rapporter:

Arnoldsson, Hans: "Natt och dimma", Stockholm 1945.

Christie, Johan K. (i samarbeid med A. Møller): "Krigserindringer", Oslo 1992

Borge, Baard / Borgersrud, Lars (Norges Forskringsråd): "Fiendens barn? Undersøkelse av noen sider ved norske myndigheters behandling av tysk-norske krigsbarn etter andre verdenskrig", Oslo 1999

Edvardsen, Annu: "Det får inte hända igjen. Finska krigsbarn 1939-45", Stockholm 1977

Frykmann, Sven: "Röda Kors-Ekspeditionen till Tyskland", Stockholm 1945

Hallberg, Lars: "Källor till invandringens historia i statliga myndigheters arkiv 1840-1990", Stockholm 2001

- Heger, Wanda (Hjort): "Hver fredag foran porten", Oslo 1984.
- Hjort, se Heger.
- Hognestad, Marianne / Steenberg, Knut R: "Adopsjonsloven. Kommentartutgave", Oslo 2000
- Janfelt, Monica: "Stormakter i menneskekärlek. Svensk och dansk krigshjälp 1917-24", Åbo 1998
- Kungl. Utrikesdepartementet: "1945 års Svenska Hjälpexpeditionen till Tyskland", Stockholm 1956
- Kungl. Justitiedepartementet: "Sveriges Offentlige Utredningar" 1929: 12, "Förslag til konvention mellan Sverige, Danmark, Finland och Norge innehållande internationellt privaträttsliga bestämmelser om äktenskap, adoption och förmynderskap m.m.", Stockholm 1929,(SOU 1929: 12)
- Lagnebro, Lillemor: "Finska krigsbarn", doktoravh. Umeå 1995
- Lindner, Jörg: "Den svenska Tysklands-hjälpen 1945-1954", Universitetet i Umeå 1988
- Lilienthal, Georg: "Der Lebensborn e.V.", F.a.M., 1993
- Norges Forskningsråd: "En hvitbok. Utvalgte offentlige dokumenter om krigsbarnsaken", Oslo 1999
- Olsen, Kåre: "Krigens barn", Oslo 1998
- Medicinalstyrelsen, Läkarematricel (Arnoldsson, Arnéus m.fl.)
- Norsk Lovtidende Nr. 22 1931: "Lov til gjennomførelse av konvensjon av 6 februar 1931 mellom Norge, Danmark, Finnland, Island og Sverige angående visse international-privatrettslige forhold", 19 juni 1931, Oslo 1931.
- Schmitz-Köster, Dorothee: "'Deutsche Mutter, bist du bereit...'" Alltag im Lebensborn", Berlin 1997
- Stortinget: Ot. prp. nr. 34, 1931, Stortingsforhandlinger, proposisjoner og meddelelser, Oslo 1931
- Svensk Författningssamling, Nr. 429 1931: "Kungl. Maj:ts förordning om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap", 31 december 1931, Stockholm 1931
- Vogt-Svendsen, Konrad: "Med Guds ord i fiendeland. Den norske sjømannskirke i Hamburg 1940-45", Bergen 1948.
- Weissteiner, Evi: "Der "Lebensborn" in Norwegen", Universitetet i Innsbruck 2001

Aviser, blader:

Aftonbladet 25.5.97

Agderposten 2.6.98

Allingsås Tidning 16.9.96
Dagens Nyheter 24.7.45, 31.7.45, 1.8.45, 2.8.45, 12.8.45, 3.9.45, 4.9.45
Dagsavisen 27.3.00, 30.3.00, 1.4.00
Expressen 26.7.45, 5.8.45, 9.8.45
Hemmets Journal 10.7.97
Hemmets Veckotiding 12.10.98
LIFE 13.8.45
Morgenbladet 25.7.45, 10.8.45
Medlemsnytt, nr. 4, 2001, (medlemsblad for Riksförbundet Finska Krigsbarn)
Røtter nr. 2/1997 (medlemsblad for Norges Krigsbarnforbund)
Södermanlands Nyheter 4.9.45
Verdens Gang 18.3.97
Østlendingen 20.5.97

Annet:

Brev fra Wanda Heger (Hjort) 5.1.02, Statens ungdoms- og adopsjonskontor ved Knut R. Steenberg 6.3.02. Samtaler med Einar H. Sørensen 8.1.02, Gunnel Kristiansen (med Kåre Olsen) 18.11.98. Notat fra Eva Simonsen 7.4.02 (vurdering av Janfelt, Lagnebro og Edvardsen).

Overlatt til svenske myndigheter

De norske krigsbarna som ble sendt til Sverige i 1945

Kort tid etter at andre verdenskrig var slutt i 1945 ble en gruppe på 30 norske krigsbarn sendt til Sverige fra et barnehjem i Bremen. Det var organisasjonen Lebensborn som uten mødrenes kjennskap hadde fraktet dem til Tyskland under krigen. I Sverige ble barna adoptert, de ble svenske statsborgere og vokste opp som svensker. Det har lenge vært uklart hvorfor de ikke ble sendt til deres hjemland Norge.

I denne studien, som er første delrapport fra Universitetet i Oslos forskningsprosjekt om oppveksvilkårene til krigsbarna, viser vi hva som skjedde. Selv om barna trolig stort sett har hatt en bra oppvekst i Sverige, ble de i rettslig forstand utsatt for overgrep av svenske myndigheter. Først ble de tatt hånd om av Statens Utlänningskommission, som løy aktivt til avisene om at de var funnet i konsentrasjonsleire i Tyskland. Med denne bakgrunnen ble barna utlevert for adopsjon til svenske familier.

Til de svenske domstolene som skulle vedta adopsjonene fortalte Utlänningskommissionen at barna var statsløse, hadde ukjente foreldre og var født på ukjent sted. Men rykter om at barna var norske nådde domstolene. De protesterte overfor det svenske utrikesdepartementet, og krevde at adopsjonene måtte behandles etter svensk lov og nordiske regler. I så fall måtte norske myndigheter kontaktes for å framskaffe uttalelser fra mødre eller vergeråd. Det svenske utrikesdepartementet avviste imidlertid alle protester og sørget for at domstolene bøyd seg uten å henvende seg til Norge. Norske myndigheter var klar over det som skjedde, men grep ikke inn.

Forklaringen var trolig at det samtidig fra norsk side var lansert et forslag overfor svenskene om å sende flere tusen krigsbarn til Sverige. Et slikt forslag var avhengig av velvillighet fra svensk side. Hvis en masseutsending skulle gjennomføres måtte eksisterende lover og regler vike. Høsten 1945 ble det klart at svenske myndigheter stilte seg negative til et slikt forslag. Det norske sosialdepartementet foreslo i stedet å sende krigsbarna til Australia, noe som heller ikke kom til å bli noe av.

Svenske myndigheter fratok barnas statsborgerskap på uriktige premisser, etter at adopsjonene var gjennomført i strid med svensk og norsk lov og nordiske regler. Norske myndigheter lot det skje. Krigsbarna vokste som følge av dette opp i den tro at de var fra konsentrasjonsleire eller at deres foreldre var drept i motstandskamp.

Utgitt av Institutt for Kulturstudier Universitetet i Oslo i samarbeid med Nordsjøfartmuseet i Telavåg

Nordsjøfartmuseet

Institutt for kulturstudier

www.larsborgersrud.no

ISBN 82-92298-02-9

9 788292 298022